

Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd
Institut sociologických studií
Katedra veřejné a sociální politiky

Radek Bližňák

PŘÍČINY KRIMINALITY MLÁDEŽE V ČR A ZACHYCENÍ JEJÍ
DYNAMIKY VE STATISTIKÁCH

Diplomová práce

Konzultant: PhDr. Martin Cejp, CSc.

Praha, 2006

*Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jen ty zdroje
informací, které jsou uvedeny v seznamu použité literatury*

V Praze, dne .....

.....
podpis

Děkuji vedoucímu své diplomové práce PhDr. Martinu Cejpovi, CSc. za jeho odborné vedení, poskytování cenných rad a čas, který mi věnoval, a své rodině za podporu a trpělivost.

ÚVOD.....	6
1 CÍLE A METODY.....	8
1.1 Cíle.....	8
1.2 Metodologie.....	9
2 PŘEHLED KRIMINOLOGICKÝCH TEORIÍ.....	11
2.1 Historie Kriminologie - Chronologický přehled.....	11
2.2 Kriminologické teorie.....	14
2.2.1 Teorie Anomie.....	17
2.2.2 Sutherlandova teorie diferenciálních kontaktů.....	19
2.2.3 Teorie delikventní subkultury.....	20
2.2.4 Teorie identifikace a teorie diferenciálních příležitostí.....	22
2.2.5 Výzkumy manželů Glueckových.....	23
2.2.6 Teorie sociálních vazeb.....	25
2.2.7 Kohlbergova teorie morálního vývoje.....	27
2.2.8 Teorie životní cesty.....	28
2.3 Shrnutí.....	32
3 SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÉ JEVY U MLÁDEŽE.....	33
3.1 Alkoholismus.....	33
3.2 Nikotin.....	36
3.3 Nealkoholové drogy.....	38
3.4 Chorobné hráčství.....	43
3.5 Extremismus.....	45
3.5.1 Politický extremismus.....	46
3.5.2 Náboženský extremismus.....	47
3.5.3 Terorismus.....	48
3.5.4 Divácké násilí.....	49
3.6 Shrnutí.....	51
4 ANALÝZA KRIMINALITY MLÁDEŽE V ČR NA ZÁKLADĚ DYNAMIKY STATISTICKÝCH ÚDAJŮ.....	52
4.1 Problematika statistických dat a latence.....	52
4.2 Statistické ukazatele.....	55
4.3 Shrnutí.....	69
5 FAKTORY, KTERÉ MOHOU ZKRESLIT ČASOVÉ ŘADY STATISTIK POLICIE ČR.....	70
5.1 Kriminalita mladistvých ve světle Demografických faktorů.....	71

5.2	Kvalita práce Policie ČR.....	73
5.3	Drogy a kriminalita mládeže.....	76
5.4	Změny v legislativě.....	78
5.5	Shrnutí.....	78
6	FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ VZNIK A VÝSKYT KRIMINALITY MLÁDEŽE (ETIOLOGIE).....	79
6.1	Syndrom Hyperaktivity a další mozkové abnormality	80
6.2	Dědičnost (genetické predispozice).....	83
6.2.1	Úroveň rozumových schopností	86
6.2.2	Pohlaví	87
6.3	Teorie Anomie a prudký nárůst kriminality v první polovině 90. let.....	88
6.3.1	Role politického systému.....	93
6.4	Rodina.....	95
6.5	Škola	98
6.6	Volný čas, skupiny mládeže	102
6.6.1	Subkultury mládeže	104
6.7	Masmedia.....	105
6.8	Etnický původ	108
6.9	Shrnutí.....	109
	ZÁVĚR	110
	RESUMÉ	113
	ABSTRACT.....	113
	POUŽITÁ LITERATURA	114
	PŘÍLOHY	118

ÚVOD

Prvotní impuls k sestavení následující diplomové práce pro mne představovaly zprávy v médiích (ať již tištěných či elektronických), ve kterých se jeden čas objevovaly častěji než obvykle zprávy o tom, že mladiství zase spáchali nějaký trestný čin, nejčastěji násilné povahy. Všechny tyto zprávy v sobě nesly určitý podtext, který jako by hovořil o tom, že v České republice v současné době kriminalita mládeže nekontrolovatelně narůstá. Když jsem se však podíval na dostupné statistiky o kriminalitě mládeže, které jsou volně k dispozici na stránkách ministerstva vnitra, zjistil jsem, že podle těchto statistik kriminalita (nejen) mládeže neroste, ale naopak přibližně od roku 1996 neustále klesá. Po určité úvaze, kdy jsem zvážil své vlastní zážitky a zkušenosti i zkušenosti mých přátel a kolegů s kriminalitou mládeže, jsem si položil otázku: „zachycují statistiky ministerstva vnitra¹ skutečný stav kriminality mládeže, či jsou pouze obrazem práce policie ČR“?

Při pokusu o potvrzení či vyvrácení této otázky se však ocitáme před velmi obtížně řešitelným dilematem. Jakým způsobem nalézt a validně prokázat, jaký je vlastně skutečný stav kriminality mládeže. Kriminalita mládeže je jev velice komplexní a rozsáhlý, který je ovlivňován mnoha faktory. Některé z těchto faktorů (např. osobnostní predispozice jedince) se navíc dají jen velmi omezeně ovlivnit.. Tato práce si tedy neklade za cíl nalézt určité řešení současné situace, protože k jejímu řešení by bylo třeba mnoha kroků v oblastech sahajících od úpravy legislativních norem, přes určité zásahy ve školském systému až po regulaci televizního vysílání, kdy samotný rozbor každého tohoto odvětví by vyžadoval studii minimálně v rozsahu další diplomové práce.

Samotná diplomová práce je rozdělena do šesti hlavních kapitol. V první kapitole si vymezíme cíle a metody v této práci použité. Druhá kapitola se zabývá kriminologickými teoriemi, které se pokoušejí vysvětlit vznik delikventního chování. Teorie zde uvedené byly vybírány podle toho, do jaké míry jsou použitelné pro vysvětlení kriminality mládeže, a zda jsou ještě v dnešní době aktuální.

Třetí kapitola je zaměřena na sociálně-patologické jevy, které jsou určitým katalyzátorem pro vznik delikventního chování a mají přímý vliv na všechny výše

---

¹ Statistiky ministerstva vnitra zpracovává Policie ČR, čili v nadcházející práci budu hovořit o statistikách Policie ČR

zmíněné faktory. Konkrétně se jedná o problematiku kouření, alkoholových i nealkoholových drog a otázku extremismu. To, do jaké míry se tyto jevy vyskytují na území ČR, nám může taktéž ledačos napovědět o míře delikventního chování mládeže.

Čtvrtá kapitola se věnuje struktuře kriminality mládeže na území ČR. Tato kapitola se opírá o statistiky PČR (a částečně i ministerstva spravedlnosti) a na jejich základě popisuje, jak se vyvíjela struktura trestných činů mládeže v rozmezí let 1993 – 2005². Zároveň se věnuje problematice různých přístupů při zpracovávání statistik dvou hlavních institucí zabývajících se kriminalitou mládeže, a to ministerstvem spravedlnosti a ministerstvem vnitra. V rámci kapitoly se ve zkratce taktéž zabýváme problematikou latence.

Poslední dvě kapitoly, teda pátá a šestá kapitola, se věnují analýze samotných faktorů ovlivňujících delikventní chování mládeže. Zatímco první kapitola se věnuje specifickým faktorům, jež mohou ovlivnit statistické ukazatele, a tudíž zkreslit časové řady kriminality mládeže na území ČR, druhá z nich se věnuje „obecným“ faktorům, které ovlivňují delikventní chování, jenž má vliv na formování kriminality jako celku.

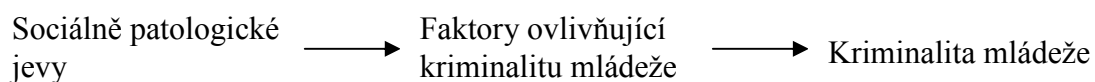
² V některých případech již nebylo možno sehnat požadované statistiky za tak dlouhé časové období, a proto se v nich analyzují statistiky v časovém horizontu pěti let.

1 CÍLE A METODY

1.1 Cíle

Pro to, abychom lépe pochopili cíle výzkumu, si vezměme na pomoc strom problémů (viz. příloha č.2) V něm se v grafické podobě znázorňuje, jaké jsou hlavní příčiny a důsledky kriminality mládeže.

Celá problematika, kterou si tato diplomová práce klade za cíl prozkoumat, je strukturovaná do dvou rovin. Ta první se zabývá kriminalitou mládeže jako negativním společenským fenoménem a snaží se o popis a analýzu faktorů, které tento fenomén ovlivňují. V této první části vycházíme z premisy, že hlavní příčinou vzniku delikventního chování, jehož konečným důsledkem může být kriminální jednání jedince, je dysfunkce těchto faktorů, či chcete-li, institucí. Jedná se zde o takové faktory jako je rodina, škola, vrstevnické skupiny mládeže nebo osobnostní predispozice jedince. Pomocí analýzy těchto faktorů se pokusíme zjistit, zda fungují bezproblémově či se zde určité dysfunkce objevují. Tyto faktory však neexistují ve společenském vakuu a stejně tak jako ony samy určitý fenomén ovlivňují (v našem případě je to kriminalita mládeže), jsou na druhé straně ovlivňovány. Existuje zde tedy ještě jakýsi jiný „druhý sled“ jevů, jenž mají silný potenciál ovlivnit výše zmíněné faktory. V našem případě to jsou sociálně patologické jevy. Pod sociálně patologickými jevy rozumíme problematiku alkoholismu, kouření, užívání drog, ale může mezi ně patřit například i extremismus. Pokud se tyto jevy ve společnosti vyskytují ve zvýšené míře, je velmi pravděpodobné, že svým výskytem mohou narušit bezproblémový chod námi zkoumaných institucí. V grafické podobě si můžeme znázornit posloupnost těchto jevů následujícím způsobem:

Prvním cílem je tedy pokusit se o analýzy těchto faktorů a jevů a na základě této analýzy odhadnout stav výskytu kriminality mládeže v české společnosti. Jako definiční rámec, se kterým budeme současný stav kriminality mládeže porovnávat, nám poslouží statistiky policie ČR, které zachycují stav registrované kriminality mládeže. Položili jsme si tedy otázku, zda statistiky kriminality mládeže odrážejí její skutečný stav či nikoliv.

Podle této otázky pak můžeme hlavní hypotézu formulovat následovně: „reálný“ stav kriminality na území ČR je vyšší, než ukazují statistiky PČR.

Toliko tedy k rovině první, a nyní již přejdeme k druhé rovině. Tato druhá rovina je představována jednak analýzou samotných statistik PČR a jednak zkoumáním specifických faktorů, které mohou tyto statistiky zkreslit. Nejdříve se zaměříme na časové řady, na jejichž analýze si vysvětlíme strukturu kriminality páchané mládeží, a zjistíme, kdy došlo k výkyvům v těchto časových řadách. Na tyto výkyvy se pak zaměříme, a časové období ve kterých byly výkyvy pozorovány pak porovnáme s výše zmíněnými specifickými faktory, jako jsou např. legislativní změny, demografické změny v populaci, apod. Skrze zjištění získaná z tohoto porovnání se pak pokusíme potvrdit či vyvrátit hypotézu, že statistiky, konkrétně pak časové řady, prezentované PČR mohou být těmito faktory zkresleny.

1.2 Metodologie

Jelikož cílem této diplomové práce je analyzovat jaké faktory mohou ovlivňovat kriminalitu mládeže na území ČR a pokusit se dokázat, že statistiky prezentované Policií ČR mohou být zkreslené, je nasnadě, že se většina se zde prezentované diplomové práce opírá o statistické údaje. Hlavní metoda, kterou jsem v práci použil, je tedy analýza sekundárních dat. Pro potřeby každé kapitoly bylo třeba použít jiné zdroje, nicméně jako ty základní lze uvést následující:

- statistické údaje ministerstva vnitra
- statistické údaje ministerstva spravedlnosti
- statistické údaje českého statistického úřadu
- analýza výzkumů provedených za jiným účelem než zkoumání kriminality mládeže
- ročenky a analytické zprávy Institutu pro kriminologii a sociální prevenci
- analytické zprávy PČR.

Pro ujasnění si a následné definování hlavních problematických faktorů, které mohou ovlivnit delikventní chování mládeže a následně i kriminalitu jako takovou,

se jako nejvhodnější jevila metoda stromu problémů. Strom problémů je „...*univerzální metoda identifikace, prioritizace a vizualizace problému.*“ (Veselý, 2005 s.38) Jedná se vlastně o jakýsi diagram příčin a důsledků, což jsou vlastně faktory, které způsobují určitý problém.

Jako další metodu, jež vedla k vyjasnění si hlavních problematických okruhů, na které je třeba se v průběhu práce zaměřit, a která taktéž sloužila k získání potřebných informací a údajů jsem zvolil metodu nestandardizovaných rozhovorů. Tyto rozhovory jsem vedl především s panem PhDr. Martinem Cejpem, CSc., který působí v Institutu pro kriminologii a sociální prevenci.

Jako poslední, doplňková, metoda byla použita metoda analýzy mediálních sdělení. Tuto metodu jsem použil za účelem získání informací o tom, jakým způsobem média prezentují trestné činy spáchané mládeží. Monitoroval jsem především největší celostátní deníky a jejich internetové stránky. Konkrétně se jedná o internetovou odnož deníků Právo, Mladá fronta Dnes, Lidové Noviny a týdeníky Reflex a Týden. Pro účel práce jsem taktéž monitoroval zpravodajství televizních stanic Nova, Prima, ČT 1 a ČT 24, a to v rozpětí let 2003 – 2006.

2 PŘEHLED KRIMINOLOGICKÝCH TEORIÍ

Tato kapitola se bude, jak již samotný název napovídá, věnovat přehledu kriminologických teorií. Kapitola je rozdělena do dvou částí: historického přehledu a charakteristiky vybraných kriminologických teorií.

Kriminologie, stejně jako i jiné společenské vědy, naráží na bariéru roztříštěnosti různých přístupů a teorií, které popisují zkoumaný jev (v našem případě je to kriminalita). V průběhu času se tyto teorie měnily, od Lombrosova učení o „rozeném zločinci“, který předpokládal, že se v lidské společnosti vyskytuje určité procento „zločinců od narození“, kteréžto jedince lze bezpečně určit na základě různých anatomických dispozic, až po postmoderní teorie, které jsou z větší části multifaktorové, takže se nezaměřují pouze na jednu oblast, ale pro své potřeby přebírají poznatky i z jiných vědeckých oblastí³. Pokud bychom chtěli za sebe postavit všechny dosud publikované kriminologické teorie, jistě bychom dostali dlouhou řadu. V následujících odstavcích se proto budeme věnovat pouze několika vybraným teoriím, které jsou z mého pohledu (zkoumání kriminality mládeže) nejzajímavější.

Teorie, které jsou dále popisovány, nebyly vybrány náhodně, ale při jejich výběru jsem akcentoval hledisko jejich použitelnosti právě při popisu kriminality páchané mládeží.

2.1 Historie Kriminologie - Chronologický přehled

V historii kriminologie lze rozlišit tři hlavní směry jejího vývoje:

- Tzv. klasická škola (18. století)
- Pozitivistická škola (konec 19. až počátek 20. století)
- Novodobá (moderní) kriminologie (druhá polovina 20. století)

---

³ Jako příklad lze uvést koncept „rational choice“, který se snaží aplikovat ekonomická pravidla na lidské chování.

Klasická škola

Klasická škola vychází z premisy, že člověk se vyznačuje především tím, že je obdařen inteligencí a rozumem, které podmiňuje jeho individuální, jakožto i sociální chování. Jeho vůle je tedy svobodná, a tudíž je člověk sám strůjcem svého osudu. Jaká bude odpověď společnosti na spáchání zločinu, je tedy nasnadě: zločin se za žádnou cenu nesmí vyplácet. Rizika spojená s pácháním zločinu musí být vyšší než profit z něj plynoucí. Pouze v tomto případě lze předpokládat, že se jedinec rozhodne chovat sociálně konformně než porušovat společenské a právní normy.

Pozitivistická škola

Pozitivistická škola takové okouzlení rozumem člověka jako škola klasická rozhodně nesdílí a raději vychází ze skeptičtější teze. Podle ní je chování člověka podmíněno fyzickými, psychickými a sociálními faktory, které člověk volně nemůže ovládat. Úkolem kriminologie je tedy tyto faktory zjišťovat a empiricky zkoumat, aby bylo možné určitým způsobem přimět pachatele k tomu, aby se v budoucnu zdržel páchání dalších trestných činů a začal se chovat konformním způsobem.

Zatímco tedy klasická škola obrací svoji pozornost na minulost pachatele, tedy jeho zločin a vinu, pozitivistická škola se soustřeďuje na osobu pachatele a jeho nebezpečnost v budoucnosti. Tento přístup má tedy své důsledky logicky i v oblasti trestní politiky, která chce u klasické školy v první řadě chránit především právní stát, zatímco u pozitivistů je jejím terapeutické působení na osobu pachatele. Hlavním cílem je pak změnit jeho, pro společnost nebezpečné, chování.

Novodobá (moderní) kriminologie

Novodobá kriminologie rozšiřuje svoji oblast působnosti na další oblasti (Kuchta, Válková a kol., 2005):

- Procesy probíhající v rámci formální sociální kontroly kriminality uskutečňované prostřednictvím oficiálních institucí trestní justice, tzn. zejména policií a trestním soudnictvím, kritické analýzy odhalující stigmatizující vedlejší účinky formálních zásahů a etiketizaci delikventů ze

sociálně slabších vrstev (tzv. kritická neboli radikální kriminologie – labelling approach)

- Výzkumy zaměřené na oběť zločinu a procesy její viktimizace, včetně vztahu pachatel – oběť- komunita a míra její spoluodpovědnosti za trestný čin. (viktimologie, restorativní justice)
- Neformální sociální kontrolu kriminality a zapojování komunit, ze kterých pochází pachatel, oběť, případně další trestným činem dotčené osoby a instituce (preventivní a restorativní přístupy)
- Výzkumy veřejného mínění o kriminalitě a její kontrole
- Výzkumy účinnosti aplikované sankční politiky, tzn. jak tradičních, tak alternativních trestních sankcí a postupů, včetně odklonů od standardního trestního procesu
- Výzkumy latentní kriminality (anonymní dotazníková šetření)

Výše uvedené dělení hlavních kriminologických směrů není dogmatem, ale zachycuje spíše dynamiku či proměnnost kriminologie jako vědní disciplíny.

Stejně tak nelze striktně vnímat rozdíly mezi klasickou a pozitivistickou školou. Ačkoliv představitelé pozitivistické školy, seskupení převážně kolem průkopníka empirických šetření v oblasti kriminality Lombrosa, kritizovali školu klasickou za její nedostatečné vědecké a empiricky nepodložené vysvětlování příčin vzniku zločinu a hledání odpovědi na něj, byli to právě představitelé klasické školy jako Beccaria, Bentham a Howard, kteří poprvé jasně formulovali potřebu zjistit příčiny kriminality a odmítali jako nevědecké do té doby převažující teologické zdůvodnění zločinu jako hříchu a z toho vyplývající odplatné pojetí trestního práva a spravedlnosti. Otázky, jako jsou psychologie a motivace zločincova chování, možnost jeho nápravy, apod., jenž je v této souvislosti zajímavé, se dostaly i později, zejména ve druhé polovině 20. století, do centra pozornosti moderní kriminologie a jejího výzkumu (Garland, 2002, s. 19-20).

Shrneme – li význam pozitivisticky orientovaných kriminologických škol bez ohledu na to, zda jejich stoupenci zdůrazňovali rozhodující vliv dědičnosti nebo prostředí nebo současné působení obojího a prosazovali v oblasti trestní politiky korespondující trestněprávní reformy, vidíme, že právě jejich zásluhou se mění základní chápání zločinu ve vědecký způsob, tj. získat o pachateli co nejvíce

možných empirických údajů prostřednictvím pozorování, měření, a dalších metod, jenž jsou běžnými v přírodních vědách. Současně jsou odmítnuty závěry o tzv. svobodné vůli každého jedince, která byla do té doby základním konceptem trestněprávní odpovědnosti (Garland, 2002, s. 27). Stejně důležité bylo i kritické posuzování uniformity tehdejších soudních procesů, které nebraly ohled na rozdíly mezi pachateli, a proto nemohly ani účinně ochránit společnost před další kriminalitou. Na přelomu 19. až 20. století proto sílí požadavky změnit dosavadní systém trestní spravedlnosti na systém ovlivňovaný vědecky podloženými poznatky expertů bádajících v oblasti kriminologického výzkumu. Toto „zanícení“ pro nový směr bylo oslabeno až ve druhé polovině 20. století rozčarováním z nečekaně malých úspěchů kriminologické vědy v boji s narůstající kriminalitou, hořce formulované známým sloganem „nothing works“.

2.2 Kriminologické teorie

Jak jsem již uváděl v úvodu, kriminologických teorií a koncepcí je nepřehledné množství a není v možnostech, a potažmo ani účelem, této práce postihnout je všechny. Jenom abychom jsme si udělali letmou představu, o jaké množství teorií se jedná, uvádím dělení, které ve svém díle používá Kuchta (Kuchta, Válková a kol., 2005). Jedná se o základní dělení kriminologických odvětví, či chcete-li škol. Jenom upřesním, že každé z těchto základních odvětví pod sebe zahrnuje v průměru čtyři různé teorie.

- Biosociální teorie
- Teorie osobnosti pachatele trestného činu
- Socializační teorie
- Sociálně strukturální teorie
- Teorie kontroly
- Kritická kriminologie a koncepty labeling approach
- Marxistická východiska a socialistický koncept příčin kriminality
- Multifaktorové přístupy a integrační pokusy
- Postmoderní teorie
- Feministické teorie

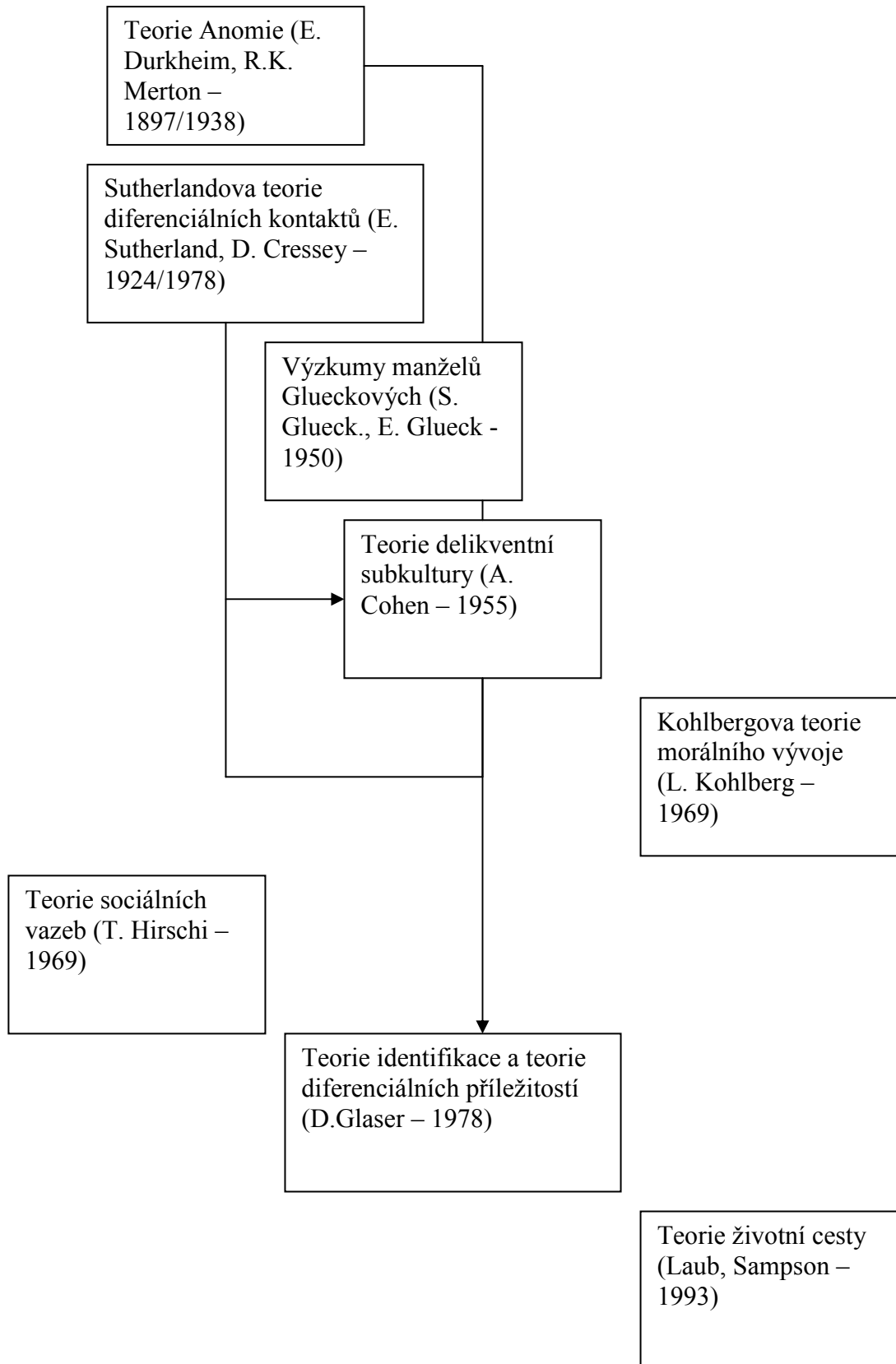
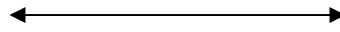
Při výběru teorií popsaných v následujících odstavcích jsem uplatňoval následující dvě hlediska:

- Teorie jsou i v současné společnosti ještě stále použitelné a aktuální.
- Lze s nimi (někdy alespoň částečně) charakterizovat kriminalitu páchanou mladistvými.

Lze oprávněně namítnout, že pro popis kriminality mládeže by stačilo vybrat pouze jednu až dvě teorie a na těch celou práci postavit. Touto cestou jsem se ale vydat nechtěl. Hlavním důvodem, proč zde uvádím teorií několik je fakt, že ani jedna teorie není schopná popsat kriminalitu mládeže komplexně. Každá z nich se zaměřuje pouze určitým myšlenkovým směrem, který v některých případech bývá velmi úzký, a přehlíží tak jiné faktory, které by pro validitu té které koncepce byly nepochybně přínosem.

Nejdelší cestu v tomto ohledu ušly multifaktorové přístupy, nicméně ani ty zcela nepostihují všechny okolnosti ovlivňující potencionální delikventní chování mládeže.

Pro lepší orientaci v teoriích, které budu na dalších stránkách rozebírat, jsem sestavil jejich žebříček. Tento je seřazen jednak podle toho, kdy byly tyto teorie vytvořeny a jednak, zda se přiklánějí k vysvětlení kriminality spíše ze společenského pohledu, tedy že na vznik delikventního chování mají největší vliv společenské vlivy jako třeba funkce rodiny, vrstevnické a referenční skupiny, apod., nebo zda je delikventní chování ovlivněno spíše psychologickými (či chcete-li osobnostními) faktory. V žebříčku je taktéž šipkami znázorněno, pokud nějaká teorie čerpá z poznatků té druhé.

Zpracoval: autor

2.2.1 Teorie Anomie (sociálně strukturální teorie)

Otcem teorie anomie je francouzský sociolog Emile Durkheim. Stav anomie podle Durkheima nastává ve chvíli, kdy vzhledem k určitým bouřlivým společenským změnám (například ve válce nebo v procesu urbanizace či industrializace, revolucích, apod.) přestávají platit dosavadní a dosud se ještě neprosadily nové normy chování. V důsledku toho dochází ve společnosti ke ztrátě orientace v hodnotových systémech a k celkovému oslabení závaznosti společenských norem. Potřeby a pudy jednotlivce se vymykají sociální kontrole, ve společnosti panuje chaos (srovnej např. Munková, 2001). Tento stav se pak dá nazvat stavem anomie, jenž jde zpravidla ruku v ruce s explozí kriminality.

Ve prospěch této teorie, byť je jen velmi obecná, hovoří nejen statistiky o bouřlivém nárůstu zločinnosti v období industrializace na přelomu 19. až 20. století, ale stejně výmluvné jsou i například i údaje o dynamickém vývoji kriminality po skončení 2. světové války nebo o rapidním nárůstu trestné činnosti v postkomunistických zemích v první polovině 90. let.

Aby se však ze základních tezí mohla stát myšlenka anomie relevantní teorií, bylo třeba tyto teze prohloubit a doplnit je empirickými výzkumy. Této úlohy se zhostil Robert King Merton.

Merton si položil otázku, jak si lze vysvětlit fakt, že výskyt kriminality se různí podle toho, o jakou společenskou vrstvu se jedná. Na základě svých empirických výzkumů pak došel k závěru, že deviantní jednání je symptomem atomického tlaku, který vzniká tam, kde existuje rozpor mezi obecně uznávanými společenskými cíli a legitimními prostředky, které má jedinec jako příslušník určité sociální vrstvy k jejich dosažení k dispozici. (Merton, 1968 In: Munková, 2001)

Podobně jako Durkheim i Merton vychází z předpokladu, že kriminalita je symptomem stavu sociální anomie. Nevyskytuje se však ve všech sociálních vrstvách rovnoměrně, ale zejména v těch s těmi nejnižšími příjmy a možnostmi. Jak zdroj anomie je zde vnímán nedostatek symetrie mezi kulturní a sociální strukturou společnosti. Zatímco kulturní struktura velmi jasně vymezuje základní hodnotu jako úspěch (ve smyslu finančního úspěchu), a jeho dosažení jako cíl, pak ta samá

struktura neumožňuje jeho všeobecného dosažení a dokonce ani jednoznačně nedefinuje prostředky k jeho dosažení. Tím vzniká tlak (stres), který vede u určitých jednotlivců k protizákonnému způsobu jednání nahrazující zablokované legitimní prostředky k dosažení žádoucích, společensky ceněných cílů. V závislosti na povaze jednání vedoucího k dosažení, respektive odmítnutí společenských cílů, rozlišuje Merton pět možných reakcí na anomický tlak:

	Kulturně předepsané cíle	Institucionálně povolené prostředky
Konformita	Přijaty (+)	Akceptovány (+)
Inovace	Přijaty (+)	Odmítnuty (-)
Ritualismus	Odmítnuty (-)	Akceptovány (+)
Retreatismus	Odmítnuty (-)	Odmítnuty (-)
Rebelie	Nahrazeny (-/+)	Nahrazeny (-/+)

Zdroj: (Munková, 2001 s.41), úprava autor

Svémi výzkumy Merton a jeho následníci prokázali, že nemajetné vrstvy společnosti nedisponují potřebnými prostředky, nebo jen ve velmi omezeném rozsahu, a vyvodili z toho zjištění tezi o inovativním chování těch, kteří se nesmíří se svým objektivním handicapem a chtějí docílit úspěchu za každou cenu, i za cenu použití nelegálních prostředků. Tímto krokem taktéž zdůvodnili nerovnoměrné rozložení kriminality ve společnosti, kde se rekrutuje nejvíce pachatelů majetkové trestné činnosti právě z nejhudších vrstev obyvatel.

Kritika:

Jako jiné teorie i teorie anomie trpí některými nedostatky, které jsou jí oprávněně vyčítány. Jako nejzávažnější slabina je posuzováno určité omezení její vypovídací hodnoty tím, že vychází z výzkumů mezi mladými nezaměstnanými příslušníky nejnižších společenských vrstev a nevypovídá tedy o tom, proč se dopouštějí deliktů i příslušníci střední třídy. Taktéž nevysvětluje dostatečné příčiny kriminality ve vztahu k jiným než majetkovým deliktům a nedopovídá ani na otázku, proč se jeden nezaměstnaný chová delikventně a jiný nikoliv.

Teorie anomie je však z pohledu nárůstu kriminality v první polovině 90. let natolik zajímavá, že se jí ještě budu podrobněji věnovat v jedné z pozdějších kapitol.

2.2.2 Sutherlandova teorie diferenciálních kontaktů (socializační teorie)

Tato teorie představuje jednu z nejznámějších teorií sociálního učení. Pochází od amerického autora Edvina Sutherlanda a její vznik se datuje již do roku 1924. V roce 1978 pak byla jeho žákem Donaldem Cresseyem rozšířena a lze ji shrnout v následujících tezích:

- kriminální chování se učí v malých skupinách, zpravidla tvořených vrstevníky
- kriminální chování se učí v interakci a kontaktem s jinými osobami v průběhu komunikačního procesu, kde hrají důležitou roli vzájemná sociální blízkost a intimita takové skupiny
- naučit se kriminalitě vyžaduje osvojení si celé řady různých technik a způsobů myšlení a jednání
- jedinec se stává kriminálním v důsledku toho, že vyrůstá a pohybuje se v kriminální subkultuře a nemá bližší kontakt s těmi, kteří se kriminality nedopouštějí (Sutherland, Cressey, 1978 In: Kuchta, Válková a kol., 2005).

Tuto teorii lze doložit příkladem který uvádí Sutherland: „V určité oblasti s vysokou kriminalitou vyrůstá bystrý, zdravý, aktivní chlapec, který velmi pravděpodobně naváže kontakt se stejně starými delikventními chlapci ze svého okolí, naučí se od nich kriminální chování a stane se gangsterem... *V jiných sociálních poměrech by se tento chlapec nezapletl do kriminality, ale stal by se z něj například zapálený člen skautského oddílu*“. (Sutherland In: Kuchta, Válková a kol., 2005 s. 79)

Kritika:

Mezi slabiny této teorie patří to, že vlastně nevysvětluje násilné a sexuální delikty páchané zpravidla v afektu a nadto nenabízí odpověď na otázku, proč se někteří lidé, přestože žijí třeba ve slumech, zločinci nikdy nestanou.

2.2.3 Teorie delikventní subkultury (sociálně strukturální teorie)

Zakladatelem teorie delikventní subkultury je Albert Cohen. Ten ji formuloval na základě výzkumů provedených v polovině 50. let. Podle této teorie subkultura znamená kolektivní reakci na problémy vznikající ze sociální nerovnosti, kdy společnost není schopná nabídnout jedinci uspokojení jeho situace podmíněné sociálními důvody. Jinak řečeno; jednotlivec nemůže dosáhnout takového statusu, na který má podle svého přesvědčení nárok a který je ze strany společnosti pozitivně hodnocen. Frustrace, jenž je logickým vyústěním popsaného handicapu, je pak kompenzovaná vytvářením skupin jedinců, kteří se potýkají s podobnými problémy. Prostřednictvím interaktivních procesů se pak v takovýchto svazcích vytvářejí homogenní normativní systémy výrazně se odlišující od obecně uznávaných a přijímaných vzorců chování. Vznik delikventních gangů mladistvých z nejnižších sociálních vrstev je pak Cohenem a dalšími autory vysvětlován jako reakce na frustraci z nemožnosti dosažení cílů, které jsou středními vrstvami definovány jako úspěšná životní kariéra. Rozpor mezi tím, co společnost deklaruje jako rovný přístup a otevřené možnosti pro každého člena společnosti, a tím, co pak reálně příslušníkům nejnižších sociálních vrstev citelně chybí (přístup ke vzdělání, peníze, výchova k poctivému a čestnému způsobu života, apod.), si v prostředí delikventních gangů mladiství nahrazují získáním jinak nedosažitelného statusu. Zde jsou uznáváni a chápáni a pokud splní určité podmínky, posunou se v hierarchii skupiny postupně o něco výše. Nad to se ještě mohou pomstít majoritní společnosti za to, co jim způsobila.

Cohen klasifikuje prototypy delikventních subkultur mladistvých podle toho, v jaké míře a intenzitě a jakého druhu trestné činnosti se dopouštějí. Vymezuje i ženskou delikventní subkulturu, pro kterou jsou příznačné drogy a prostituce.

Kritika:

Teorie delikventní subkultury však narážela na jeden poměrně zásadní problém. Přestože někteří autoři výše popsané koncepce ve svých studiích předpokládali, že si delikventní subkultury vytvářejí plnohodnotné kvazihodnotové normativní systémy,

kteře jsou v příkrém rozporu s konformně uznávanými hodnotami, nepodařilo se empiricky tuto hypotézu prokázat. I mezi delikventními členy kriminálních gangů se našli jedinci, kteří se přinejmenším s některými hodnotami majoritních společností ztotožňovali. Někteří měli i pocit viny a zahanbení, jiní byli zmatení a jejich postoje byli značně ambivalentní.

Hlubším objasněním procesů probíhajících mezi členy delikventní subkultury se pak později zabývali G. Sykes a D. Matza. Ti doplnili teorii subkultur o tzv. neutralizační techniky a formulovali tak teorii neutralizace. Neutralizačními technikami rozumějí racionalizační postupy a strategie, prostřednictvím kterých se snaží mladiství uvést do souladu oficiálně uznávané hodnoty a normy a hodnoty svého delikventního chování. Podle těchto autorů lze rozlišit pět druhů základních neutralizačních technik:

- 1) odmítání odpovědnosti (technika „za to nemůžu“. Delikvent se zde definuje jako nevinná oběť souhry náhod)
- 2) popření bezpráví (krádež je například bagatelizována jako výpůjčka)
- 3) zavržení oběti (za své jednání si to zasloužil, provokoval,...)
- 4) zatracení těch, kteří zatracují je (policie je zkorumpovaná, učitelé jsou sadisti,...)
- 5) odvolávání se na vyšší instance (v případě konfliktu zájmů má přednost přátelství před dodržováním zákona)

Tato teorie našla své uplatnění v USA, kde jsou delikventní skupiny (subkultury) zcela běžným jevem. Jako charakteristické delikventní subkultury bývají definovány tzv. pouliční gangy. Velmi často jsou zakládány na bázi etnické příslušnosti, ale velmi běžné a je i jejich fungování z hlediska určité teritoriality. Nejvíce takových gangů lze nalézt v Los Angeles, které je tímto fenoménem pověstné.

V České republice je tento jev zatím pouze okrajovým problémem a výskyt gangů z hlediska vymezení určitého teritoria je vzácným jevem. Spíše zde vznikají specifické gangy, které sjednocuje určitá delikventní činnost, nejčastěji představovaná kapsářstvím a jinými drobnými krádežemi.

Nicméně se dá předpokládat, že s přibývajícím počtem zahraničních imigrantů a stále většího přejímání západních kulturních vzorců⁴, se fenomén delikventní subkultury v horizontu několika let může výrazněji rozšířit i u nás.

2.2.4 Teorie identifikace a teorie diferenciálních příležitostí (socializační teorie)

Tato teorie, jejímž autorem je Daniel Glaser, si kladla za úkol překlenout právě výše zmíněné nedostatky Sutherlandovy teorie. Na základě výzkumných poznatků modifikuje jeho teorii v tom ohledu, že k tomu, aby se stal jedinec delikventní, nestačí, aby žil v určité subkultuře, ale je nezbytná i jeho osobní identifikace s určitou osobou, která se chová kriminálně a stane se pro něho v tomto ohledu vzorem, a to bez ohledu na to, zda se jedná o osobu skutečnou nebo imaginární. Glaser (1978) později ve své teorii diferenciální anticipace kombinoval prvky teorie diferenciálních kontaktů s konceptem rational choice⁵, když tvrdí, že se lidé dopouštějí kriminality tehdy, pokud očekávají, že prospěch převyší riziko ztráty. Takové rozhodnutí je však ovlivněno i kvalitou jejich sociálních vazeb a vztahy k blízkému okolí a tím, jak se v dětství naučili chovat. Glaser se tak stává jedním z průkopníků integrovaných přístupů k vysvětlování geneze kriminality.

Další prohloubení Sutherlandových tezí představují studie Clowarda a Ohlina z počátku 60. let 20. století. Jejich výzkumná zjištění je vedla k závěru, že k tomu, aby se stal jedinec skutečně „úspěšným“ zločincem nestačí to, že je příslušníkem určité sociální vrstvy, respektive skupiny, ale musí se zde jednat o vyhraněně kriminálně orientovanou subkulturu, která nabízí příležitosti, informace a zkušenosti získané úzkým kontaktem s kriminálním podsvětím, kde je běžná konzumace a prodej drog a s tím související zločinnost, kontakty s okolním světem jsou významně redukovány a taková kriminální subkultura žije víceméně izolována svým vlastním životem s jeho odlišnými hodnotovým a normativním systémem (Cloward, Ohlin, 1960 In: Kuchta, Válková a kol., 2005).

---

⁴ Velmi často bývá subkultura „gangu“ (a taktéž i grafitti subkultura) spojována s hudbou zvanou Hip Hop, která v posledních několika zažívá v ČR prudký rozmach

⁵ Zjednodušeně řečeno je koncept rational choice (autor Gary S. Becker) založen na tom, že kriminální chování je výsledkem svobodného rozhodnutí jedince vycházející v první řadě z ekonomického kalkulu

Tato teorie se částečně prolíná nejen s teorií diferenciálních kontaktů, ale také doplňuje i teorii anomie. Lze říci, že do určité míry může suplovat teorii delikventní subkultury.

Z hlediska kriminality mládeže je pak vhodná pro popis delikventního chování násilnických gangů a to především v oblastech s vysokou koncentrací etnických menšin, jako jsou například romská ghetta.

2.2.5 Výzkumy manželů Glueckových (multifaktorové přístupy)

Manželé Glueckovi patří mezi jedny z nejvýznamnějších zástupců tzv. multifaktorového přístupu v kriminologii a jsou známi především díky svým výzkumům z let 1939 – 1948, které shrnují ve své, dnes již klasické, studii vydané v roce 1950. V této studii shrnují badatelé nejzajímavější poznatky z provedených výzkumů a činí na jejich základě významné závěry, a to především pro oblast prevence kriminality mládeže. (Glueck, 1950 In: Kuchta, Válková a kol., 2005)

Svůj longitudinálně pojatý výzkum zaměřili na věkovou skupinu dospívajících 11-ti až 17-ti letých chlapců umístěných vzhledem ke své delikvenci v nápravných výchovných ústavech, kterou porovnali s kontrolním souborem stejně starých chlapců, avšak bez kriminální minulosti. Do obou souborů bylo vybráno 500 chlapců. Nedelikventní chlapci byli vybráni tak, aby jejich charakteristické rysy (rasa, inteligence, místo bydliště, apod.) byly shodné s chlapci výzkumné (delikventní) skupiny. Interdisciplinárně složený tým právníků, psychologů, psychiatrů, antropologů a sociálních pracovníků se pak zaměřil na sběr a vyhodnocování informací. Tyto informace se pak získávaly z několika zdrojů, a to:

- interview se zkoumanými osobami
- ověřování získaných informací u třetích osob
- vyhodnocování úředních dokumentů soudů, sociální péče, školy a vězeňských zařízení.

Další následné šetření proběhlo v době, kdy bylo „chlapců“ 25 a posléze i 31 let.

Z původně přibližně 400 proměnných podrobených výzkumu bylo prostřednictvím faktorové analýzy vybráno pět, které měly mít podle manželů Glueckových vysokou prognostickou hodnotu, neboť se jejich výskyt v obou skupinách nejvýrazněji lišil.

- 1) výchovný styl otce
- 2) dohled matky
- 3) emocionální vztah mezi otcem a chlapcem
- 4) emocionální vztah mezi matkou a chlapcem
- 5) soudržnost rodiny

Na základě těchto výsledků pak byla vytvořena predikční tabulka, kde součet získaných hodnot zařazuje zkoumanou osobu z hlediska pravděpodobnosti jeho budoucího delikventního vývoje do určité prognostické třídy.

Kritika:

Kritika této studie se zaměřila na validitu získaných údajů. Ukázaly se totiž nedostatky použité metodologie, které ignorovaly skutečné rozložení kriminality. Nadto bylo poukazováno na nedocení některých klíčových faktorů jako je například socioekonomický status či vliv vrstevníků.

Navzdory těmto kritikám jsou dnes považovány výsledky badatelů Glueckových za hodnotný příspěvek pro rozvoj kriminologického výzkumu, na který v pozměněné podobě navázaly některé další projekty.

Například podobný longitudinální výzkum jako manželé Glueckovi provedl i West. Tento výzkum byl proveden na 411 chlapcích, kteří pocházeli z jedné londýnské čtvrti narozených v letech 1951 – 1954⁶. Tito chlapci byli vystaveni dlouhotrvajícímu pozorování a zkoumalo se u nich, jaké faktory mohou ovlivnit vznik jejich delikventního chování. Nakonec bylo stanoveno 5 faktorů ovlivňujících

---

⁶ V době, kdy šetření započalo jim bylo 8 – 9 let a výzkumy se v intervalech opakovaly až do jejich 24 let.

potencionální delikventní chování mladistvého (Kuchta, Válková a kol., 2005, s.104):

- 1) nízký příjem rodiny
- 2) vysoký počet rodinných příslušníků
- 3) nedostatky v rodinné výchově
- 4) nízká inteligence
- 5) jeden z rodičů se v minulosti dopustil trestného činu

Při srovnání obou výzkumů je patrné, že klíčovou roli pro vznik potencionálního delikventního chování u mladého člověka hraje rodinné prostředí. Přesněji pak dysfunkce rodiny, doprovázená špatným ekonomickým zajištěním rodiny a nízkou inteligencí jedince.

2.2.6 Teorie sociálních vazeb (teorie kontroly)

Teorie sociálních vazeb spadá pod kategorii teorií kontroly. Autorem této teorie, která byla poprvé zveřejněna v roce 1969, je Travis Hirschi (1969). Smyslem této teorie je stav, kdy se riziko kriminality snižuje úměrně tomu, jak je jedinec sociálně integrován v určité komunitě či emocionálně upoután k určité osobě, zastává sociálně prospěšné postoje, je zapojen do společensky užitečných aktivit.

Tuto tezi vyjadřuje Hirschi čtyřmi proměnnými, které se podařilo empirickými výzkumy ověřit (Munková, 2001 s.60):

- attachment (připoutání ke společnosti) – představuje pevný emocionální vztah k blízké osobě (přátelé, rodiče, škola)
- commitment (vazba na společnost) – je představován rizikem ztráty zastávané sociální pozice v důsledku spáchání deliktu
- involvement (začlenění do společnosti) – časové vytížení v důsledku běžných aktivit ve škole, v zaměstnání a s tím související nedostatek času na „topení hloupostí“
- belief (víra) – jedná se o uznání konvenčních společenských hodnotových systémů a tomu odpovídající kontrola svého chování navenek.

Někteří autoři dodávají, že aby byly tyto kontrolní mechanismy dostatečně účinné, měly by být, alespoň v některých případech⁷, doplněny o vnější kontrolní mechanismy. Tyto mechanismy jsou představovány trestně právní represí a odstrašením.

Popularitu a aktuální použitelnost této teorie si lze vysvětlit dvěma základními faktory:

- 1) úspěšně překonala úskalí osobnostně i socializačně orientovaných konceptů;
- 2) její platnost se potvrdila opakovanými empirickými výzkumy.

K výše zmíněným dvěma důvodům lze ještě přiřadit důvod třetí. Teorie sociálních vazeb nabízí jednoduše pochopitelné vysvětlení, které je pro trestní politiku významným podnětem k přijímání preventivních i represivních opatření. Zjednodušeně řečeno: tam kde jsou postrádány fungující kontrolní mechanismy, je třeba počítat s vysokým rizikem kriminálního jednání.

Ze všech zde uvedených teorií se dle mého názoru právě tato teorie nejvíce blíží k tomu, aby charakterizovala právě ty proměnné, jejichž porušení je pro vznik potencionálního delikventního chování mladého člověka nezbytné.

Tato teorie odráží mé hluboké přesvědčení, že pro zdravý sociální vývoj dítěte je nezbytné, aby byl silně sociálně integrován do společnosti prostřednictvím účasti v nejrůznějších zájmových skupinách, kde by mu byly vštěpovány základy morálních a společenských hodnot.

Kritika:

Hlavní kritiky této teorie jsou zaměřeny na fakt, že zde není věnována dostatečná pozornost na kulturní a sociální rozdíly existující mezi jednotlivými skupinami pachatelů. Málo pozornosti bylo věnováno taktéž i zkoumání dynamiky procesu vzniku a osvobození se od sociálních vazeb, stejně tak, jako subjektivně podmíněným rozdílům ve vnímání významu sociálních vazeb různými jedinci.

Hirschi společně s Gottfridsonem je taktéž autorem „Obecné teorie zločinu“ (General Theory of Crime). Tato teorie se věnuje fenoménu kriminální kariéry recidivistů. Rozlišuje mezi Crime (což lze definovat jako kriminální jednání) a

---

⁷ Myšleny jsou případy, kdy lze předpokládat absenci části nebo veškerých zábran

Criminality (přirozený sklon osoby k trestným činům, který však s narůstajícím věkem klesá) a principiálně vychází ze schopnosti sebekontroly. Právě na schopnosti sebekontroly závisí, zda či v jakém časovém horizontu přejde jednání osoby od Crime ke Criminality. Jinak řečeno, existuje dispozice k chování, které vzhledem k impulsivnosti, spontánnosti, tělesným vlastnostem a sklonu řešit konflikty silou se vyznačuje nerozvážnou radostí z rizika a krátkozrakostí při hodnocení důsledků vlastního jednání. (Katz, 1999)

2.2.7 Kohlbergova teorie morálního vývoje (Socializační teorie)

Teorie morálního vývoje, jejímž autorem je Lawrence Kohlberg, je uznávána především mezi vývojovými psychology a pedagogy, kteří z ní vycházejí v řadě svých projektů určených delikventní mládeži. Jejím teoretickým východiskem jsou poznatky známého dětského psychologa Jeana Piageta o morálním vývoji dítěte, které jsou spolu se sociálně psychologickými poznatky integrovány do uceleného konceptu, s možností jejího rozšíření i o aspekty morálně - filozofických přístupů (Piaget, Inhelder, 1969 In: Kuchta, Válková a kol., 2005) .

Tento model morálního vývoje má mnoho implikací, kdy například jednotlivým fázím morálního vývoje musí odpovídat i vývoj v oblasti logického myšlení a schopnost předvídání sociálních souvislostí a přebírání odpovědnosti. Dále vychází z teze, že je univerzální a nezvratný. Univerzální v tom smyslu, že každý z nás má v sobě bez ohledu na to, k jaké kultuře náleží, odpovídající potenciál k morálnímu vývoji. Nezvratný je pak v tom smyslu, že s výjimkou vzácných případů nejzávažnějších osobnostně-existenčních krizí nedochází k návratu do předcházejícího vývojového stupně. Naopak, s dosažením každého dalšího stupně vývoje se morálně-hodnotový systém jedince nově konzistentně uspořádává a integruje do sebe předchozí vývojové etapy. To se dá vyjádřit v rámci Kohlbergovy stupnice i takto (Kohlberg, 1969 In: Kuchta, Válková a kol., 2005):

- 1) správné je se podřídit moci a vyvarovat se tak trestu
- 2) správné je převzít za sebe odpovědnost a uspokojit své potřeby; ostatní ať se o sebe postarají jak umí
- 3) správné je mít dobrou motivaci pro své chování a schopnost vcítit se do situace druhých
- 4) správné je podporovat společenská pravidla a sloužit ku prospěchu skupiny nebo společnosti
- 5) správné je uznávat práva jednotlivce vycházející ze společenského konsenzu
- 6) správné je cítit se být vázán univerzálními zásadami uplatňovanými vůči veškerým lidským bytostem bez rozdílu (principy spravedlnosti, rovnosti a respektu k lidskému životu)

Kohlberg klasifikoval lidi podle stupně morálního vývoje a došel k přesvědčení, že delikventi dosahují výrazně nižšího stupně morální úrovně (nejčastěji 1. nebo 2. stupeň) než nedelikventní jedinci.

Kritika:

Problematickou stránkou této teorie nicméně zůstává fakt, že i jedinci na nižších stupních morálního vývoje často nepáchají trestnou činnost, protože se buď bojí sankcí nebo nechtějí ztratit společenský status a postavení v rodině či mezi svými přáteli.

V každém případě si zaslouhuje Kohlbergova teorie pozornost již proto, že se jí podařilo zaměřit se i na jiné než v současné době silně dominující sociální hlediska a okolnosti. Její slabinou však nadále zůstává obtížná empirická ověřitelnost skutečného významu dosaženého morálního vývoje delikventního chování jedince.

2.2.8 Teorie životní cesty (Life Course Theories)

Teorie životní cesty od ostatních kriminologických teorií lehce odlišuje, protože klade silný důraz na vývoj člověka ve všech fázích jeho života a zaměřuje se spíše na psychologickou stránku pachatele než na širší sociálně-ekonomické aspekty pachatelova chování.

V běžné psychologické (a kriminologické) praxi se nejčastěji objevují dva přístupy; represivní a „pozitivní“.

Zjednodušeně můžeme říci, že hlavní myšlenka represivního přístupu vychází z hypotézy o odstrašujícím účinku sankce, zatímco pozitivní přístup staví na myšlence, že nikoliv trest, nýbrž silné pozitivní zážitky v mimořádném prostředí přináší napravující účinek.

V současnosti se objevuje nový vědecký přístup, který se nazývá vývojová kriminologie. Tento přístup se opírá o tzv. teorii životní cesty (Life Course Theories) a zkoumá výskyt kriminálních vzorců chování v průběhu celého života jedince. Zaměřuje se ve kterých fázích života jedince se kriminální vzorce chování objevily, zda toto chování pokračuje i v dalších etapách jeho života, případně kdy eventuelně vymizí. Tato teorie sice klade důraz na věk jedince, nikoliv však izolovaně vzhledem ke spáchání konkrétního trestného činu, ale chce rozpoznat širší časové souvislosti výskytu kriminálního chování v jednotlivých životních fázích daného jedince.

Z hlediska metodologie prosazuje vývojová kriminologie longitudinální výzkumné projekty dvojího typu. Retrospektivní a prospektivní⁸.

Získávání dat je u retrospektivních studií představováno především analýzou spisů a dalších dostupných zdrojů. U prospektivních studií se více využívá techniky dotazníkového šetření a rozhovorů s výzkumníkem. Jsou tedy více založeny na tzv. self-reportu čili sdělování informací o sobě samém.

Existují zde však, a badatelé na ně sami upozorňují, nejrůznější metodologická úskalí a obtíže. Jedno z nich, které je spojeno s delikvencí mládeže, je problematika tzv. dvojité latence. To znamená, že výskyt delikventního chování v dětském a mladistvém věku zůstane utajen jak před místy oficiální kontroly (první latence), tak před výzkumníky, protože osoba v průběhu rozhovoru daný incident zamlčí (druhá latence).

---

⁸ Retrospektivní studie analyzuje výskyt kritických událostí (kriminální chování, viktimizace) v životě jedince zpětně, zatímco prospektivní studie se zaměří na jednu osobu a pak sleduje zda, a kdy u něj nastaly kritické události

Nicméně i přes tyto těžkosti se badatelům podařilo sesbírat dostatek empirických dat pro to, aby mohli přijít s tezí, že existují dva základní odlišné typy mladistvých pachatelů. V anglické verzi jsou označeny jako:

- Life Course Persistent Offender – chronický celoživotní pachatel. Tohoto člověka lze jednoslovně pojmenovat jako recidivista.
- Adolescence Limited Perpetrator – mladistvý delikvent (Čírtková, 2004, s.76).

Podle vývojových kriminologů se oba typy odlišují v mnoha ohledech. K nejdůležitějším rozlišujícím vnějším znakům patří:

- věk, ve kterém se u člověka poprvé objevují první problematické projevy chování
- závažnost či vzrůstající intenzita problémů
- věk, ve kterém dochází k vymizení kriminálního chování.

Chronický pachatel

Tato osoba se v běžné řeči označuje jako kriminálník. Již od útlého dětství je jedinec nápadný pro své těžko ovladatelné chování. Běžné výchovné a motivační postupy jako jsou pochvaly nebo tresty na tyto jedince téměř nezabírají, často se projevují epizody problematického chování (ataky vzteku, vzdorovité chování, apod.). K prvním kontaktům s místy oficiální kontroly (policie, instituce sociálně právní ochrany dítěte) dochází zpravidla již v intervalu mezi 6. až 12. rokem věku. Kolem 12-ti let se objevují již relativně závažné násilné delikty, agresivita se rychle stupňuje a kolem 18. roku věku se tato osoba stává již plně rozvinutým zločincem a dopouští se jak násilné, tak i majetkové kriminality.

Většina trestných činů však v tomto období není orgánům trestního řízení známa, a tak zůstává v poli latence. Pouze ty nejzávažnější, jako jsou loupeže, těžké ublížení na zdraví, znásilnění, vraždy, atd. se dostanou před výše zmíněné orgány činné v trestném řízení.

Mladistvý pachatel

Mladistvý pachatel zahajuje svůj střet s platnými společenskými normami v době dospívání, tedy mezi 12. až 15. rokem svého věku. Do této doby byl jeho vývoj nenápadný, protože v jeho anamnéze chybí antisociální projevy v dětství. V době puberty dochází ke zlomu, pubescent se stává těžko ovladatelným, nerespektuje některé sociální ani právní normy, objevuje se typický obraz mladistvé delikvence (např. krádeže v obchodech, poškozování cizí věci, výtržnictví, apod.).

Na rozdíl od chronických pachatelů se mladistvý delikvent dopouští především příležitostné kriminality, ve které dominuje generační protest a dále situační a skupinový faktor. Kolem 18. až 21. roku věku obvykle dochází k poklesu až k úplnému vymizení kriminálních vzorců chování. Se vstupem do světa dospělých vyhasíná problematické jednání a jedinci se stávají konformními.

Jako hlavní přínos současné vývojové kriminologie lze tedy spatřovat požadavek na diferenciaci uvnitř skupiny mladistvých pachatelů trestné činnosti a dále na včasnou identifikaci tzv. celoživotního pachatele. Rozlišování mezi delikventním mladistvým a nebezpečným mladistvým zločincem představuje podle vývojové kriminologie jednu z nejzávažnějších otázek současnosti.

Kritika

Oproti tomuto tvrzení by však mnoho psychologů a psychiatrů mohlo namítnout, že koncepce celoživotního pachatele téměř přesně odpovídá charakteristické psychopatické osobnosti. Už od 50. let minulého století je známo, že existuje typ osobnosti, který se vyznačuje totální lhostejností ke všeobecně uznávaným pravidlům a normám.

Jedná se o jedince, kteří *„od dětství lžou, kradou, bijí mladší a slabší, nedokáží se adaptovat ve škole, toulají se mimo domov i školu, vytvářejí různé asociální party...“* (Zvolský, 1996, str.142)

Jeden z prvních odborných výrazů charakterizoval tuto osobnost jako „morálně šílenou“ (moral insanity), čímž naznačoval, že takový jedinec při plném vědomí a ze svého rozhodnutí překračuje v průběhu celého života morální i právní konvence.

Novější výzkumy dokládají vývojové nápadnosti již v útlém dětství. Dokonce již ve věku kolem tří let lze zaregistrovat „kriminogenní“ vlastnosti jako zvýšenou impulzivitu, sníženou úzkostnost a nezávislost na odměně (Koukolík, Drtinová, 1996) . V současném klasifikačním systému MKN - 10⁹ je tento jev hodnocen jako porucha osobnosti a chování a nese oficiální název „dissociální osobnost“. Tato osobnost může disponovat povrchním šarmem, je schopna navazovat účelové koalice, svou inteligenci používá k nekalým cílům.

Při zběžném pohledu by se tedy mohlo zdát, že vývojová kriminologie pouze potvrdila to, co je už dlouho známo, tj. výskyt poruchy osobnosti a chování s názvem dissociální osobnost. Nejde však o potvrzení, nýbrž názory na celoživotního zločince. Vývojová kriminologie tak vrátila téma celoživotního pachatele, ať už ho nazveme jakkoliv do odborné diskuse.

2.3 Shrnutí

Všechny výše zmíněné teorie se svým způsobem snaží postihnout problematiku kriminality mládeže. Každá z nich k tomuto fenoménu přistupuje odlišným způsobem, a proto je těžké hodnotit či nějakým způsobem srovnávat. Pokud bych ale musel vyzdvihnout teorie, které jsou pro vysvětlení kriminality mládeže klíčové, vybral Hirschiho teorii sociálních vazeb. Tato klade důraz na správnou socializaci jedince prostřednictvím jeho integrování do určité komunity, jeho emocionální připoutání k nějaké osobě nebo jeho zapojením do společensky užitečných aktivit. Tento přístup je z mého pohledu zcela funkční a jeho aplikace prostřednictvím nejrůznějších preventivních programů by mohla v delším časovém horizontu přispět ke snížení počtu delikventních skutků spáchaných mladistvými.

Druhou teorií, která je z mého pohledu pro území ČR velmi aktuální, je Durkheimova a Mertonova Teorie anomie. Stav anomie, jenž byl spuštěn změnou politického režimu zapříčiněnou sametovou „revolucí“ v roce 1989, je pro naši republiku ještě stále aktuální. Tento stav s sebou přináší mnoho patologických jevů, mezi které patří i kriminalita. A právě na dynamice kriminality celkové, ale i kriminality mládeže (která celkovou kriminality věrně kopíruje), se dá prokázat existence tohoto jevu v ČR.

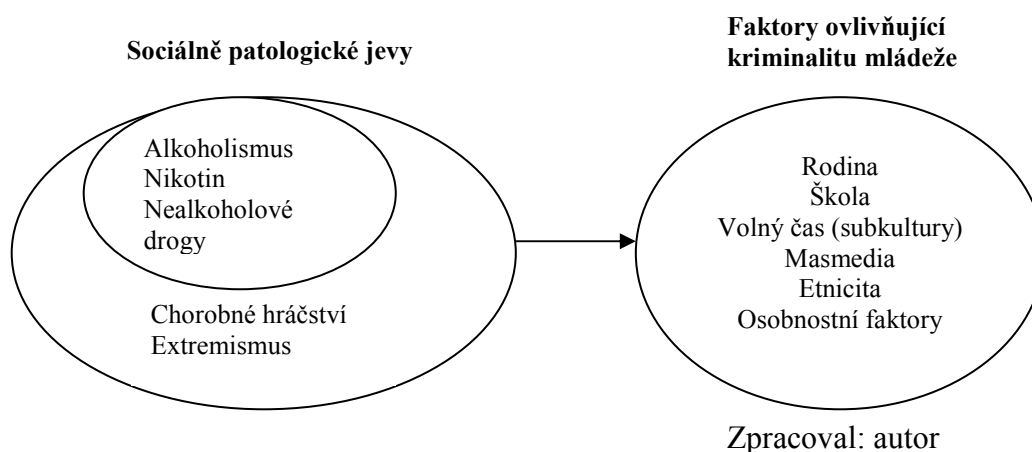
---

⁹ Mezinárodní klasifikace nemocí, 10. verze

3 SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÉ JEVY U MLÁDEŽE

Tato kapitola má za úkol poukázat na základní sociálně patologické jevy vyskytující se mezi mládeží, kteréžto mohou vést až k delikventnímu chování mladého člověka. Proč jsou tyto jevy tak důležité, nám napoví následující obrázek, který zobrazuje propojení sociálně patologických jevů s faktory, které přímo ovlivňují kriminalitu.

Každý z těchto sociálně patologických jevů působí na každý faktor odlišnou silou, nicméně jejich společné působení může způsobit dysfunkci těchto faktorů, což může rezultovat až vznikem delikventního chování jednotlivce.

V následujících kapitolách si ke každému jevu řekneme více a zároveň se pokusím definovat, jakou roli mohou hrát při vzniku potenciálního delikventního chování mládeže.

3.1 Alkoholismus

Alkoholismus lze definovat jako psychický i duševní stav charakterizovaný nutkáním neustále či periodicky požívat alkoholické nápoje, které mají schopnost ovlivnit psychiku osoby alkohol požívající. Tato osoba se velmi častou konzumací taktéž snaží vyhnout nepříjemným pocitům spojených s absencí. Na alkohol se může, ale taktéž i nemusí, vytvořit tolerance¹⁰

¹⁰ Tolerance značí tendenci postupně zvyšovat dávky

Člověk závislost na alkoholu nezíská ihned, nýbrž postupným užíváním. Nejprve je alkohol požíván za účelem navození příjemného pocitu, zbavení se stresu, ale i jako určitá forma relaxace. Následuje další fáze, jež je typická pravidelným užíváním, které může být spojeno se zvyšováním dávek. Tato fáze poté přechází do fáze poslední a tou je získání závislosti na alkoholu.

Samozřejmě, že všechny tyto fáze nemusí zákonitě nastat. Většina lidí se těmto rizikům vyhne a konzumace alkoholu pro ně zůstane pouze zpestřením všedního dne a společenskou zábavou.

Existuje ovšem zásadní rozdíl mezi alkoholismem dospělých a mladistvých. Tento rozdíl spočívá v tom, že se závislost u mladistvých rozvíjí mnohem rychleji, než je tomu u dospělých. Nezřídka se tato závislost rozvine v průběhu tří let. Setkáme-li se závislým jedincem mladším 18-ti let, musíme počítat s tím, že začal alkohol požívat v poměrně velkém množství ještě před dosažením 15-ti let. Mladiství pijí o samotě pouze velmi zřídka. Nejčastěji pijí ve skupině svých vrstevníků. Tato skupina může existovat čistě za účelem konzumace alkoholu. Pak se jedná o tzv. „píjáckou partu“¹¹.

U více než 40% nezletilců, kteří užívají alkohol, se vyskytují závažné poruchy, jako například psychopatie, podprůměrné rozumové schopnosti, neurózy, poruchy ve výchově, apod. Alkohol má taktéž nezanedbatelný vliv na recidivu mládeže.

V roce 2003 proběhla studie ESPAD 03¹², která se, mimo jiné, zaměřila i na konzumaci alkoholu studentů ve věku 16. let. Tato studie se zaměřila na dva základní ukazatele:

- 1) výskyt častého konzumu alkoholických nápojů v posledním měsíci¹³
- 2) pití nadměrných dávek alkoholu¹⁴.

Časté pití alkoholu udávají více chlapci, přičemž jejich nejpreferovanějším nápojem je pivo. U dívek není tato preference natolik výrazná jako u chlapců. V roce

---

¹¹ Tato píjácká parta může představovat jednu z forem tzv. únikové subkultury jak ji ve své práci popisují Cloward a Ohlin

¹² The European School Study on Alcohol and Other Drugs (Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách)

¹³ 6 a více sklenic alkoholu v posledních 30 dnech

¹⁴ Konzumace ekvivalentu 100 a více ml čistého lihu 3x anebo častěji v posledních 30 dnech

1995 byly dokonce destiláty u dívek nejčastěji konzumovaným druhem alkoholu, postupně však i u dívek narůstala obliba spotřeby piva. Ve srovnání s rokem 1995 je v roce 1999 více častých konzumentů alkoholických nápojů u obou pohlaví a u všech druhů nápojů. Mezi rokem 1999 až 2003 není již nárůst tak výrazný.

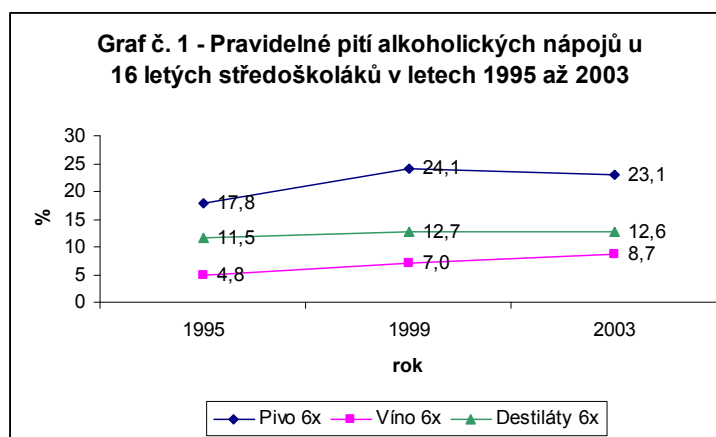
U dívek je relativní nárůst vyšší než u chlapců, a pokud jde o druh nápoje, největší nárůst je u piva.

Výsledky zachycené v tabulce č.1 naznačují, že zdravotně nežádoucí formy pití jsou velmi rozšířené u chlapců a stávají se stále běžnějšími u dívek. Výskyt v tomto smyslu definovaného rizikového pití lze v roce 2003 odhadnout na 17 až 23 % populace chlapců a 8 až 13 % populace dívek ve věku 16 let (ESPAD 03, 2003)

Tabulka č. 1 Spotřeba alkoholu mezi chlapci a dívkami ve věku 16 let

N = 3172	Chlapci			Dívky			Studenti celkem		
	1995	1999	2003	1995	1999	2003	1995	1999	2003
Časté pití nadměrných dávek alkoholu ¹⁵	19,9	24,0	23,1	6,6	10,4	12,6	13,9	16,8	17,5
opilost ¹⁶	14,3	18,5	17,2	5,5	8,2	10,3	10,3	13,1	13,5

Zdroj: ESPAD 03. Zpracoval: autor

Konzumace a zneužívání alkoholu přináší problémy nejen jedinci, ale i rodině a ve svém důsledku i celé společnosti. U jedince vede ke krátkodobému oslabení chování a sebekontroly (agresivita, úrazy), vězení pro opilost a taktéž může dojít i k akutní otravě alkoholem. Konzumace alkoholu přináší i dlouhodobé problémy představované vzrůstajícím rizikem onemocnění, které jsou s konzumací alkoholu, ať

¹⁵ 5 a více sklenic alkoholu 3x a častěji v posledních 30 dnech

¹⁶ Udávaná 3x a častěji v posledních 30 dnech

už přímo či nepřímo, spojovány. Jsou to například jaterní cirhóza, rakovina, kardiovaskulární nemoci, apod. Jako další jevy, jež jsou s dlouhodobou konzumací spojeny, můžeme uvést zhoršenou pracovní výkonnost, ztrátu zaměstnání, vytvoření závislosti atd.

Co je pro tuto práci podstatné, tak z hlediska rodinného života alkoholismus může způsobovat její rozvrat (manželské spory, verbální i fyzická agrese, zanedbávání dětí..)

Pro společnost konzumace alkoholu přináší narušování veřejného pořádku, postižení druhých osob nehodami, zvýšené náklady na zdravotnictví, soudnictví, atd.

Trestnou činnost pod vlivem alkoholu lze členit na tři skupiny:

- násilné a sexuální povahy (loupeže, ublížení na zdraví, výtržnictví, znásilnění...)
- na úseku dopravy (ohrožení pod vlivem návykové látky)
- proti majetku (krádeže, poškozování cizí věci...)

(Zoubková, I., Nikl, J., Černíková V., 2001)

Alkohol může být taktéž jedním z faktorů, které určitým způsobem může ovlivnit strukturu kriminality mládeže. Jak je uvedeno níže, v posledních letech stoupá poměr násilné kriminality mládeže k celkové kriminalitě mládeže. Tento stav může být zapříčiněn i vzrůstající spotřebou alkoholu a i jiných drog mládeží. Opilost u některých jedinců vyvolává agresivitu, a ta může vést až ke spáchání trestného činu násilné povahy.

3.2 Nikotin

Jednou z tolerovaných drog, které vyvolávají závislost, je i zneužívání tabáku. Tabák vyvolává psychickou závislost, ale i toleranci na nikotin.

O závislosti lze mluvit, když se tabák užívá po dobu minimálně jednoho měsíce a jsou splněny nejméně dva z následujících bodů:

- neúspěšné vážně míněné pokusy zanechat kouření nebo ho výrazně omezit na určitý nízký počet cigaret denně

- objevení se abstinčních příznaků (nutková potřeba tabáku, podrážděnost, úzkost, neschopnost koncentrace, nervozita, bolesti hlavy...) po pokusu přestat kouřit
- přetrvávající užívání tabáku, přestože jedinec trpí vážnou somatickou chorobou a je si vědom, že se tato choroba kouřením zhoršuje.

V současnosti se spotřeba tabákových výrobků mezi mládeží, i přes masivní kampaň proti kouření, neustále zvyšuje¹⁷. Je to, mimo jiné, dáno i tím, že kouření je mezi mladými „in“. Vyjadřuje určitý pocit revolty proti zavedeným mravnostním normám či zvyklostem. Otázkou zůstává, jak se do oblíbenosti cigaret mezi mládeží promítne již probíhající navyšování spotřební daně na tabákové výrobky, které by mělo tyto výrobky citelně podražít.

Z výsledků studie (Sovinová, Csémy, 2003), která byla provedena v roce 2003, vyplývá, že za pravidelné¹⁸ kuřáky lze považovat 30% české populace ve věku od 15 – 64 let. Určitým varovným signálem pro budoucnost je fakt, že se pravidelné kouření objevuje nejčastěji ve věkových skupinách 45 – 54, respektive 15 – 24 let.

Z průzkumu ESPAD 03 vyplynulo, že mezi šestnáctiletými školáky je 27% denních kuřáků (29,2% chlapců a 25,3% dívek), mezi silné kuřáky, kteří vykouří 11 a více cigaret denně, patří téměř 8% šestnáctiletých.

Studie HBSC¹⁹ zase upozornila na vzrůstající trend kuřáctví mezi žáky základních škol. Jak je patrné i na grafech č. 2 a 3, zatímco v roce 1994 kouřilo pravidelně 16% chlapců a 12% dívek ve věku 15 let, v roce 2002 to již bylo 29% chlapců a 31% dívek (Zaostřeno na drogy, leden 2005).

Z analýzy věku při počátku pravidelného kouření vyplývá, že téměř 75% dospělých, a to současných i bývalých kuřáků, začalo s kouřením do 18-ti let věku s maximem mezi 13-ti a 15-ti lety.

Intenzivní kouření s sebou přináší, mimo jiné, i četná zdravotní rizika. V populaci kuřáků se nejčastěji vyskytují kardiovaskulární a nádorová onemocnění,

¹⁷ Právo, Mladých kuřáků neustále přibývá (19.11.2004) str. 6

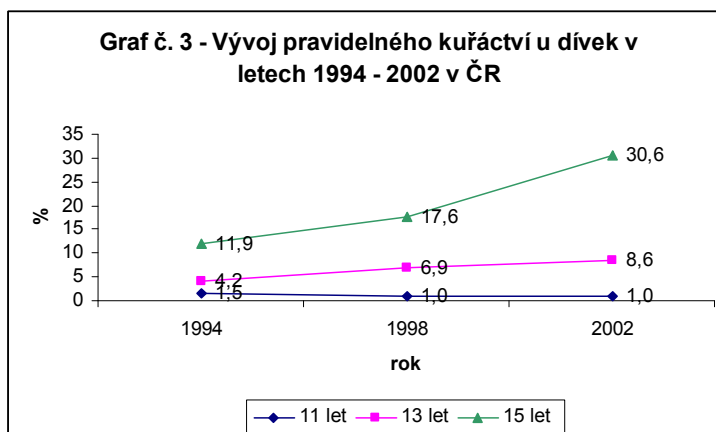
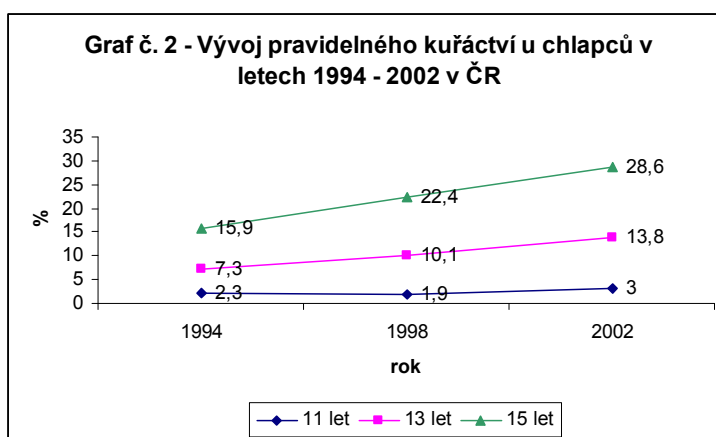
¹⁸ Jako pravidelný kuřák je definována ta osoba, která vykouří alespoň jednu cigaretu denně

¹⁹ Health and Health Behaviour in School-Aged Children

astma, alergie a další nemoci dýchací soustavy. V mnoha případech mohou tato onemocnění skončit až smrtí pacienta.

V ČR zemře na nemoci způsobené užíváním tabáku přibližně 18 000 osob ročně (Peto a kol., 2005). Nejvíce úmrtí v důsledku kouření způsobují, již výše zmíněné, kardiovaskulární nemoci následované nádorovými onemocněními.

Z hlediska kriminality mládeže je kouření významné tím, že kouření, stejně jako alkohol, může znamenat odrazový můstek k přechodu na další, tvrdší drogy. Konzumace těchto drog pak již velmi často bývá spojena s kontakty na různé skupiny osob, které jsou mnohdy značně delikventními.

3.3 Nealkoholové drogy

V současné době jsou u mládeže nejoblíbenější drogy získávané z Cannabis čili z konopí. Je to především marihuana a hašiš (z nedávných průzkumů vyplynulo, že

přibližně 70% mládeže do 18-ti let již mělo zkušenost²⁰ s tímto typem drogy). Jako další v pořadí oblíbenosti u mládeže jsou drogy halucinogenní. Především jsou to houby lysohlávký a LSD. Specifickou skupinou jsou drogy taneční, jejich nejznámější představitel je Extáze.

Mládež je specifickou skupinou konzumentů drog. Jejimi hlavními rysem je vysoká obliba tzv. přírodních a měkkých drog a tvrdý odpor k drogám tvrdým. Tento stav je zapříčiněn vzrůstající informovaností mládeže o účincích drog a přijatelnou státní protidrogovou politikou, která není ani tak zaměřena represivně jako preventivně.

Mládež však v přístupu k tvrdým drogám není tak jednotná, jak by se mohlo na první pohled zdát. Existují tu určité odlišnosti, a to hlavně z pohledu struktury vzdělání mladých lidí. (tabulka č. 2). Zatímco mezi studenty Gymnázií a SŠ s maturitou je patrný pokles v užívání tvrdých drog (poslední řádek v tabulce), tak u studentů SOŠ nebo SOU užívání těchto drog narůstá.

Důvody tohoto jevu můžeme hledat především v inteligenční kapacitě studentů SOŠ, kdy ti si mnohdy nejsou schopni plně uvědomit dlouhodobé následky užívání tvrdých drog²¹. Jako další důvod můžeme uvést, že student užívající tvrdé drogy může být v očích svých vrstevníků chápán jako „drsnák“, a proto i adorován. Jinak řečeno, užívání těchto drog je zpočátku součástí jeho „image“ a víceméně jedinou cestou, jak na sebe upozornit a dosáhnout určitého uznání.

Tabulka č. 2 Výskyt užívání drog podle typu navštěvované školy

N = 3172	Gymnázium			SŠ s maturitou			SOŠ/SOU		
	1995	1999	2003	1995	1999	2003	1995	1999	2003
Jakékoliv (ilegální) drogy	15,2	28,6	31,0	19,6	33,5	42,6	27,4	41,2	55,2
Kanabis (marihuana nebo hašíš)	14,2	28,3	30,4	18,6	33,1	42,6	26,7	41,1	55,0
Jakékoliv ilegální drogy bez derivátů konopí	3,6	8,1	5,6	3,6	7,7	9,5	5,1	11,2	17,2

Zdroj: ESPAD 03. Zpracoval: autor

²⁰ přišlo s ní do styku nebo ji minimálně jednou požilo

²¹ Tento poznatek podporuje Hirschiho a Gottfriedsonovy poznatky o snížené sebekontrolě (viz. General Theory of Crime)

Zastavme se ještě na chvíli u tzv. „taneční scény“, která je všeobecně známá svým kladným přístupem k drogám. V letech 2000 – 2003 proběhla v ČR dvě dotazníková šetření (Kubů, Škatulová, Csémy, 2006), která se zabývala problematikou užívání drog mezi příznivci elektronické taneční hudby. Obě dvě přinesla řadu zajímavých informací o rozsahu, způsobech a kontextu užívání drog na taneční scéně.

V průběhu let 2000 – 2003 výrazně vzrostla celoživotní prevalence²² u většiny sledovaných drog. Největší nárůst se týkal nitrátů²³, jejichž spotřeba se ve sledovaném období zvýšila o 24%, extáze (+ 13%) a alkoholu (+ 11%). Celoživotní prevalence se nicméně zvýšila taktéž u pervitinu (+7%). Naopak lze konstatovat, že byl mírný pokles zaznamenán u LSD, GHB²⁴, heroinu a amfetaminů. Jako nejčastěji užívané drogy pak byly vyhodnoceny alkohol a konopné látky. Výsledky tohoto výzkumu se plně shodují se současným trendem, kdy jsou převážně v mladé populaci mnohem více oblíbené drogy měkké (přírodní) před drogami tvrdými.

Z výzkumu taktéž vyplynulo, že si respondenti určitou míru rizika konzumace drog připouštějí, mnozí je nicméně nedoceňují. Tento poznatek vyplývá z nízkého subjektivního hodnocení obav ze vzniku zdravotních či sociálních problémů, které se variabilně shodují s konzumací jednotlivých sledovaných drog.

Preventivní programy by se proto do budoucna měly zaměřit na populaci mladých a mladých dospělých se zálibou v klubingu²⁵, kteří si spíše nedělají obavy v žádné oblasti problémů způsobených konzumací drog. Dalším důvodem pro zaměření prevence na tuto věkovou skupinu obyvatel je i fakt, že většina sledovaného souboru se k prvnímu experimentu s extází či jinou syntetickou drogou rozhoduje ve věku 17 až 19 let.

Následující tabulky ukazují roční prevalenci užití vybraných drog ve věkovém souboru 15 až 19 let (*tabulka č.3*), respektive kdy měl respondent první zkušenost s drogou (*tabulka č.4*).

---

²² Prevalence - alespoň jedno užití dané látky během života, alespoň jedna zkušenost s tou kterou látkou

²³ tzv. „poppers“ - legální potravinové doplňky, prodávané především v sexshopech jako afrodiziaka a působící jako periferní vazodilatancia; původně léky pro léčbu anginy pectoris

²⁴ Gamahydroxybutyrát – legální potravinový doplněk, prekurzor neuropřenašeče GABA; někdy je prodáván rovněž jako afrodiziakum

²⁵ trávení volného času v klubovém prostředí na nočních akcích zaměřených na elektronickou taneční hudbu.

Tabulka č. 3 Roční prevalence užívání (v %)

	XTC	Konopí	Tabák	Kokain	Lysohlávky	BZD	Pervitin	GHB ²⁶	Poppers	Kofein	Rozpouštědla
15 - 19	50,7	86,9	82,5	7,0	16,6	5,4	28,4	0,8	20,2	67,9	3,3

Zdroj: Kubů, M., Škatulová, K., Csémy, L. Tanec a drogy 2000 a 2003. Zpracoval: autor

Tabulka č. 4 První zkušenost s drogou (v %)

N = 1652	Alkohol	XTC ²⁷	Konopí	Tabák	Kokain	LSD	Lysohlávky	Amfetaminy	Pervitin	Poppers ²⁸	BZD ²⁹	Kofein
Do 13 let	43,5	1,1	8,5	46,8	0,4	0,8	1,0	1,1	0,8	0,3	5,5	47,8
14 – 16	50,9	28,7	57,3	41,5	8,5	25,9	24,0	27,7	27,0	18,2	41,3	41,2
17 – 19	4,9	41,2	26,0	10,2	38,0	46,8	42,9	39,1	46,2	42,8	35,2	9,9
20 – 24	0,3	22,8	6,4	1,5	40,0	22,9	27,1	25,2	22,0	31,7	16,6	1,1
25 a více	0,4	6,2	1,8	0,0	13,1	3,6	5,0	6,9	4,0	7,0	1,4	0,0

Zdroj: Kubů, M., Škatulová, K., Csémy, L. Tanec a drogy 2000 a 2003. Zpracoval autor

Zájem o drogy u mládeže modifikuje mimo jiné nedostatek životních zkušeností, neochota respektovat běžné společenské normy a omezení, najít únik z nepříjemné nebo nudné reality, nárůst informací a psychoaktivních účincích a možnostech drogy, ujišťování přátel, ale i expertů o určité omezené škodlivosti drogy, tendence odlišit se od starší generace, apod. Podíl mají i tradiční faktory, jako nevhodně trávený volný čas, vliv rodiny a vrstevníků.

Požítí drogy je spojováno s řadou jevů, k nimž patří například tolerance. Tato tolerance se ztrácí, pokud je pravidelné užívání drogy na čas přerušeno. Tím by bylo možné vysvětlit některé případy předávkování u jedinců závislých na heroinu.

²⁶ Gamahydroxybutyrát – legální potravinový doplněk, prekurzor neuropřenašeče GABA; někdy je prodáván rovněž jako afrodiziakum

²⁷ XTC – zkratka pro extázi

²⁸ Legální potravinové doplňky, prodávané především v sexshopech jako afrodiziaka a působící jako periferní vazodilatancia; původně léky pro léčbu anginy pectoris

²⁹ Benzodiazepiny, skupina účinných látek nejrůznějších hypnotik (léky na spaní) a anxiolitik (léky proti úzkosti)

Některé drogy vyvolávají toleranci vůči jiným drogám (např. LSD u mezkalinu). Mluvíme pak o zkřížené toleranci.

Stav chronické nebo opakující se intoxikace způsobený opakovaným užíváním substance je definovaný jako závislost na droze. Závislost charakterizuje (Bruno, 1996):

- touha brát drogu opakovaně a neustále. Toto užívání pokračuje, i když je subjekt vědom škod, které droga působí na fyzickém zdraví a na osobních a společenských vztazích.
- Závislost může být psychická, ale i fyzická
- Tendence postupně zvyšovat dávky vzhledem ke vzniku tolerance na účinky drogy
- Během závislosti se snižují společenské a pracovní schopnosti uživatele drog, stejně jako schopnost navazovat a udržovat vztahy
- Značná část času je věnována obstarávání drogy, jejímu užívání, případně zotavování se z jejich účinků

Při užívání drog, respektive vzniku závislosti, se uplatňují faktory sociální, psychologické a biologické.

Sociální faktory jsou spojeny především s následujícími oblastmi: se sociálním prostředím jedince, vrstevnickou skupinou a rodinou.

Je známo, že drogově závislí se nejvíce vyskytují v oblastech, které jsou sociálně a ekonomicky znevýhodněny a jsou charakteristické vysokou kriminalitou a velkým počtem nezaměstnaných. Užívání drog je potom reakcí na stres, který mladí lidé logicky v takovéto situaci musí zažívat. Nejdůležitějším faktorem je pak tlak vrstevnické skupiny na jednotlivce. Adolescent cítí potřebu být přijat touto skupinou, a aby mohl být do této skupiny přijat, musí se přizpůsobit jejím požadavkům. Značné procento závislých pochází z rozvrácených či neúplných rodin. Někdy je ovšem těžké zda poruchy komunikace v rodině jsou příčinou nebo naopak následkem užívání drog.

Většina z výše uvedených faktorů je relativně nespecifická, neboť může být spojena stejně tak s drogovou závislostí, jako jinými formami sociálně patologických jevů (např. delikvence) a některými psychickými poruchami.

Biologické faktory nejsou zatím příliš prozkoumány. Někteří jedinci jsou sice geneticky více náchylní k alkoholismu, což ale neznamená, že se z nich musejí stát alkoholici. Znamená to pouze, že pokud pijí alkohol, je u nich větší pravděpodobnost, že se stanou na alkoholu závislími. Obdobný jev se může vyskytovat i u vzniku drogové závislosti.

V rámci psychických faktorů je nutno zmínit se o osobnostních rysech, které podporují vznik závislosti. Jsou to: emoční nejistota a nezralost, emoční nestabilita, nízký práh tolerance vůči frustraci, slabá motivace k aktivitám, které nepřinášejí okamžitý užitek, špatná schopnost porozumět a vyjádřit vlastní emoční stavy, konflikty s rodiči. Uplatňují se i nestabilní formy interpersonálních vztahů, asociální chování (útěky z domova, opakování hádky, krádeže...), psychické poruchy (poruchy nálad, stavy deprese, apatie, euforie, podrážděnost...). A právě psychický stav může být zprostředkujícím činitelem, který vede k užití drogy a jejímu zneužívání.

Z hlediska kriminogenního je konzumace drog činností vysoce rizikovou. Drogy totiž doslova nabízejí možnosti ke spáchání nepřehledného množství trestných činů. Začínaje majetkovými trestnými činy, jako jsou obchod s drogami, přes nejrůznější krádeže a vloupání zaměřené na získání finančních prostředků pro opatření si drogy, až po nejtěžší formy trestné činnosti, jako jsou loupežná přepadení a vraždy. S drogovou problematikou je úzce spjata další delikventní oblast, a to prostituce.

3.4 Chorobné hráčství

V poslední době se stále více setkáváme s další závislostí, a to s patologickým hráčstvím (tzv. gambling). Toto hráčství není samo o sobě novým patologickým jevem, nové jsou však jeho formy a stále větší počet lidí jím zasažených. Stává se závažným společenským problémem nejen psychiatrickým, ale i sociálním a kriminologickým. Tento problém souvisí s přílivem velkého množství hracích automatů, vznikem heren, kasin, apod.

Dalším jevem, který je možno zařadit do této kategorie (a který je podle autora jevem velmi závažným a je mu v budoucnu třeba věnovat zvýšenou pozornost), je závislost na Internetu. Predispozici stát se závislým na tomto médiu mají především

mladí lidé, kteří k němu mají díky vzdělávacím institucím a většímu množství volného času mnohem snadnější přístup než osoby dospělé. Jeho největší nebezpečí spočívá (pokud se na něm stanete závislým) v přerušení téměř veškerých sociálních kontaktů se svými vrstevníky a jejich nahrazení kontakty „virtuálními“. Proč je vlastně u mladých lidí internet tak oblíben? Hlavní důvody můžeme shrnout do několika základních bodů:

- jedinec díky internetu získá novou identitu a může být prakticky kýmkoliv
- Internet nabízí vysoký stupeň anonymity
- Internet se stává takřka nevyčerpatelnou studnicí informací
- prostřednictvím internetu můžete komunikovat prakticky s kýmkoliv na celém světě, apod.
- Internet umožňuje mnohem pohodlnější způsob nakupování než běžná, osobní návštěva obchodu.

S masivním rozšířením Internetu se vynořily nové typy kriminální činnosti páchané především mládeží. Jako nejzávažnější jsou považovány:

- nelegální (pirátské) kopírování a následné šíření softwaru
- hacking
- tvorba a šíření virů.

Zpravidla poslední dva typy trestné činnosti kladou vysoké nároky na schopnosti jedince ať již v oblasti intelektu či odborného vzdělání. Z toho je zřejmé, že nemohou být rozšířeny masově, ale jsou záležitostí pouze pár jedinců. Tito lidé ve své činnosti často ani nevidí páchání trestné činnosti, ale berou ji jako jakousi osobní výzvu, kterou před ně kladou výrobci bezpečnostních opatření. Obejít tato bezpečnostní opatření je pro ně otázkou cti. Nicméně škody jimi napáchané zpravidla bývají velmi vysoké a pohybují se v řádech milionů. Zejména šíření virů se stává v současné přetechnizované společnosti skutečnou hrozbou, protože počítače v současnosti řídí vše od zabezpečení jaderné elektrárny až po chod mikrovlnné trouby.

Vraťme se ale ke „klasickému“ gamblingu. Společenská nebezpečnost hráčské vášně je především v tom, že k jejímu provozování jsou nezbytné peníze a pokud se člověk stane na hraní závislý, potřebuje peněz stále více. Mladší osoby jsou nuceny

opatřovat si peníze různými, především pak krádežemi, podvody, prostitucí, prodejem drog a další trestnou činností.

Představa výhry je, zvláště u mladých osob, tak lákavá, že ani po vysvětlení nerespektují skutečnost, že peněžní vklad hráčů do hry musí několikanásobně převyšovat možný zisk z těchto automatů.

Dalším negativním jevem souvisejícím s patologickým hráčstvím je skutečnost, že herny zejména v centrech větších měst se často stávají současně místem uzavírání nelegálních obchodů (s drogami, kradenými věcmi, místem schůzek klientů s prostitutky...)

3.5 Extremismus

Extremismus je zaměřen zejména proti demokratickým společnostem, současně však může být i produktem této společnosti.

Označení různých projevů intolerance pojmem extremismus začalo být užíváno teprve nedávno, od počátku jsou však s užíváním tohoto pojmu spojeny problémy vyplývající z jeho nejednoznačnosti a odlišného chápání ve společenských vědách i praxi.

A co je vlastně ten extremismus? V obecném pojetí jde o výrazné odchýlení se od zavedených norem ve společnosti. V rovině sociologické a kriminologické lze extremismus popsat jako souhrn určitých sociálně patologických jevů, vytvářených více či méně organizovanými skupinami a příznivci těchto skupin. Jeho hlavním poznávacím znamením je odmítání základních hodnot, norem a způsobů chování v dané společnosti (Kuchta, Válková a kol., 2005, s.490)

Extremismus se může projevovat ve více formách, z nichž jako ty nejvýznamnější můžeme jmenovat:

- A. Politický extremismus
- B. Náboženský extremismus
- C. Terorismus
- D. Divácké násilí.

3.5.1 Politický extremismus

Politický extremismus má podobu realizace politického programu s výraznými prvky rasové nesnášenlivosti. Je manifestován jako radikální až militantní odmítání politiky státu nebo ústavního pořádku i za použití násilí. Nejčastěji se politický extremismus dělí na pravicový a levicový.

K politickému pravicovému extremismu patří politické strany jako např. Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa, Národní sjednocení, apod. Pro tyto politické strany je typická konzervativní až nacionalistická ideologie.

K dalším typickým představitelům pravicového extremismu patří příslušníci hnutí skinheads.

Skinheads Jsou nesourodá skupina, jejíž přívrženci jsou k ní řazeni dle vnějšího vzhledu, ačkoliv spektrum názorů je velmi rozmanité. Společný je ideál mužství, síly, smyslu pro řád a podpora řádné společnosti a silného státu. Rozdílů jsou především v míře nacionalismu a ve vztahu k ideologii rasismu. Mezi nejznámější skupiny hnutí skinheads na území ČR patří:

- **Bohemia Hammer Skins** - Organizace Bohemia Hammer Skins oficiálně neexistuje. Odhaduje se, že má cca 500 – 800 členů ve věkovém průměru 20 – 25 let (Mítáček a kol.). Jde o jednu z mála nadnárodních organizací působící v různých částech světa. Jde o nejradikálnější hnutí skinheads založené na vůdcovském principu. Ideologické zaměření tohoto hnutí je jednoznačné – přihlášení se k historickému nacismu, xenofobii, militantismu. Bohemia Hammer Skins jsou přísně vojensky organizovaní
- **W.A.R³⁰** - W.A.R – Bílý árijský odpor je mezinárodní teroristická extremistická organizace, jejíž materiály jsou přebírány na stránky publikací Bohemia Hammer Skins. W.A.R otevřeně hovoří o rasové válce, která je neodvratná, čemuž odpovídá i samotná bojová příprava členů hnutí pro pouliční boj, shromažďování zbraní a výuka dokonalého ovládní.
- **Blood and Honour** - Hnutí Blood and Honour – Krev a čest vzniklo počátkem osmdesátých let ve Velké Británii a otevřeně se přihlásilo k myšlenkám národního socialismu a stalo se integrující silou v Evropě. Myšlenky tohoto hnutí začaly být v České republice prezentovány v časopise – zinu Rahowa. Myšlenkové rozdíly mezi B.H.S. a BaH jsou nepatrné a

---

³⁰ W.A.R – White Arian Resistance

v současné době prakticky splývají. BaH se otevřeně hlásí k německému nacismu.

Opakem k pravicovému extremismu je extremismus levicový. K němu patří politická uskupení jako například Levá Alternativa, Anarchistická federace, Antifašistická akce, Socialistická solidarita.

K levicovému extremismu patří taktéž i odnože hnutí skinheads. Konkrétně to jsou Red Skins³¹ a S.H.A.R.P³².

Při hodnocení činnosti politicky aktivní mládeže je třeba rozlišovat skupiny extremistické a skupiny radikální. První z nich jsou společensky nebezpečné, zatímco ty druhé mohou mít pro společnost pozitivní význam. Radikální skupiny se doporučuje spíše podporovat, aby se díky přehlížení ze strany ostatní společnosti a institucí nepřetvořily do skupin extremistických. Mezi radikální skupiny je možno zařadit např. některé odnože anarchistického hnutí či ekologické aktivity. Za extremisty je pak nutno považovat všechny fašizující směry v hnutí skinheads a všechny politická seskupení, která zakládají svoji ideologii na tradicích nacionálního socialismu, rasismu a antisemitismu.

3.5.2 Náboženský extremismus

Náboženský extremismus je možno definovat jako jednání příznivců nebo členů náboženských skupin, hnutí a sekt. Toto jednání je ovlivněno náboženským zaměřením projevujícím se především v psychické manipulaci s lidmi a psychickým násilím.

Abychom mohli fenomén náboženského extremismu pochopit lépe, je třeba si nejprve trochu přiblížit pojem náboženská sekta.

Náboženská sekta bývá založena na pochybném vizionářství nebo přímo na podvodném jednání svého zakladatele. Členové sekty upadají v určité míře do

---

³¹ Red Skins jsou společně s neonacisty považováni za nejradikálnější a nejnebezpečnější. Jsou proslulí intenzivními fyzickými útoky na ultrapravicově orientované skinheads a členy neonacistických organizací. Vyznávají různé marxistické ideologie, jako je stalinismus, maoismus a trockismus. Někteří z nich jsou orientováni anarchisticky.

³² Skinheads against racial prejudice

nesvobody a nezřídka kdy jsou obětí psychické manipulace svých vůdců (Hassan, 1994)

Náboženský extremismus je méně orientován na celospolečenské problémy, zaměřuje se na život konkrétního náboženského společenstva. Projevuje se především ve vzniku a činnosti různých náboženských sekt (Novotný, Vojtíšek, 1995). K nejznámějším patří Církev sjednocení – moonisté, Scientologická církev – scientologové, církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů – mormoni, Svědci Jehovovi, apod.

Některé sekty se snaží vyvíjet aktivity, které mají málo společenského z duchovním (např. scientologové či moonisté a jejich podnikatelské aktivity). Mají tendenci rozšířit svou členskou základnu a tím posílit svůj vliv a rozšířit působení.

Sekty obvykle vznášejí totální nárok na osobnost jedince, na jeho soukromý i veřejný život. Snaží se s jedincem psychicky manipulovat. Záměrně se snaží vyvolat závislost jedince na sektě a na jejím vůdci. Stranou, bohužel, nezůstávají ani děti, jejichž rodiče jsou členy sekt. Sekty mohou mít na mládež zasaženou jejich vlivem zhoubný vliv, ale řadoví členové nejsou pro společnost zatím vážným problémem. Jinak je tomu ovšem u náboženského fundamentalismu, který je velkou hrozbou pro klidné soužití lidí nejrůznějšího vyznání. Obzvláště nebezpečný je islámský fundamentalismus tak, jak jsme ho mohli vidět v Afghánistánu, ale i tak, jak ho vidíme v současnosti v Iráku. Jeho působení se nevyhnula ani Evropa, konkrétně násilné excesy v Nizozemí a Španělsku.

Obavy o jeho další rozšíření jsou tedy na místě.

3.5.3 Terorismus

Z pohledu zaměření práce není terorismus jednou z nejvýznamnějších oblastí, které by bylo záhodno se více věnovat, nicméně je to jeden z aktuálních, a dalo by se říci i ožehavých, problémů dnešního světa.

Terorismus je extremistický směr, jehož prostředkem je teror, využívající jako prostředek nátlaku psychické nebo fyzické násilí, výhrůžky, vydírání, vytváření strachu a další formy násilí. Jde o vědomou a cílenou formu psychologické války proti státu vedené menšími ilegálními skupinami.

Obecně lze hovořit o dvou základních formách terorismu:

▪ terorismus sloužící k obraně již zavedených politických a státních struktur. Je vykonáván buď orgány státní správy přímo (např. dřívější situace v Iráku) nebo prostřednictvím polostátních nebo soukromých skupin (např. Ku-klux-klan v USA).

▪ Terorismus, který se snaží již vybudované státní struktury odstranit a nahradit jinými. Sem patří různá separatistická autonomní hnutí (IRA, ETA, apod.), sociální hnutí zaměřená proti diktátorským režimům (guerillová hnutí v Jižní Americe), proti demokratickým parlamentním systémům (RAF v Německu, Brigade rosse v Itálii, al-Fattáh, Hizballáh, al-Kajda, apod.). (Kuchta, Válková a kol., 2005)

3.5.4 Divácké násilí

Zvláštní skupinou sociálně patologické činnosti, která by se do skupiny extremismu dala zařadit, a která přesto nebývá v odborných publikacích příliš často zmiňována, je divácké násilí.

Tento sociálně patologický jev je dle mého názoru jeden z nejdůležitějších a nejčastěji se projevovaným extremistickým činem mládeže. Přinejmenším tedy z tohoto důvodu je třeba se mu více věnovat.

Toto násilí se týká všech sportovních odvětví, ale nejen jich. Zasaženy jím mohou být například i koncerty rockových a především metalových skupin. Nejvíce se však toto násilí týká fotbalových zápasů a zápasů ledního hokeje. Z hlediska celkové statistiky patří k nejfrekventovanějším sociálně patologickým jevům, z hlediska bezpečnosti se jeví jako vážný problém současnosti. My se však soustředíme pouze na fotbalové divácké násilí, protože patří k nejčastějším a nejmasovějším.

Vedle řadových fanoušků navštěvují sportovní utkání i „fanoušci“, kteří si sami říkají „hooligans“³³, což se nejčastěji překládá jako „chuligáni“³⁴. Tito fanoušci

---

³³ Samotné pojmenování chuligán vzniklo v 19. století v Londýně podle irské imigrantské rodiny jménem Hooligan či Houlihan.

³⁴ Fotbalové chuligánství je pojem užívaný pro popis asociálních či antisociálních aktivit příznivců jednotlivých fotbalových klubů. Za projevy fotbalového chuligánství lze označit vniknutí na hrací plochu, házení předmětů na hrací plochu i aktéry hry, výtržnosti, vandalismus, verbální i brachiální

přicházejí na stadion s jasně stanoveným cílem a tím je agrese a brutalita. Jejich agrese je nejčastěji zaměřena proti stejnému typu fanoušků opačného týmu. Skupiny příznivců jednotlivých klubů pak pořádají tzv. „paralelní zápasy“, které spočívají ve vzájemných šarvátkách. Nutno ovšem podotknout, že i tyto paralelní zápasy mají svá pravidla (např. na jedince, který leží na zemi a není schopen dalšího boje se již nesmí útočit). Na tyto zápasy se oba tábory „fanoušků“ připravují již dlouho před samotným zápasem. Nejprve, prostřednictvím internetových stránek, si předběžně domluví „zápas“ a posléze si za pomoci mobilních telefonů domluví přesný čas a místo svého střetnutí. Že se tyto zápasy již skoro vůbec nepořádají na samotných sportovních stadionech, můžeme být vděčni práci policie ČR a pořadatelské služby, která se tento fenomén všemožně snaží ze stadionů vytlačit. Nicméně, například ve srovnání s Velkou Británií, má náš systém ochrany běžných fanoušků, ale i hráčů samotných, ještě velké mezery.

U nás jsou nejznámější skupinou chuligáni náležející ke klubům AC Sparta Praha, FC Baník Ostrava a 1. FC Brno. Jsou to nejčastěji mladí lidé ve věku 14 – 25 let, jejichž členové se celkem běžně rekrutují ze základny hnutí skinheads, a především pak nazi-skinheads. Právě oni představují nejbrutálnější odnož tvrdého jádra, jak se s oblibou příslušníci chuligánů nazývají. Aby se totiž mohli stát právoplatnými členy tohoto jádra, musí prokázat svou sílu, nebojácnost a loajalitu. Tyto vlastnosti se samozřejmě určují podle toho, jak brutálně ten který fanoušek bojoval.

Z čistě právního pohledu se v souvislosti s násilnými a brutálními incidenty nejčastěji dopouštějí trestných činů výtržnictví, ublížení na zdraví, poškozování cizí věci, obecného ohrožení, útoku na veřejného činitele, hanobení národa, rasy a přesvědčení. Extrémní skupiny diváků naplňují skutkovou podstatu trestného činu podpory a propagace hnutí směřující k potlačení práv a svobod občanů.

Ale není zde jenom právní pohled. Jejich chování je jednou z příčin, proč fotbalové zápasy navštěvuje relativně malý počet příznivců tohoto sportu. Rodiny s dětmi si dobře rozmyslí, zda mají o víkendu navštívit fotbalový zápas, když je zde určitá pravděpodobnost, že mohou být napadeni. Navíc pohled na opilé chuligány

---

konflikty ústící v agresi mezi chuligány a rozhodčím, chuligány a hráči, chuligánskými skupinami navzájem.

vyřvávající nadávky nejhrubšího zrna na své soupeře taktéž není z výchovného hlediska pro mladého člověka ten nejšťastnější.

Existuje zde taktéž další nebezpečí, které spočívá v tom, že se mladí lidé zhlédnou v činnosti chuligánů a budou ji chtít napodobit nebo se k nim dokonce přidat. Jako nejrizikovější věk je chápána puberta, která je specifickým obdobím v životě každého jedince, kde dochází k rychlému psychickému i fyzickému rozvoji osobnosti. Člověk v období puberty se často dostává do střetu se svým okolím a hledá alternativy ke konformnímu způsobu života. Tvrdé fanouškovské jádro a chuligáni mohou jako taková alternativa působit. Tuto domněnku podporuje i fakt, že drtivá většina chuligánů ve starším věku s aktivní účastí na „paralelních zápasech“ končí, protože se navrací k onomu konformnímu způsobu života. Jak sám říká jeden z bývalých chuligánů:

„...Chuligánem člověk přestává být z různých důvodů. Většinou stárne, najde si ženskou a má dítě. Pak už nemá čas a ani prostředky na podobný věci³⁵ ...“

3.6 Shrnutí

Tato kapitola se věnovala sociálně patologickým jevům. Jejich nebezpečnost tkví v tom, že pokud se tyto jevy vyskytují ve společnosti ve větším měřítku, mohou způsobit dysfunkce např. rodiny či jiných institucí, jejichž poslání je vštěpování morálních hodnot mládeži. Pokud se tedy tyto hodnoty nějakým způsobem pokříví, může to vést až k delikventnímu chování jedince. Z toho, co jsme se dozvěděli v předcházejících kapitolách, můžeme jako nejnebezpečnější sociálně patologické jevy definovat alkoholismus a nealkoholové drogy. Pro tento výběr hovoří následující fakta:

- masivní rozšíření těchto SP jevů mezi mládeží v posledních letech
- jejich vysoká zdravotní a společenská nebezpečnost

---

³⁵ <http://www.zivel.cz/article.php?id=387> [cit. 2005-04-16]

4 ANALÝZA KRIMINALITY MLÁDEŽE V ČR NA ZÁKLADĚ DYNAMIKY STATISTICKÝCH ÚDAJŮ

Tato kapitola si klade za cíl analyzovat strukturu kriminality mládeže, poukázat na jaké problémy lze narazit při její analýze a na rozboru časových řad si ukázat, jak se od počátku 90. let vyvíjela.

4.1 Problematika statistických dat a latence

Pokud se chceme zabývat kriminalitou mládeže, zkoumat ji a analyzovat, nevyhne se práci se statistikami. Tyto statistiky mohou vyvolat dojem, že jsou objektivním obrazem úrovně trestné činnosti spáchané na území ČR, nicméně pravdou je, že zachycují pouze některé aspekty kriminality.

Při uvažování o tom, jakou mají statistiky výpovědní hodnotu, musíme brát v první řadě zřetel na to, jaký je zdroj použitých dat. Tímto zdrojem může být: policie, soudnictví, oběti trestné činnosti, pachatelé trestné činnosti, apod.

Pro potřeby této práce byly použity statistiky dvou státních institucí, a to: ministerstva vnitra (Policie ČR) a ministerstva spravedlnosti. Problém těchto statistik spočívá v tom, že spolu ne zcela korespondují. Proč tomu tak je objasním níže.

Rozdílnost těchto statistik může být zapříčiněna určitým časovým odstupem, kdy díky rozdílnosti soudního systému a poměrné zdlouhavosti soudních řízení je potřeba více času pro sběr a vyhodnocení dat, jež jsou jednotlivými soudy na ministerstvo spravedlnosti zaslány. Z dlouhodobého hlediska by však rozdíly mezi oběma statistikami měly být minimální. Dalším, a pravděpodobně nejdůležitějším faktorem, který způsobuje, že v obou statistikách nalezneme odlišné údaje je to, že k soudu nejsou připuštěny všechny registrované trestné činy, ale jen ty objasněné. V současnosti se celková objasněnost trestných činů pohybuje kolem 70%, takže je zřejmé, že statistiky ministerstva spravedlnosti musí nutně ukazovat nižší čísla než statistiky PČR. Na následujících řádcích si oba systémy trochu přiblížíme.

Policejní statistika uvádí trestné činy členěné do několika souhrnných kategorií (násilná, majetková, hospodářská, mravnostní, ostatní a zbývající kriminalita). Sleduje se zde zvláště třeba kriminalita mládeže nebo i podíl recidivistů na celkové kriminalitě.

U soudní statistiky je pak základní jednotkou pachatel trestné činnosti. Podle různých stadií trestního řízení to jsou tedy osoby trestně stíhané, obviněné a odsouzené. Soudní statistiky udávají i kvantitativní údaje o vybraných trestných činech definovaných podle trestního zákona.

Hlavní rozdíl mezi oběma statistikami pak spočívá ve skutečnosti, že zatímco ministerstvo vnitra vede statistiku o všech registrovaných trestných činech, ministerstvo spravedlnosti započítává pouze ty trestné činy, u kterých bylo zahájeno trestní stíhání.

Latence

Při posuzování statistik kriminality je neustále nutné si připomínat, že latentní³⁶ kriminalita může být mnohem vyšší než kriminalita zjištěná, a i z této zjištěné kriminality je zase jen určitá část (tzv. objasněná kriminalita) objasněná do té míry, aby se dal s jistotou určit pachatel trestného činu a jeho věk.

Jaká je úroveň latentní kriminality, je jen velmi obtížně zjistitelné. Můžeme dokonce konstatovat, že statisticky zachytit latentní kriminalitu tak, aby tyto výsledky byly hodnověrné a validní, je prakticky nemožné. Jediný zdroj informací o latentní kriminalitě, o který se můžeme alespoň částečně opřít, jsou anonymní či neanonymní průzkumy mezi pachateli, oběťmi, svědky, apod. Je tedy zřejmé, že všechny získané informace budou silně zkresleny postoji a zájmy informátorů.

I přes tyto obtíže se výzkumy zaměřené na latentní kriminalitu provádějí³⁷ a jejich výsledky jsou zcela nepochybně přínosné.

Dle Kaisera (1994), který se opírá především o průzkumy provedené v německy mluvících zemích, je kriminální chování mladistvých rozšířené do té míry, že prakticky každý mladý člověk se již alespoň jednoho deliktu dopustil. Z toho je zřejmé, že statistiky nemohou přesně postihnout, jaký je reálný rozsah kriminality mládeže. Většina těchto deliktů, které se ukrývají ve sféře latence, je triviální a spadá do oblasti bagatelní kriminality nebo je na samé hranici trestného činu. Obecně lze říci, že čím je spáchaný trestný čin z hlediska společenské škody závažnější, tím častěji je oznamován. V této oblasti jsou policejní a soudní statistiky pravděpodobně

---

³⁶ Skrytá, nenahlášená kriminalita

³⁷ Nejčastějším způsobem sběru dat je dotazování potencionálních, respektive dopadených pachatelů

proporcionálně správné. Na vrcholu tohoto pomyslného žebříčku pak stojí násilná kriminalita, u které je latence nejnižší.

U dívek je latentní delikvence mnohem menší než u chlapců a děje se v jejich nejbližším sociálním okolí, z něhož informace pronikají na povrch jen velmi těžce.

Přehledy zachycující oznámenou kriminalitu citlivě reagují na společenskou atmosféru. Ochota lidí hlásit určité druhy trestných činů závisí na politické situaci, mediální kampani, na náladách vyvolaných významnými kriminálními kauzami a také např. na pojišťovnami stanovených pravidlech úhrady za škody způsobené trestnou činností.

4.2 Statistické ukazatele

Na úvod si musíme vymezit pojmy mládež, děti, mladiství. K vymezení těchto pojmů nám pomůže zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, který říká, že:

- 1) mládeží rozumíme děti mladší patnácti let a mladistvé,
- 2) dítětem je ten, kdo v době spáchání činu jinak trestného nedovrší patnáctý rok věku,
- 3) mladistvým je ten, kdo v době spáchání provinění dovrší patnáctý rok a nepřekročí osmnáctý rok svého věku.

Skutečnost, že kriminalita je podle věku nestejně rozložena, je známa již od prvních statistických analýz, týkajících se kriminality z první poloviny 19. st., tedy ještě před vznikem kriminologie jako samostatné vědy. Již tehdy se ukazovalo, že kriminalita je převážně záležitost mladých lidí. Německý kriminolog Kaiser (1994) uvádí, že obecně stoupá registrované kriminální zatížení jedince strmě až do věku 20 let a potom váhavě klesá. Současně uvádí, že na základě výzkumu skupin i srovnávacích analýz kriminální statistiky a latentní kriminality dochází k nejsilnějšímu zatížení kriminalitou již ve věku od 14 do 16 let a toto rozlišení se ani nově se vyskytujícími formami kriminality podstatně nemění. Skutečnost, že kriminalita je převážně záležitostí mladších pachatelů potvrzují i údaje současných statistických ročenek kriminality Policejního prezidia. V ČR pachatelé ve věku do 24 let mají na celkové kriminalitě podíl cca 30% a 50% všech pachatelů jsou pachatelé do 30-ti let (*tabulka č.1*)

Tabulka č.1 Věk známých pachatelů ČR (2004) (N = 121531)

Věk	0-15	15-18	18-24	24-30	30-40	40-60	60 a více
% podíl	3%	5%	21%	20%	27%	22%	2%

Zdroj: Kriminalita v roce 2004, sborník statí pracovníků IKSP. Zpracoval: autor

Statistika kriminality vedle údajů o kriminalitě jako sociálním jevu však zobrazuje také výsledky činnosti orgánů činných v trestním řízení. Z těchto důvodů můžeme srovnávat pouze stav, strukturu a dynamiku objasněné kriminality. U kriminality registrované (ale neobjasněné) nejsou známy údaje o osobách pachatelů, tedy ani potřebné údaje o jejich věku.

Kriminalita mládeže, registrovaná orgány činnými v trestním řízení, byla v Československu statisticky evidována a publikována od 60. let 20. století. Od té doby bylo zaznamenáno několik vln vzestupu, první větší vlna od roku 1963 do roku 1971, druhá na přelomu 80 let.

V osmdesátých letech byla kriminalita mládeže v ČR poměrně stabilní jak v počtu objasněných skutků, kterých se dopustila mládež (děti a mladiství páchali zhruba 20 000 skutků ročně, z toho 13 000 trestných činů a 7 000 přečinů), tak v jejich asi 15% podílu na celkové kriminalitě. Průměrně bylo ročně registrováno 9 000 pachatelů ve věku do 18 let. Z toho bylo stíháno na 6 000 mladistvých a přes 3 000 dětí bylo vyšetřováno. Podíl pachatelů do 18 let činil 13% všech pachatelů.

V roce 1990 došlo ze statistického hlediska k velmi významné legislativní změně – byla zrušena kategorie přečinů. Přesto se však tento jeden z prvních kroků trestní politiky směřující k dekriminalizaci, snížením registrované kriminality neprojevil. Rovněž se neprojevil zvýšení hranice majetkové škody odlišující trestný čin od přestupku z 1000 Kč na 2000 Kč, ke kterému došlo v roce 1994 (druhé zvýšení hranice majetkové škody na 5000 Kč, platné od 1.1. 2002, se již na statistikách PČR výrazně projevilo). Počet registrovaných trestných činů vzrostl, stoupl i počet zjištěných pachatelů trestných činů, a přesto změny v trestné činnosti mládeže jsou jedním z nejvýraznějších ukazatelů ve vývoji kriminality na konci 20. století u nás.

Specifické rysy kriminality mladistvých a dětí vyniknou lépe při její komparaci s kriminalitou dospělých.

K poklesu kriminality vzhledem ke zrušení kategorie přestupků v 90. letech nedošlo. Naopak došlo k celkovému nárůstu kriminality, kde je nárůst kriminality spáchané mládeží ještě výraznější. Kriminalita mládeže stoupla na jednu pětinu. Stoupla jak v procentuálním podílu z 15% na 20% podílu na objasnění kriminalitě, tak i v absolutních číslech. Ročně v průměru stoupl počet spáchaných skutků z 20 000 (13 000 trestných činů a 9 000 přečinů) na 30 000 skutků ročně. Z toho v průměru 20 000 trestných činů spáchali mladiství a 10 000 činů spáchaly děti (*tabulka č. 2*).

Nicméně pozvolný pokles evidované kriminality páchané mládeží do 18 let, ke kterému došlo v letech 1997-2004 (zejména pokles v absolutních i relativních číslech v roce 2004 je obzvláště signifikantní), je ve srovnání s první polovinou 90. let jednoznačně nepřehlédnutelný. Nejvyšší státní zastupitelství ve své zprávě o činnosti za rok 2002 uvádí tato dvě vysvětlení:

- došlo k poklesu zastoupení mládeže v populaci obecně
- na statisticky vyjádřené kriminalitě mladistvých se projevila novela trestního zákona z roku 2001³⁸

První důvod platí pro celé sledované období a nelze jím tedy zdůvodnit pokles jen v jednom roce, platí tedy snad důvod druhý.

Nabízí se ještě jeden důvod, a to ten, že orgány činné v trestní řízení na vyšetřování trestných činů rezignují. Toto tvrzení je platné především pro kategorii dětí³⁹.

Při pohledu na statistiky násilné trestné činnosti (viz. níže) dětí a mladistvých pachatelů je zjevné, že opravdu v případě snížení kriminality dětí a mladistvých se jedná spíše o „papírové“ opatření, protože podíl násilné trestné činnosti neklesá, ba právě naopak stoupá, a představa, že z nějakého neznámého důvodu děti a mladiství méně kradou než v předcházejících letech, je v rozporu s naší každodenní zkušeností.

Tabulka č.2 Procentuální podíl dětí a mladistvých na objasněné kriminalitě v ČR

Rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Celková objasněná kriminalita¹	126	130	152	163	169	185	193	172	167	151	136	134	135
Spáchaná dětmi (%)	6,4	6,2	6,8	7,4	7,1	6,5	6,4	5,9	6,0	3,7	3,5	2,5	2,3
Spáchaná mladistvými (%)	16,3	17,1	14,7	14,0	11,3	9,0	7,7	7,8	7,7	7,2	7,2	5,9	5,6
Celkem (%)	22,7	23,3	21,5	21,4	18,4	15,5	14,1	13,7	13,7	10,9	10,7	8,4	7,9

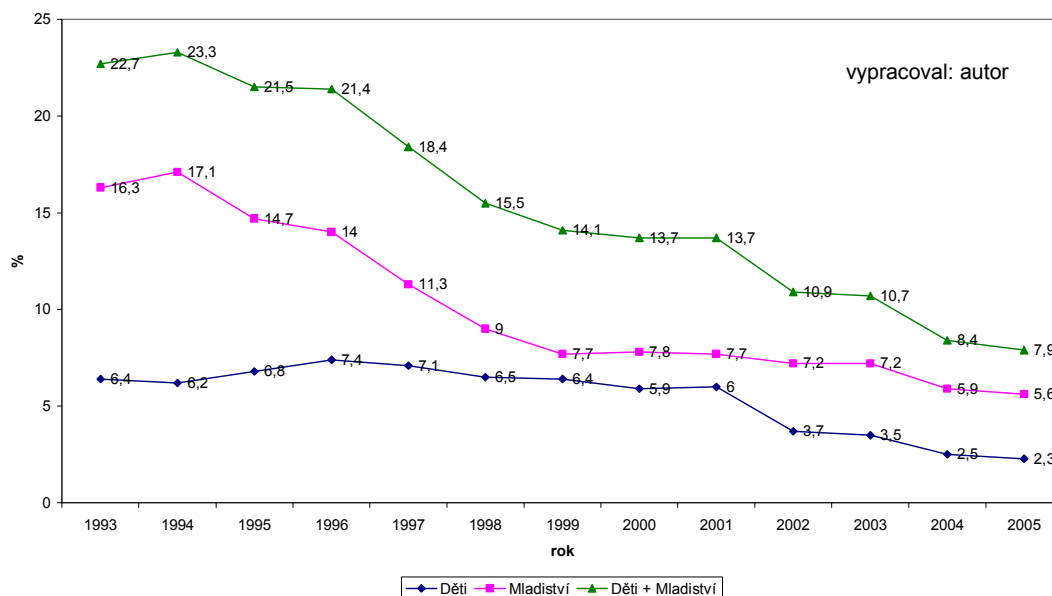
Zdroj dat: statistiky PČR. Zpracoval: autor

¹ zaokrouhlené údaje v tisících

³⁸ účinnost novely od 1.1.2002

³⁹ Všechny tyto hypotézy budeme blíže zkoumat v následující kapitole

Graf č.1 - Procentuální podíl dětí a mladistvých na objasněné kriminalitě v ČR (1993 - 2005)

I v počtu registrovaných mladých pachatelů došlo v 90. letech k nárůstu jak v absolutních číslech, tak i v procentuálním podílu na všech pachatelích (*tabulka č. 3*). Podíl dětí a mladistvých na všech pachatelích vzrostl v průměru ročně ze 13% na 20%, to znamená, že každý dvacátý pachatel byl mladší 18 let. Počet registrovaných mladých pachatelů stoupl v průměru za rok více jak dvojnásobně, a to z 9 000 na 20 000 pachatelů, z čehož 8000 bylo dětí a 12 000 mladistvých.

Podle statistik však podíl dětských a mladistvých pachatelů dosáhl svého vrcholu v letech 1995 až 1997. Od té doby počet mladých pachatelů výrazně klesá. Důvodem jsou pravděpodobně nové legislativní úpravy (viz. výše), nicméně ty se výrazně promítly až do statistických výstupů za rok 2002 až 2005. Můžeme tedy říci, že v oblasti podílu dětských a mladistvých pachatelů trestných činů jsou výhledy ohledně jejich dalšího vývoje spíše optimistické.

Tabulka č.3 Podíl dětských a mladistvých pachatelů na všech pachatelích v ČR

Rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Pachatelé celkem¹	159	103	115	118	118	129	128	130	128	124	121	122	122
Děti (%)	4,7	6,5	7,3	8,2	7,8	6,8	6,9	6,8	7,1	4,2	4,2	3,1	2,7
Mladiství (%)	7,5	12,2	11,6	11,3	9,4	8,2	7,2	6,8	7,3	6,2	6,2	5,1	4,7
Celkem (%)	12,2	18,7	18,9	19,5	17,2	15	14,1	13,6	14,4	10,4	10,4	8,2	7,4

Zdroj dat: statistiky PČR. Zpracoval: autor

¹ zaokrouhlené údaje v tisících

Graf č. 2 - Procentuální podíl dětských a mladistvých pachatelů na všech pachatelích v ČR (1993-2005)

Statisticky zaznamenán byl pokles počtu objasněných skutků na jednoho mladého pachatele. Jestliže v 80. letech připadaly více než dva skutky na jednoho pachatele, v 90. letech se dvou skutků dopustil v průměru až každý druhý mladý pachatel. Tyto údaje však vypovídají o souběhu trestných činů, nikoliv o recidivě. Třetina trestné činnosti dětí a mladistvých je registrovaná jako opakovaná, a to i vícekrát. Téměř polovina skutků je spáchána ve spolupachatelství nebo ve skupině. Děvčata se trestné činnosti dopouštějí mnohem méně než chlapci (1:20) a méně často za použití násilí. Páchají především podvody, krádeže a kriminalitu ve spojení s drogami a prostitucí.

Největší podíl mají dlouhodobě děti a mladiství na objasněné majetkové kriminalitě (tabulka č.4). V posledním desetiletí tento podíl tvořil kolem 30% a nejvýraznější byl opět v polovině 90. let. Motivem majetkové trestné činnosti je převážně zisk. Poškozování majetku „sprejery“ a mladými vandaly ve dvojicích a skupinách má na celkové majetkové kriminalitě sice menší podíl, ale přináší vysoké škody.

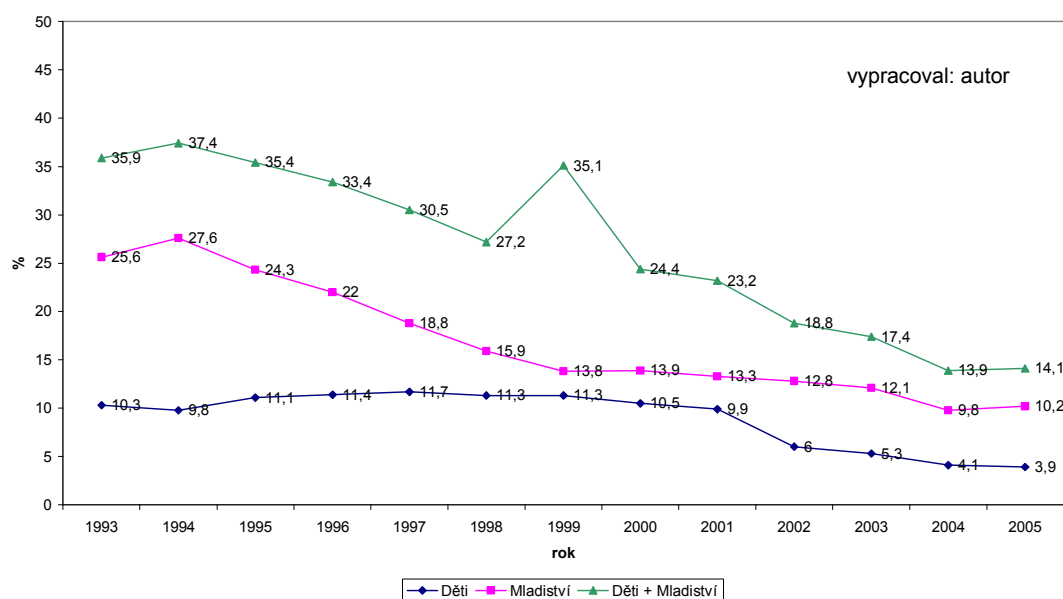
Tabulka č. 4 Podíl dětí a mladistvých na objasněné majetkové kriminalitě v ČR

Rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Objasněná majetková kriminalita¹	69	67	76	80	80	83	83	74	73	57	52	48	46
Spáchaná dětmi (%)	10,3	9,8	11,1	11,4	11,7	11,3	11,3	10,5	9,9	6,0	5,3	4,1	3,9
Spáchaná mladistvými (%)	25,6	27,6	24,3	22,0	18,8	15,9	13,8	13,9	13,3	12,8	12,1	9,8	10,2
Celkem (%)	35,9	37,4	35,4	33,4	30,5	27,2	35,1	24,4	23,2	18,8	17,4	13,9	14,1

Zdroj dat: statistiky PČR. Zpracoval: autor

¹:zaokrouhlené údaje v tisících

Graf č. 3 - Podíl dětí a mladistvých na objasněné majetkové kriminalitě v ČR (1993 - 2005)

Kvantitativně nižší podíl než na majetkové trestné činnosti mají děti a mladiství na násilné kriminalitě a mravnostní kriminalitě. Při porovnání podílu dětí a podílu mladistvých na kriminalitě je podíl výraznější u kategorie mladistvých. Nejzřetelněji jde tento rozdíl vidět právě v kategorii majetková kriminalita (tabulka č. 5).

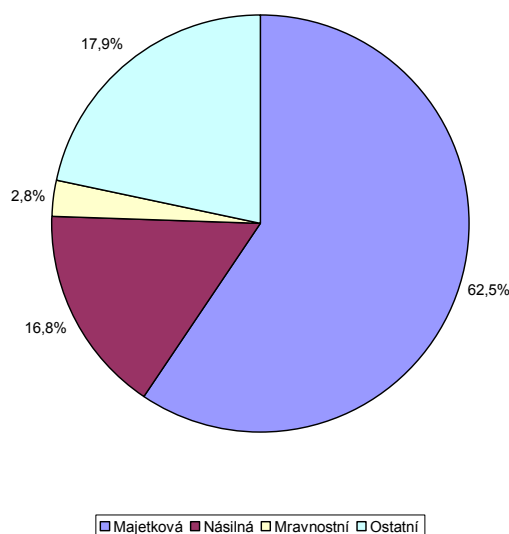
Tabulka č. 5 Struktura kriminalitv mládeže za rok 2005

	Kriminalita					
	Majetková		Násilná		Mravnostní	
	abs. č.	%	abs. č.	%	abs. č.	%
Spáchaná dětmi	1786	17,4	581	5,6	104	1,0
Spáchaná mladistvými	4643	45,1	1149	11,2	190	1,8
Celkem	6429	62,5	1730	16,8	294	2,8

Zdroj dat: statistiky PČR. Zpracoval: autor

Graf č. 4 - Struktura objasněné obecné kriminality spáchané dětmi a mladistvými v ČR (rok 2005)

vypracoval: autor

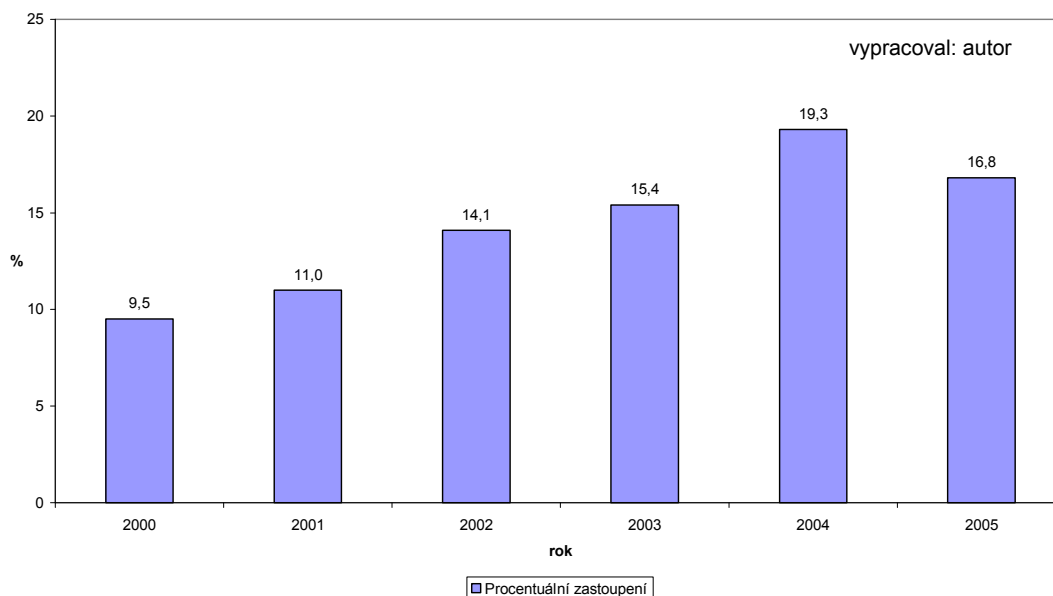
Kriminalita dětí a mladistvých je tedy převážně záležitostí majetkové kriminality, a to krádeží. Za pozornost stojí struktura objasněných krádeží, které spáchaly děti a mladiství. Děti se nejvíce dopouštějí krádeží věcí z aut a krádeží kapesních. Souvisí to s touhou stále mladších dětí vlastnit módní, drahé oblečení a věci pro zvýšení vlastní prestiže a vyrovnat se tak za každou cenu vrstevníkům ze sociálně silnějších rodin, kteří běžně takové předměty mají. Část trestné činnosti mladých lidí, včetně dětí, je organizována kriminálními skupinami dospělých, které využívají i toho, že děti do 15 let nemohou být vážněji potrestány. Mladiství nejčastěji kradou motorová vozidla a věci z aut.

Tabulka č. 6 Násilné trestné činy spáchané mladistvými a dětmi

	Násilná kriminalita											
	2000		2001		2002		2003		2004		2005	
	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%
Spáchaná dětmi	1083	4,7	1285	5,8	982	6,2	873	6,4	705	6,6	581	5,6
Spáchaná mladistvými	1111	4,8	1141	5,2	1241	7,9	1235	9,0	1341	12,6	1149	11,2
Celkem	2194	9,5	2426	11	2223	14,1	2108	15,4	2046	19,2	1730	16,8

Zdroj dat: statistiky PČR. Zpracoval: autor

Graf č. 5 - Procentuální zastoupení násilné kriminality na celkové kriminalitě mládeže (2000-2005)

Varováním a ukazatelem dalšího vývoje kriminality mladistvých do budoucna je násilná kriminalita (*tabulka č.6*). Jak můžeme vyčíst z výše uvedené tabulky, její procentuální zastoupení v celkové kriminalitě mládeže neustále roste a zejména u mladistvých je její rychlý nárůst přinejmenším zneklidňující. V násilné trestné činnosti mládeže jsou nejvíce zastoupeny tři trestné činy: loupeže, úmyslné ublížení na zdraví a vydírání. Při pohledu na tabulku zjistíme, že nejprogresivnějším trestným činem v oblasti násilných trestných činů jsou loupeže. Jejich podíl na násilné kriminalitě mladistvých vzrostl během pěti let téměř o 4% u kategorie dětí, respektive o celých 15% u mladistvých pachatelů. Ostatní trestné činy jsou charakteristické poměrně setrvalým stavem až mírnou stagnací.

Tabulka č. 7 Nejčastější násilné trestné činy - děti

	2000		2001		2002		2003		2004		2005	
	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%
Loupeže	201	9,3	245	10,5	251	11,7	315	16,0	287	15,0	215	12,9
Úmyslné ublížení na zdraví	264	12,3	283	12,1	231	10,8	221	11,2	174	9,0	152	9,1
Vydírání	340	15,8	399	17,0	258	12,0	169	8,5	122	6,3	101	6,1

Zdroj dat: statistiky PČR. Zpracoval: autor

Tabulka č. 8 Nejčastější násilné trestné činy - mladiství

	2000		2001		2002		2003		2004		2005	
	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%	abs.č.	%
Loupeže	366	17,0	361	15,4	480	22,4	538	27,2	611	31,8	543	32,6
Úmyslné ublížení na zdraví	350	16,3	344	14,7	313	14,6	337	17,0	365	19,0	327	19,7
Vydírání	183	8,5	173	7,4	197	9,2	147	7,4	152	8,0	114	6,9

Zdroj dat: statistiky PČR. Zpracoval: autor

V posledních pár letech se veliké oblibě u médií těší vraždy spáchané buď dítětem nebo mladistvým (popřípadě skupinou dětí či mladistvých).

Dětsí vrazi jsou zcela výjimečným jevem. V důsledku malé síly často používají střelnou zbraň, vzácně se pak vyskytuje udušení nebo ubití nástrojem.

K činu dochází často z triviálních důvodů, oběťmi bývají rodinní příslušníci (zejména sourozenci) a kamarádi. Spáchaný skutek nemusí být v trestně právním smyslu vraždou, nýbrž zabitím. Většinou se tento čin vysvětluje impulzivitou a dětským nechápaním konečnosti smrti. Vraždy rodičů spáchané dětmi a mladistvými jsou zkoumány jako samostatný jev.

Vraždy páchané mladistvými představují rozmanitější problém. Vyskytují se u nich veškeré varianty usmrcení. Také spektrum obětí je široké. Od rodinných příslušníků až po cizí osoby. Pachatelé těchto činů jsou nejčastěji osoby mužského pohlaví. U dívek dochází na fyzickou likvidaci zejména na pozadí konfliktních vztahů, agrese směřuje často proti rodinným příslušníkům, vzácně není ani spolupachatelství s mužským komplicem. V poslední době vzrůstá podíl mladistvých na zločinech z nenávisli (hate crimes). Mluví se taktéž o zážitkovém násilí, kdy vražda slouží mladistvým jako zdroj silných zážitků.

Podle současných poznatků neexistuje určitý kriminálně – psychologický typ dětského či mladistvého vraha. Takový profil nelze popsat.

Příčiny a motivy mohou být různé. Za hlavní psychologické zdroje jsou považovány následující faktory:

- děti si v průběhu vývoje mezilidských interakcí osvojily agresivní scénáře jednání
- v těchto interakcích se naučily nejen agresivním postojům, ale i neutralizačním technikám a dalším atributům, které jim umožní přijmout akt zabítí či vraždy.
- Nenaucily se mírumilovným způsobům řešení konfliktů
- Mají velmi křehkou sebeidentitu (zvýšená zranitelnost osobnosti, mladistvý vrah se pak cítí jako oběť druhých či osudu).

Naznačené psychologické faktory se doplňují o další podporující okolnosti, které jsou z odborné literatury velmi dobře známy (dysfunkční rodiny, neúspěchy ve škole, vliv agrese v médiích, sociální izolace, apod.). Často se pokládá otázka, proč v poslední době bují násilí na školách. Nabízí se jednoduchá odpověď. Z pohledu mladistvého představuje škola symbolicky i logisticky ideální místo činu. Ke škole totiž míří zvýšená pozornost i citlivost veřejnosti a mimoto je ve škole k dispozici dostatečný počet potencionálních obětí.

Z podání zpráv sdělovacími prostředky nabývá divák dojmu, že nárůst vražd spáchaných dětmi a mladistvými strmě a nekontrolovatelně stoupá. Jak nám však ukazuje tabulka č. 9, má počet vražd v posledních čtyřech letech velmi vyrovnanou tendenci s občasnými výkyvy. Bohužel, je třeba uznat, že rok 2004 byl z pohledu množství výskytu vražd dětmi a mladistvými naprosto výjimečný. Čím jsou tyto výkyvy způsobeny však momentálně nejsem schopen odhadnout.

Tabulka č. 9 Počty vražd spáchaných dětmi a mladistvými

	Počet vražd					
	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Spáchaná dětmi	0	3	0	0	4	1
Spáchaná mladistvými	5	8	5	5	12	2

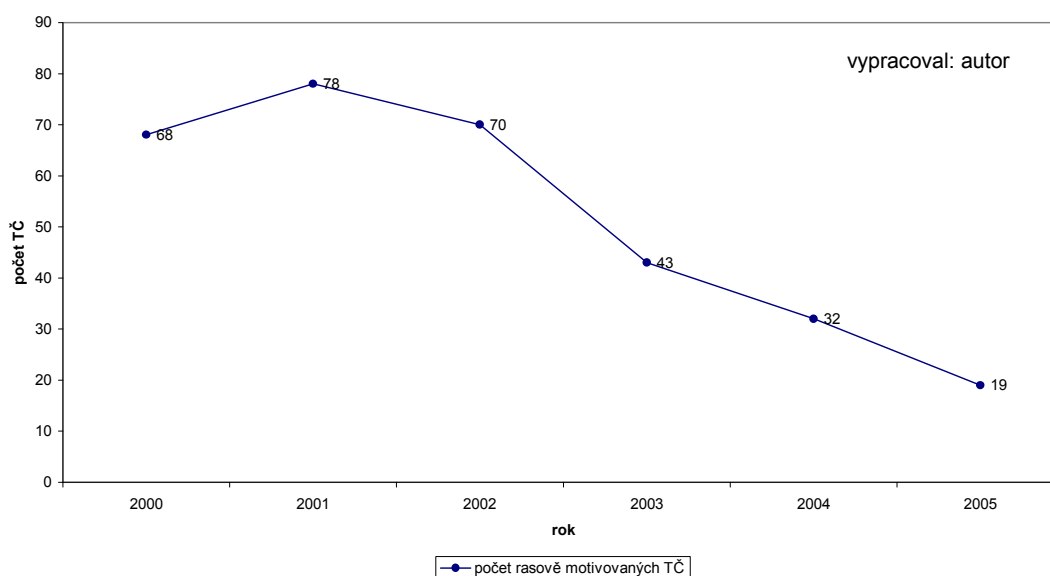
Zdroj dat: statistiky PČR. Zpracoval: autor

K násilné kriminalitě patří bezesporu i násilná, rasově motivovaná kriminalita. Ta je z největší části páchána příslušníky hnutí skinheads⁴⁰, přesněji řečeno nazi-skinheads, kteří jsou známi propagací fašismu a neonacismu.

Problematika hnutí skinheads již v dnešních dnech není tak závažná, jak tomu bylo v 90. letech. Lze to přičíst především práci policie ČR, které se v minulých letech podařilo rozbít jádro těch největších skinheadských organizací na našem území⁴¹. Od té doby jsou aktivity skinheads výrazně sníženy a omezují se pouze na občasná bitky s příslušníky anarchistických seskupení, koncerty pořádané pro své členy a sympatizanty a demonstrace v době státních svátků (např. při příležitosti prvního máje). Tento fakt se podepsal i počtu spáchaných rasově motivovaných trestných činů, které, jak lze vidět v následujícím grafu mají v posledních 5-ti letech sestupnou tendenci.

Graf č. 6 - Počet rasově motivovaných TČ spáchaných mladistvými v ČR 2000 - 2005 (§198, 198a, §260, §261 Tr.Z)

Fenoménem, který v posledních několika letech mezi mládeží razantně nabývá na síle, je drogová problematika. Jak se však zvyšující konzumace drog, jenž byla popsána v předcházející kapitole projevuje na registrované kriminalitě? Většina výzkumů zaměřených na zkušenosti mládeže s drogami, které byly provedeny v posledních několika letech potvrdily, že čím dál tím více mladých lidí má zkušenosti s nějakým druhem drogy a taktéž se i potvrdila hypotéza, že tito mladí lidé získávají svou první zkušenost s drogou ve stále nižším věku.

⁴⁰ Přesnější popis skinheads viz. kapitola Extremismus

⁴¹ Například v roce 1999 se policii podařilo rozbít plzeňskou centrálu Blood and Honour

Nicméně, pokud se zaměříme na statistiky, sledující kolik bylo spácháno trestných činů spojených s drogovou problematikou,⁴² zjistíme, že počet těchto trestných činů neroste, jak by se ostatně dalo předpokládat, nýbrž má klesající tendenci s výrazným poklesem v posledních dvou letech.

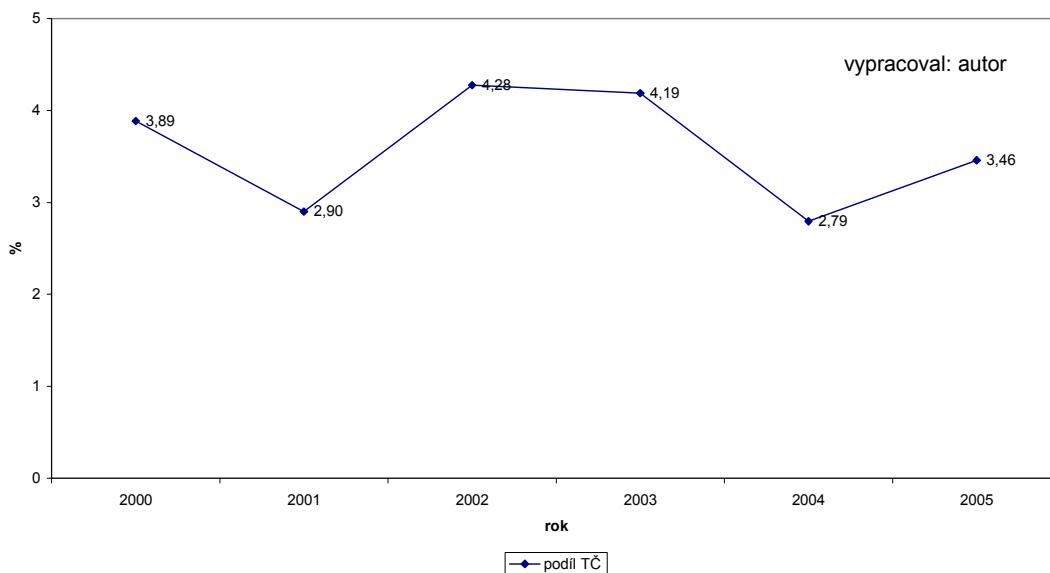
Tabulka č. 10 Počet spáchaných skutků podle §187 a §188 (drogová kriminalita)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
§187, §188	658	482	518	462	273	323
§188a	264	180	185	144	40	47
Celkem	922	662	703	606	313	370

Zdroj dat: statistiky PČR. Zpracoval autor

Pokud si však prohlédneme graf znázorňující podíl trestné činnosti spojené s drogovou problematikou na všech trestných činech spáchaných mládeží, zjistíme, že na rozdíl od absolutních hodnot zde není klesající trend tak patrný a spíše se jedná o trend relativně vyrovnaný s výkyvy v obou směrech.

Graf č. 7 - Podíl drogových trestných činů na všech trestných činech spáchaných mládeží v ČR (2000 - 2005)

Proč se však do policejní statistiky nepromítá narůstající trend ve spotřebě drog mezi mladou populací? Dle mého názoru zde hrají důležitou roli dva navzájem se doplňující faktory. Jak již bylo uvedeno v předcházející kapitole, největší podíl na všech konzumovaných drogách mají drogy konopné. Tyto mají tu výhodu, že se

⁴² Konkrétně se zde jedná o nedovolenou výrobu a držení psychotropních látek a jedů (§187, §187a, §188 tr.z.) a o šíření toxikomanie (§188a tr.z.)

jedná prakticky o 100% přírodní materiál, jenž není nutno před jeho konzumací žádným složitým způsobem upravovat a tudíž náklady na jeho výrobu jsou minimální. Konopí (marihuana) je navíc z hlediska pěstování poměrně nenáročné, takže je téměř každý člověk schopen si nějaké to konopí sám vypěstovat. Člověk si pak nemusí drogu shánět a vystavovat se tak riziku, že bude při koupi této drogy dopaden. A právě toto je jeden z hlavních důvodů, proč je zaregistrováno tak málo trestných činů spojených s drogami.

Druhým důvodem je určitá tolerance policie k drogovým trestným činům spojených s pěstováním a konzumací marihuany, kdy policie zahájí trestní stíhání až při závažném porušení trestního zákona. Této toleranci nahrává i novela trestního zákona, schválená sněmovnou 12.6.1997, která přesně nestanovuje jaké množství drogy musí mít člověk u sebe, aby se držení této drogy dalo kvalifikovat jako trestný čin. Místo toho se v zákoně nachází dnes již téměř kultovní definice, „množství větší než malé“. Tato definice ponechává policistovi určitý manévrovací prostor při posuzování, zda již byl spáchán trestný čin nebo jen přestupek. Nicméně ani policista si nemůže sám posuzovat, jaké množství drogy v osobním držení je ještě přestupkem a jaké již trestným činem, ale řídí se, mimo jiné, závazným pokynem policejního prezidenta č.39/1998 v jehož příloze nalezneme orientační hodnoty malého množství omamných a psychotropních látek.

Tabulka č. 11 *Orientační hodnoty malého množství omamných a psychotropních látek.*

Látka	Hmotnost (g)
Heroin	maximálně 0,3 (= 10 dávek)
Kokain	maximálně 0,5 (= 10 dávek)
Amfetamin	maximálně 0,5 (= 10 dávek)
Metamfetamin	maximálně 0,5 (= 10 dávek)
MDMA (Extáze)	maximálně 1,0 (= 10 dávek)
LSD	maximálně 0,0005 (= 10 dávek)
THC (marihuana)	maximálně 0,3 (= 20 cigaret - jointů)

Zdroj: <http://www.biotox.cz/enpsyro/pj3zak6.html#priloha>, zpracoval autor

Jenom pro zajímavost si můžeme uvést sazebník pokut za nález drogy s THC

Tabulka č.12 Sazebník pokut za nález drogy THC

Mladiství	<i>Poprvé</i>	<i>Opakovaně</i>
<i>Množství THC v gramech</i>	<i>sankce v Kč</i>	
Do 0,1	napomenutí až 500,- Kč	500,- až 2000,-
Od 0,11 do 0,2	napomenutí až 1000,-	1000,- až 2000,-
Od 0,21 do 0,3	napomenutí až 1500,-	1500,- až 2000,-
Nad 18 let	<i>Poprvé</i>	<i>Opakovaně</i>
<i>Množství THC v gramech</i>	<i>sankce v Kč</i>	
Do 0,1	napomenutí až 5000,- Kč	5000,- až 15000,-
Od 0,11 do 0,2	napomenutí až 7500,-	75000,- až 15000,-
Od 0,21 do 0,3	napomenutí až 10000,-	10000,- až 15000,-

Zdroj: <http://www.biotox.cz/enpsyro/pj3zak6.html#priloha>, zpracoval autor

Značný podíl na celkově páchané trestné činnosti dětí mají již řadu let děti umístěné v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy (např. v roce 2003 byl jejich podíl na spáchané trestné činnosti 20 %). I v této skupině sice celkově kriminalita klesá (zejména majetková), roste však počet násilných trestných činů, a to zejména loupeží (87 v roce 2000, 313 v roce 2003. Viz. příloha č.3). Podle kriminálních statistik se ve srovnání s ostatními kraji České republiky dopouští mnohonásobně nejvyššího počtu trestných činů svěřenci uvedených zařízení v Severomoravském kraji, přičemž se jedná převážně o skutky spáchané dětmi na útěku. Pro doplnění je třeba uvést, že počty dětí umístěných v náhradní výchově v Severomoravském kraji jsou srovnatelné s počty v jiných krajích a podobně je tomu i u počtu útěků.

Na závěr této kapitoly ještě můžeme konstatovat, že ze všech trestně stíhaných mladistvých pachatelů jsou zhruba tři čtvrtiny obžalovány a polovina mladistvých je pravomocně odsouzena. Konkrétně ročně je v průměru 2000 mladistvým pachatelům vysloveno pravomocné rozhodnutí o vině za krádež, 250 za ublížení na zdraví, 250 za loupež a 180 souhrnně za drogovou kriminalitu. Nejvyšší podíl mladistvých odsouzených na všech odsouzených je však u trestného činu pohlavního zneužívání.

4.3 Shrnutí

Období let 1990 – 1996 je charakteristické prudkým nárůstem kriminality, ať již mládeže nebo dospělých. Od roku 1996 je zaznamenáván mírný pokles počtu zjištěných trestných činů spáchaných dětmi. Tento trend se nejvýrazněji potvrzuje od roku 2002, kdy se počty stíhaných i žalovaných osob přiblížily až na úroveň roku 1991 a v případě mladistvých a dětských pachatelů se dostali až pod úroveň kriminality v roce 1990. Pokles⁴³ počtu dětí do 15 let – registrovaných pachatelů (-63 %) i trestných činů jimi spáchaných (-69 %) je velmi netypický. Podobně netypický, je pokles počtu trestných činů mladistvých (-39 % u pachatelů a -41 % u počtu trestných činů). Otázkou je, zdali je tento pokles zapříčiněn změnou novely trestního řádu (především změna výše škody pro účely trestního řízení z 2 000,- Kč na 5 000,- Kč) nebo zůstává-li tato trestná činnost neobjasněna či skryta v latentní kriminalitě. Reálně však lze usuzovat, že velká část trestných činů se přesunula do kategorie přestupků (škoda do 5 000,- Kč), o nichž není vedena centrální evidence. V současné době tak není možné ani odhadnout kolika přestupků se děti v České republice dopouštějí.

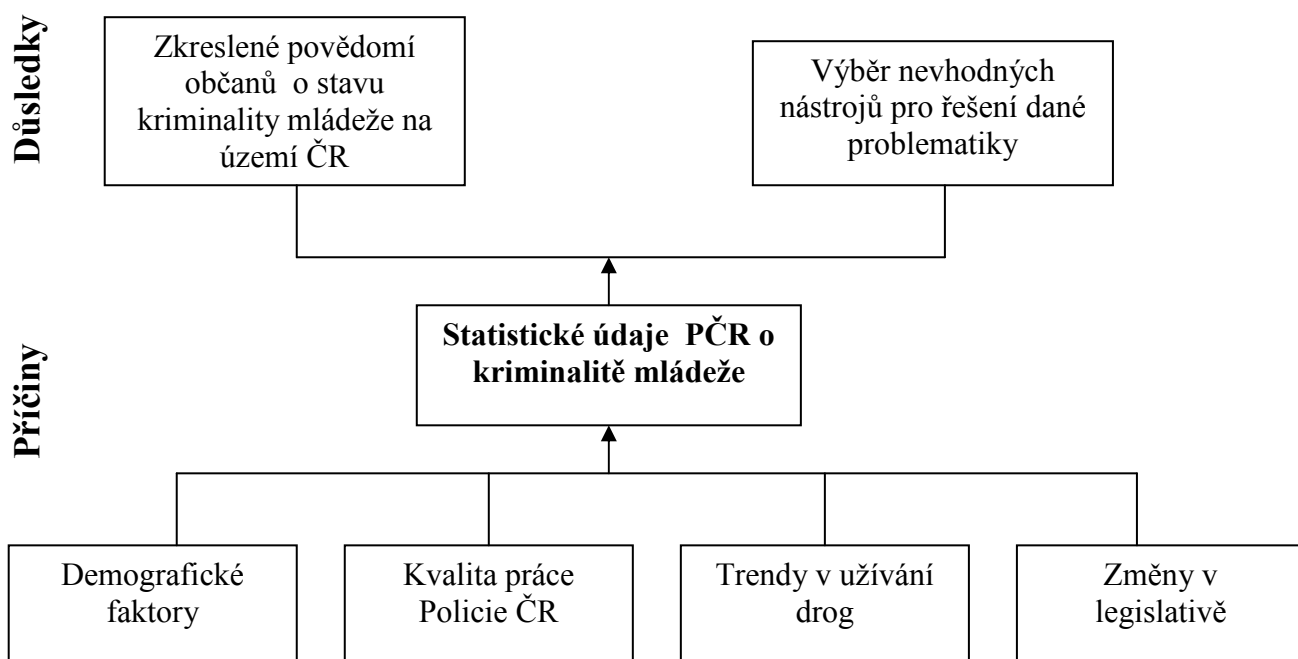
Z hlediska druhů zjištěné trestné činnosti se děti dopouštějí zejména majetkových trestných činů (např. v roce 2005 to bylo 63 % z celkového počtu zjištěných trestných činů dětí). Jedná se převážně o krádeže, krádeže prosté, krádeže věcí z motorových vozidel, krádeže jednostopých i dvoustopých vozidel, vloupání do různých druhů objektů apod. Významný je podíl dětí na pouliční kriminalitě (jak drobné majetkové, tak násilné). Alarmující je trvalý vzestup zjištěných trestných činů loupeže (z 567 loupeží v roce 2000 na 758 v roce 2005) a s ním související i celkový vzestup násilné kriminality, i když ta v posledním sledovaném roce poklesla. Zhruba 68 % pachatelů mladších 18 let se dopustí jednoho trestného činu a jejich kriminální kariéra dál nepokračuje. Tato skupina spáchá cca 30 % z objasněných trestných činů, 70 % zjištěných trestných činů spáchá zbývajících 32 % pachatelů.

---

⁴³ Pokles je sledován od roku 2001 – 2005

5 FAKTORY, KTERÉ MOHOU ZKRESLIT ČASOVÉ ŘADY STATISTIK POLICIE ČR

Následující kapitola se věnuje faktorům, které mohou mít vliv na statistické údaje (nejen) policie ČR. Analýza těchto faktorů je pro účely této práce nezbytná, protože nám může pomoci buď potvrdit či vyvrátit hypotézu o možnosti zkreslení statistik PČR externími vlivy. Proč a jaké faktory budeme vlastně zkoumat nám napoví následující strom problémů.

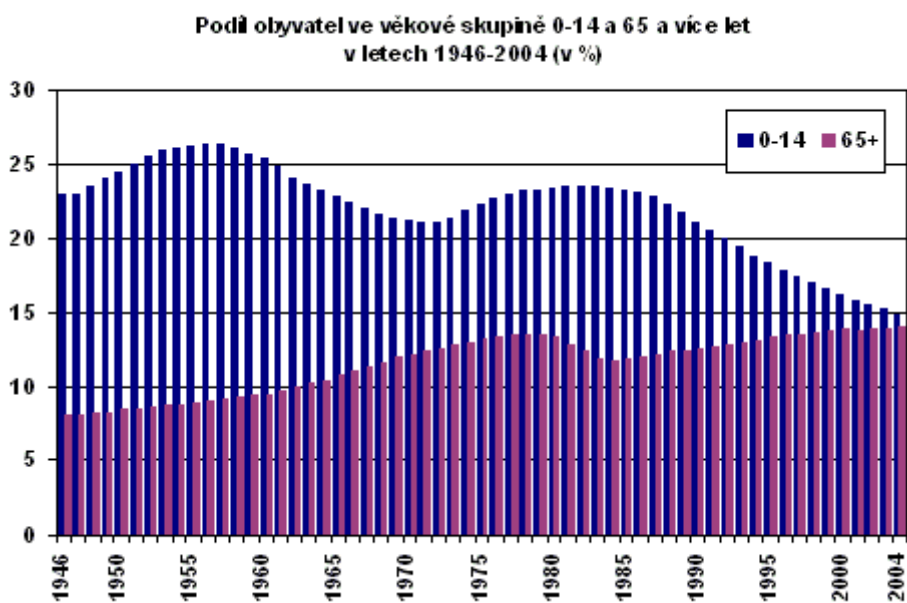
Zpracoval: autor

Jedná se o strom problémů, který doplňuje hlavní strom problémů uvedený v příloze č. 2. Každý z těchto vlivů (faktorů) má jinou sílu, nicméně všechny níže zkoumané problémy mohou svým způsobem narušit časové řady statistik PČR, což pak může vést ke zkreslenému vnímání stavu kriminality mládeže v ČR. Existuje i možnost, že na základě těchto statistik bude přijat určitý druh preventivního programu, který se však díky zkreslení těchto statistik ukáže jako nevhodný.

5.1 Kriminalita mladistvých ve světle Demografických faktorů

Jedním z faktorů, jenž může ovlivnit počet registrovaných trestných činů spáchaných mládeží, jsou demografické faktory. Konkrétně zde máme na mysli zastoupení mladých lidí v celkové populaci ČR. Jak se počet mládeže může projevit na statistikách spáchaných trestných činů mládeží, je zřejmé.

Jak můžete vidět z následujícího grafu, již přibližně od poloviny 80. let klesá zastoupení dětí do 14 let v celkové populaci. Naopak, stabilně vzrůstající tendenci má zastoupení osob nad 65 let. Zkoumat co ovlivňuje tento trend není předmětem práce, nicméně lze konstatovat, že majoritní roli zde hraje faktor společensko-ekonomický.

Zdroj: ČSÚ

Pokles populace není zřetelný jen ve věkové skupině do 14 let, ale i ve věkové skupině 15 – 17 let, čili u té kategorie osob, která je kvalifikována jako mladiství.

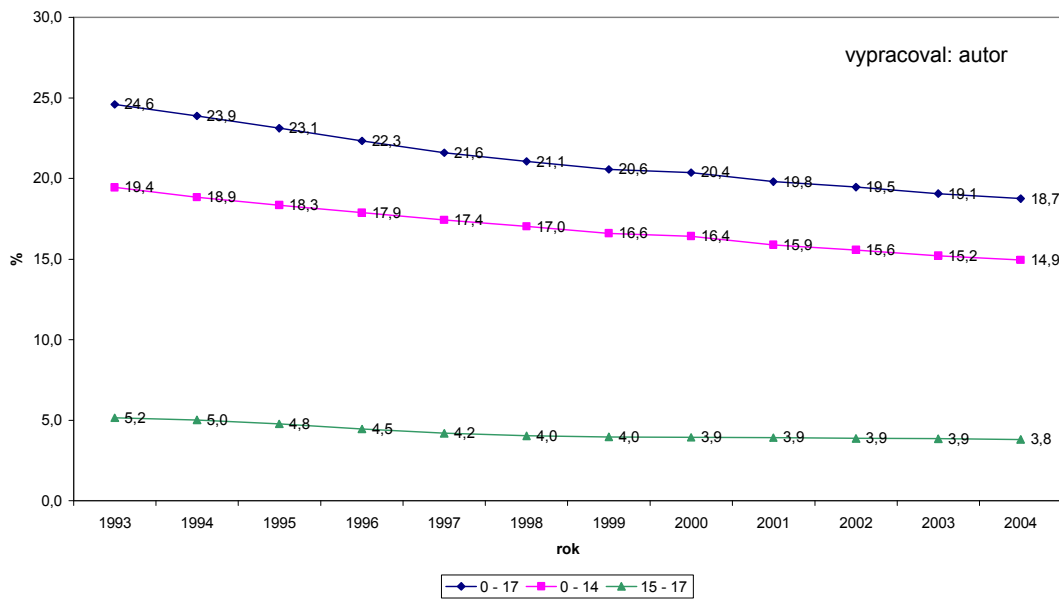
Tabulka č. 1 Absolutní počty dětí a mladistvých v ČR (1993 – 2004)⁴⁴

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
0-14	2010	1948	1893	1843	1795	1751	1707	1685	1632	1590	1554	1527
15-17	533	519	493	460	431	415	408	405	402	396	393	389
0-17	2543	2467	2386	2303	2226	2166	2115	2090	2034	1986	1947	1916

Zdroj: ČSÚ, zpracoval autor

⁴⁴ Zaokrouhлено v tisících

Graf č. 1 - Relativní podíl dětí mladistvých na celkové populaci v ČR 1993 - 2004

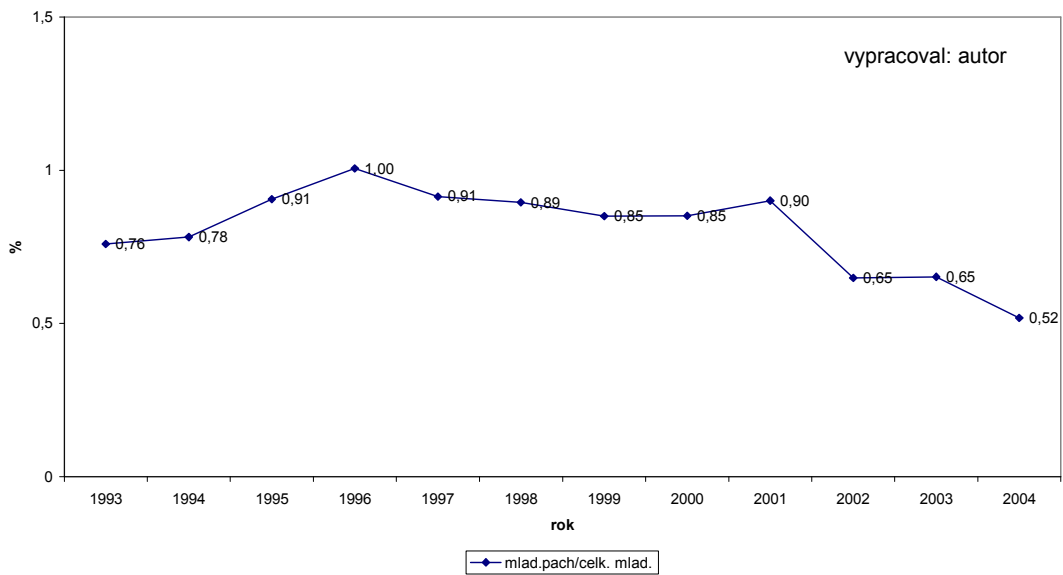
Jak lze vyčíst z tabulky č.1 i grafu č.1, je trend úbytku mladých lidí sice pozvolný, nicméně stabilní. Z těchto údajů si lze logicky dovodit, že když klesá zastoupení mladých lidí v populaci, musí taktéž klesat i počet spáchaných trestných činů mládeže. Jinak řečeno, úbytek obyvatel do 18 let věku může mít výrazný vliv na počet spáchaných trestných činů mládeží, a tudíž i na statistiky mapující tuto oblast kriminální činnosti.

Pokud však porovnáme počet osob do 18 let věku s počtem dětských a mladistvých pachatelů, zjistíme, že tento podíl zůstal ve sledovaném období relativně stabilní bez větších výkyvů s výjimkou jednoho výraznějšího výkyvu mezi lety 2001 a 2002, který se však dá přičíst na vrub změně právní úpravy, jenž byla zmíněna v kapitole struktura kriminality.

Skutečnost, že podíl delikventní mládeže na absolutním počtu mládeže zůstává relativně stabilní, je jedním z ukazatelů který podporuje domněnku, že ve skutečnosti nemusí docházet k tak razantnímu úbytku kriminality mladistvých, jak se může na první pohled zdát.

Graf č. 2 - Procentuální zastoupení dětských a mladistvých pachatelů na celkové mládeži v ČR (1993-2004)

5.2 Kvalita práce Policie ČR

Pro nadcházející kapitolu jsem si položil otázku, jakým způsobem může práce policie ovlivnit počet registrovaných trestných činů spáchaných mládeží.

Vycházíme zde z hypotézy, že činnost, či lépe řečeno nečinnost policie může částečně ovlivnit registrovanou kriminalitu mládeže a s tím i související statistiky trestné činnosti na území ČR. Trestné činy, jež byly spáchany mládeží, se pak přesunou do oblasti latence, což může pro budoucí společenský vývoj mládeže znamenat značný problém. Díky tomu, že tito mladí delikventi nebyli potrestáni již při prvním křížku se zákonem, mohou získat pocit určité nedotknutelnosti, který v nich pouze posílí přesvědčení, že delikventní způsob života, na který se vydali, je ten správný.

Vraťme se ale k základnímu problému, kterým je, alespoň dle mého názoru, nedostatečná činnost policie ČR při vyšetřování trestných činů spáchaných mládeží. K předchozímu tvrzení jsem dospěl díky následujícím faktům.

Personální stav policie ČR

Tabulka č. 2 udává počet policistů, ale i civilních zaměstnanců pracujících pro policii ČR. Na první pohled se může zdát, že je vše v nejlepším pořádku, protože počet policistů od roku 2001 do roku 2005 stabilně stoupá a i počet civilních zaměstnanců se drží na stabilní úrovni.

Tabulka č. 2 Personální stav policie ČR

	2001	2002	2003	2004
policisté	45779	46770	47908	48273
zaměstnanci	18747	19632	20108	19863

Zdroj:PhDr. Martin Bílek (přednáška Role policie ČR a její postavení ve společnosti 7.12.2005)

Nicméně pouze početní stavy neřeknou všechno. Z tabulky je sice patrný nárůst počtu policistů, ale neukazuje nám již, kolik policistů by bylo třeba, aby byla zajištěna bezproblémová a co nejkvalitnější práce policie. Jako největší potíže, se kterými se v současnosti policie ČR potýká, jsou proto uváděny:

- zvýšená fluktuace policie (v současnosti je podstav přibližně 1850 policistů)
- 2x vyšší míra odchodovosti než v uplynulých letech. U policistů s délkou služby 10 – 14 let činí tato odchodovost 70%
- nejistota a obavy ze snížení výsluhových nároků
- opakovaný odklad účinnosti nového služebního zákona.

Z výše uvedeného jasně vyplývá, že policie ČR se v dnešní době potýká s tzv. „generační krizí“. Nejasná budoucnost policistů z důvodů obav ze snížení jejich výsluhových nároků vede k tomu, že starší a zkušení policisté s dlouhou praxí z řad policie odcházejí a na jejich místa nastupují mladí a nezkušení policisté.

Dá se předpokládat, že i když by pro práci policisty bylo třeba co nejschopnějších lidí, ne vždy tomu tak je. Práce u policie by měla být prestižní záležitostí, nicméně přesný opak je pravdou. Z výzkumu zaměřeného na prestiž povolání⁴⁵, který proběhl v listopadu 2004, vyplývá, že profese policista skončila na 20. místě z 26 hodnocených profesí⁴⁶. Pokud je práce policisty tak nízce společensky hodnocena, nedá se předpokládat, že by byla pro „elitu národa“ příliš přitažlivá. Práce u policie

⁴⁵ http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100431s_eu50103.pdf [cit. 2006-04-25]

⁴⁶ Před povoláním policista se umístili takové profese jako soustružník, účetní a opravář elektrospotřebičů

je spíše vnímána jako ta poslední možnost, kde se dá relativně slušně uživit, protože nabízí výrazné sociální jistoty, když už všechny ostatní možnosti padly. Z toho důvodu se do řad policie relativně často hlásí spíše průměrně inteligentní jedinci, kteří nemají dostatečné inteligenční a psychické kapacity pro výkon této velmi náročné práce. To musí nutně vést ke snížení kvality práce policie, což může ve svých důsledcích znamenat i snížení počtu registrovaných trestných činů.

Jak je tedy patrné, do ideálního stavu má dnešní policie ještě relativně daleko a je otázkou kdy, respektive zda, se někdy k tomuto stavu dobere.

Stav frustrace či rozčarování

Další okolností, která může mít dopad na práci policie, je určitý stav frustrace ze současného právního systému. Mám zde na mysli, že policista vynaloží nemalé úsilí na to, aby vypátral mladého pachatele a dokázal mu spáchání trestného činu nebo přestupku, a (nejenom) díky současné právní úpravě je tento mladý delikvent zanedlouho zpět na svobodě a nic mu nebrání v tom, aby pokračoval ve své delikventní činnosti. Svou úlohu zde taktéž hraje nedostatečné zabezpečení ústavů pro mladistvé delikventy, ze kterých jejich chovanci nezdědka kdy utíkají.

I když by měl být policista na takové okolnosti psychicky připraven, je velmi pravděpodobné, že zažívá pocity frustrace, kdy, jednoduše řečeno, jeho práce díky nedokonalému systému přichází vniveč. Pokud policista takové pocity zažívá opakovaně, potom, ať již vědomě či podvědomě, nepracuje tak pečlivě, jak by v daném případě měl. Je možné, že v některých případech na vyšetřování spáchaného trestného činu rezignuje úplně. V tomto případě se především jedná o páchaní majetkové kriminality, jako jsou drobné krádeže, jejichž vyšetřování (a dokazování) je velmi obtížné a následně udělené tresty pak neodpovídají množství odvedené práce při jejich dokazování.

Pro tuto teorii částečně hovoří i statistiky policie ČR, kdy má podíl dětí a mladistvých na objasněné majetkové kriminalitě od poloviny 90. let setrvale klesající tendenci. Pokud se ale podíváme na podíl násilné kriminality na celkové kriminalitě mládeže, zjistíme, že tento podíl se mezi lety 2000 – 2004 zvýšil téměř o 10%. Tento nárůst je zcela určitě ovlivněn více faktory, jako jsou relativizace morálních hodnot ve společnosti, vliv médií, apod.

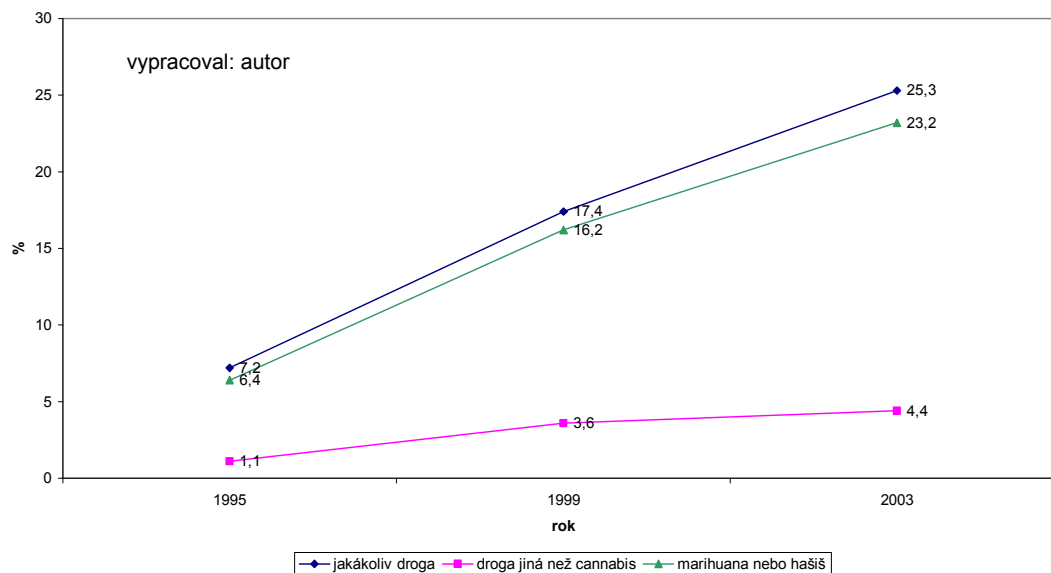
Jedním z faktorů nicméně může být i určitá, drobná, korekce priorit policie při vyšetřování trestných činů spáchaných mládeží. Policie mohla zaměřit svou pozornost k násilným trestným činům, protože ty jednak patří z hlediska společenské závažnosti k těm nejzávažnějším a jednak jsou za jejich spáchání mnohem tvrdší sankce, takže je zde menší pravděpodobnost, že se pachatel trestu vyhne. Úspěšné vyšetření a dokázání trestného činu násilné povahy navíc přináší policii mnohem větší prestiž a uznání ze strany společnosti než úspěšné vyšetření majetkového trestného činu.

5.3 Drogy a kriminalita mládeže

Pro tuto kapitolu jsem si položil základní otázku: jakým způsobem může konzumace drog ovlivnit míru kriminality mládeže v ČR?

Při formulování této otázky jsem vycházel z výzkumů, které potvrzují nárůst užívání měkkých drog mezi mládeží, současně však poukazují na stagnaci užívání drog tvrdých.

Graf č. 3 - Výskyt opakovaného užívání drog za celý život (celoživotní prevalence) mezi 16. letými studenty

Jaký však tato skutečnost má vliv na kriminalitu mládeže?

Je známo, že nejrozšířenějším typem drog mezi současnou mládeží jsou drogy konopné, konkrétně pak marihuana. Pro další úvahy je nutné, abychom znali účinky marihuany. Typická pro konopnou intoxikaci je deformace ve vnímání času. Čas se zdá být delší, vše se jakoby vleče a i velmi krátký okamžik se může zdát, jakoby uběhly celé hodiny. V drtivé většině případů je intoxikace doprovázena stavem lehké

euforie a příjemné nálady, která občas může přejít do bouřlivého a nezadržitelného dlouhého smíchu. Agresivní či depresivní rozlady, stejně tak jako panické a úzkostné stavy (tzv. "bad trip"), se objevují výjimečně a většinou spíše u osob k tomu různým způsobem disponovaných. Celkový stav se blíží mírně meditativnímu ponoření do vlastních pocitů, nálad, myšlenek a fantazií. Stav velmi svádí k zabývání se jimi a hloubáním (Kalina, 2003).

Z popisu účinků marihuany tedy lze vyčíst, že má po fyzické stránce spíše tlumící než stimulační účinek, což hraje pro následující hypotézu klíčovou úlohu.

Pokud tedy vezmeme v úvahu tlumící účinek marihuany a její neustále se zvyšující konzumaci mezi mladou populací, lze předpokládat, že mládež intoxikovaná touto drogou nemá tak silné pohnutky páchat trestnou činnost jako mládež neintoxikovaná.

Tato hypotéza má samozřejmě spoustu slabých míst, na které lze poukázat. Její základní nedostatky spočívají zejména v těchto bodech:

- nárůst užívání konopných drog jde ruku v ruce se zvyšující se spotřebou alkoholu mezi mládeží, který má zcela opačné účinky. Účinky obou dvou drog se tak mohou navzájem „vyrušit“
- účinky marihuany mají sice tlumící účinek, nicméně člověk intoxikovaný drogou z větší části ztrácí kontakt s reálným světem, takže přestává vnímat společenské zákony a normy a může proto spáchat trestný čin, aniž by to byl jeho úmysl. Jinak řečeno, intoxikovaný člověk se ocitá ve světě, který má svá vlastní pravidla, které se často výrazně liší od pravidel panujících v reálném světě.
- Procento mládeže pravidelně konzumující konopné látky není tak vysoké, aby mohlo výraznou měrou ovlivnit celkové statistiky kriminality mládeže

I když má tedy výše zmíněná hypotéza spoustu slabých míst, mohlo by být zajímavé zjistit, jaké procento ze všech trestných činů spáchaných dětskými a mladistvými pachateli, bylo spácháno pod vlivem té určité drogy⁴⁷.

---

⁴⁷ samozřejmě se dá předpokládat, že největší procento intoxikovaných bude pod vlivem alkoholu, protože ten je jednak jedinou legální drogou a jednak je nejdostupnější. Zajímavý by ovšem mohl být výzkum zaměřený na zastoupení ostatních (nealkoholových) drog z hlediska struktury spáchaných trestných činů.

5.4 Změny v legislativě

Jak jsme si již mohli všimnout v předcházející kapitole, změny v legislativě mohou významně změnit trendy v časových řadách. Náhlá změna „pravidel hry“ v průběhu sledování určitého jevu (v našem případě kriminality mládeže) může mít za následek výraznou odchylku od stávajícího stavu. V následujících řádcích si uvedeme dvě legislativní změny, které nejvýrazněji zasáhly do sledovaných statistik kriminality mládeže.

Na pokles evidované trestné činnosti nezletilých měla vliv novelizace ustanovení § 89 odst. 11 tr.zák. ohledně stanovení výše škody, neboť poměrně zásadní zvýšení hranice škody na 5000 Kč znamenalo dekriminálníci nemalého počtu útoku proti majetku páchaných dětmi, u kterých byla a je nadále méně rozsáhlá majetková kriminalita nejčastějším případem trestné činnosti. Posledně uváděný závěr se vztahuje plně i na trestnou činnost mladistvých.

Druhou výraznou legislativní změnou představuje novelizace zákona o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (zákon č.218/2003 Sb.), a to jak jeho hmotněprávních ustanovení, tak i jeho ustanovení § 90 a s ním spojené zvýšení pozornosti vyplývající z dozoru státního zástupce a pečlivého přezkoumávání policejních orgánů o odložení činu spáchaného dítětem mladším než 15 let (Marešová, 2006). Jednou z těchto změn je i to, že státní zástupce a soud mládeže mohou u méně závažných provinění mladistvého za splnění určitých podmínek odstoupit od trestního stíhání, jestliže trestní stíhání není účelné a jestliže potrestání není nutné k odvrácení mladistvého od páchaní dalších provinění (§ 70 cit. zák.). Jde o další formu tzv. alternativního vyřízení trestní věci v českém trestním řízení. Je ovšem pravdou, že změny v tomto zákoně se dotýkají spíše statistik ministerstva spravedlnosti než ministerstva vnitra, protože trestný čin je registrován (statistiky PČR), ale již není dále trestně stíhán (statistiky ministerstva spravedlnosti)

5.5 Shrnutí

V této kapitole jsme analyzovali faktory, které mohou zkreslit statistiky kriminality mládeže. Každý ze zkoumaných faktorů hraje v otázce zkreslení důležitou roli, existují zde tři faktory, které tyto statistiky s největší pravděpodobností ovlivňují. Jsou to legislativní změny, demografické změny v populaci mládeže a (ne)činnost Policie ČR.

6 FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ VZNIK A VÝSKYT KRIMINALITY MLÁDEŽE (ETIOLOGIE)

Výskyt sociálně patologických jevů, jejich dynamika a změny, jsou nedílnou součástí společnosti. Příčiny, které existenci těchto jevů umožňují, se mění velice málo. Uplatňuje se dědičnost i konstituční faktory, rodina, škola, pracovní prostředí, vrstevníci, nevhodné trávení volného času, uplatňuje se i vliv medií, ale i negativní jevy ve společnosti, malá ochrana dětí a mládeže před těmito jevy, neúčinná mravní, etická a právní výchova, malá účinnost sankčních a preventivních opatření.

Jako příčiny značného rozšíření sociálně patologických jevů mezi mládeží jsou uváděny nové negativní změny v rodině, ale i liberalizace přístupu společnosti k drogám, prostituci, žebrání, potulce, hráčství, různým sektám, pornografii, ale i sexu, nelegálnímu vydělávání peněz apod.

Tato kapitola se tedy bude věnovat těm faktorům, které při vzniku delikventního chování mládeže hrají nejdůležitější úlohu. Na rozdíl od faktorů, které byly zmíněny v předchozí kapitole, níže zkoumané faktory nezkrusují samotné statistiky kriminality mládeže, ale mají potenciál ovlivnit případné delikventní chování jedince, a tudíž i kriminalitu jako takovou. Při analýze těchto faktorů se pokusíme zjistit, zda, a popřípadě jakým způsobem, může jejich dysfunkce vést k delikventnímu chování mládeže.

Faktory, kterým se budu na následujících stránkách věnovat se dají dále rozčlenit do dvou skupin a to: vnitřní a vnější. Vnitřními faktory, které by se daly nazvat také osobnostní, se zabývají první dvě kapitoly. Jsou to faktory, které jsou určovány přímo osobní konstitucí jedince a jen velmi málo podléhají vlivům společnosti. Jedná se o syndrom hyperaktivity a další mozkové abnormality a o problematiku dědičnosti.

Do vnějších faktorů pak můžeme zařadit nejčastěji takové instituce jako rodina či škola, ale patří zde i vliv médií, způsob trávení volného času či úloha politického systému.

6.1 Syndrom Hyperaktivity a další mozkové abnormality

Trvalý neklid a velké kolísání pozornosti jsou nejnápadnějšími znaky dětské poruchy, která se označuje minimální mozková dysfunkce (MMD). Nejnověji se odborníci kloní k označování tohoto souboru příznaků jako syndromu hyperaktivity (ADHD⁴⁸). Syndrom hyperaktivity postihuje nejméně 5%, podle některých pramenů až 10-15% dětí, mnohem častěji chlapce než děvčata. Obvykle udávaný poměr bývá 5 až 6 chlapců na jedno děvče (Matoušek, Kroftová, 2003).

Výkon těchto dětí ve škole nápadně neodpovídá jejich intelektové kapacitě. Děti jsou hodnoceny jako podprůměrné, i když v psychologických testech dosahují někdy nadprůměrných výsledků.

Dlouhodobé sledování hyperaktivních dětí ukazuje, že jejich potíže nezmizí v období dospívání, jak dříve tvrdila medicína, psychologie a pedagogika. Tyto děti mají v období dospívání i v dospělosti větší potíže v adaptaci na společenské prostředí než ostatní děti. Syndrom hyperaktivity je spojován s takovými znaky chování adolescenta, jako jsou impulzivita, agresivita, záchvaty vzteku snížené sebehodnocení.

V každém vzorku delikventně se chovající mládeže, který je z tohoto hlediska studován, se najde několikrát víc hyperaktivních jedinců než v kontrolní skupině. Nové studie udávají 16-30% hyperaktivních jedinců v sestavách mladistvých přestupníků zákona, kteří vykonávají trest nebo jsou umístěni ve výchovné instituci.

Kromě LMD existují také další medicínské abnormality, které mohou hrát určující roli při vzniku delikventního chování mladých lidí. Jednou z těchto abnormalit je abnormalita EEG⁴⁹. U mladých mužů, jenž byli trestáni za kriminální čin byli zjištěny častější abnormality EEG než u mládeže nedelikventní. Tato abnormalita se projevovala i u těch trestaných jedinců, kteří netrpěli syndromem LMD. U delikventně jednajících jedinců bylo nápadně často nalézáno zpomalení alfa rytmu, který má za úkol koordinovat bdělou aktivitu mozku.

---

⁴⁸ Attention Deficit Hyperactivity Disorder

⁴⁹ Elektroencefalografický záznam

Jako další abnormitu, která může mít určitý vliv na delikventní chování jedince, je ANS.⁵⁰ ANS je u delikventně jednajících lidí v průměru jiná než u lidí, kteří žijí konformním životem. U některých provedených psychofyziologických výzkumů bylo zjištěno, že osoby jednající delikventně mají úroveň základního nabuzení ANS nižší. Tento stav by mohl vysvětlovat, proč se u těchto jedinců plně nezdařila jejich socializace, a taktéž by se tím dala zdůvodnit jejich potřeba silnějších, vzrušujících zážitků, jenž by jejich ANS vybudily na běžnou úroveň.

V souvislosti s mozkovými abnormitami je třeba se zmínit o samotné funkci mozku, konkrétně řečeno o jeho funkci na kontrolu agresivního chování jedince. Toto chování je pak nezděděnou jednou z přímých příčin delikventního chování násilné povahy.

Výzkum vztahu mezi funkcemi mozku a chováním byl veden především Darwinovou tezí, že struktura a funkce mozku jsou řízeny principem snahy jedince a druhu o přežití.

Od té doby se neurofyziologové soustředili hlavně na vyhledávání mozkových oblastí, které jsou nositeli nejzákladnějších podnětů a chování a jsou proto nutné pro přežití. Ukázalo se, že reakce hněvu a odpovídající agresivní chování mohou být aktivovány přímým elektrickým drážděním různých mozkových oblastí a zároveň mohou být tlumeny stimulací jiných struktur. Někteří badatelé dokázali s velkou chirurgickou přesností implantovat elektrody do mnoha různých oblastí mozku. Mohli pak činit pozorování vedené dvěma směry. Stimulací určité oblasti slabým elektrickým napětím mohli pozorovat změny chování u zvířat a později taktéž i u lidí. Změnou elektrického napětí tak mohli vyvolat silně agresivní reakci či naopak stimulací jiných mozkových zón tuto agresivitu tlumit. Mohli také pozorovat trvalé účinky způsobené zničením určitých mozkových oblastí. Například zničení amygdaly⁵¹ změnila zvířata (makaky, rosomáky, divoké kočky, krysy, apod.) tak, že ztratila alespoň na přechodnou dobu schopnost prudkých, agresivních reakcí i při silné provokaci. Na druhé straně zničení oblastí tlumících agresi jako například malých zón ventromediálního jádra hypotalamu způsobilo u koček a krys permanentní agresivitu (Fromm, 1997).

---

⁵⁰ Reaktivita autonomního nervového systému

⁵¹ Amygdala – mandlovitě tělísko pod kůrou přední části každého z obou spánkových laloků

Naskytá se nám tedy otázka: které faktory ruší rovnováhu a vyvolávají otevřenou zlost a tomu odpovídající násilné chování?

Jak jsme viděli výše, takové poruchy rovnováhy lze vyvolat buď elektrickým drážděním nebo zničením některé z tlumivých mozkové oblasti. Lze taktéž předpokládat, že porucha mozkové rovnováhy může být způsobena různými druhy mozkových onemocnění, které mění normální průběh mozkových dějů. Jedním z těchto onemocnění může být i některý z druhů psychopatie.

Jako nejčastěji zmiňovanou a taky nejčastěji se vyskytující osobnostní predispozici, která ovlivňuje chování jedince, můžeme uvést psychopatii.

Psychopatie je většinou psychiatrických škol viděna jako osobnostní dispozice, stavící člověka mimo normu. Psychopatie, případně i jiné formy odchylek od normy, je u delikventně se chovajících jedinců diagnostikována velmi často. Problém však nastává, chceme - li psychopatii diagnostikovat u mládeže. Hlavní problém zde tvoří fakt, že u mladistvých je velmi těžké rozlišit, co jsou ještě povahové změny způsobené bouřlivěji probíhajícím dospíváním a co už jsou stále povahové rysy, případně projevy probíhajícího psychického onemocnění. Ten samý syndrom, jako je například obhroublé chování, může být projevem, který se po odeznění procesu dospívání nadobro vytratí, ale na druhou stranu to může být projev stále osobnostní struktury tohoto jedince či dokonce prvním příznakem začínající hebefrenní⁵² formy schizofrenie.

Hlavním kritériem při diagnostikování psychopatie je tedy stálá, od dětství se projevující, nerovnováha ve skladbě osobnostních vlastností, což v důsledku značí, že některé jsou nápadně rozvinuté a některé naopak zcela chybí. Nositel této poruchy má kvůli ní opakované konflikty v sociálním prostředí.

Při psychologických vyšetření vězňů se největší statistické rozdíly mezi nimi a nevězňenou populací nacházejí v následujících znacích (Adler, 1991):

- snížená sebekontrola
- nižší tolerance k chování jiných lidí
- nižší odpovědnost za svoje chování
- vyšší impulzivita
- jsou méně přátelští

---

⁵² Hebefrenní – podobající se dospívání

- nižší zralost
- častější pocity jejich nadřazenosti nad jinými
- větší sebestřednost.

Tyto odchylky od normy plně korespondují s tradičně používanými psychiatrickými diagnózami. Existuje tu však jeden problém. Stejně jako u samotného rozlišení co je a co není psychopatie, i tady je velmi těžké rozlišit, jaké faktory tyto charakteristiky způsobují. Může se zde jednat o biologické kořeny, stejně tak jako o vliv sociálního prostředí, jako je rodina, škola, apod. Když si jako příklad vezmeme nepřátelské chování, zjistíme, že toto chování může být stejně dobře reakcí na velmi nepříznivé podmínky, ve kterých ten jedinec vyrůstal, projevem vrozené dispozice, ale taktéž i reakcí na nepříznivé prostředí (např. vězení, ve kterém se právě nachází).

6.2 Dědičnost (genetické predispozice)

Z hlediska dědičnosti jsou lidské individuální charakteristiky a lidské chování prozkoumány mnohem méně než vlivy vnějšího prostředí. V 19. století byly zjišťovány jen biologické determinanty delikventního chování.

Systematické studium dědičnosti delikvence začalo prakticky až ve 20. století genealogickým zkoumáním amerických rodin, v nichž se vyskytlo delikventní chování.

Delikvence je chování, které je podmíněno velmi komplexně a dědičnost je jedním z mnoha faktorů, které na ně mají vliv.

Genetická dispozice může být odpovědna například za sníženou sebekontrolu či hyperaktivitu. Tyto vlohy samy o sobě nevedou k delikventnímu jednání. Genetická vloha jen zvyšuje pravděpodobnost, že na chování budou mít vliv další činitelé, bez nichž by se delikventní jednání neuskutečnilo.

V následujících řádcích si uvedeme některé empirické studie, které si kladou za cíl podporovat hypotézu, že některé osoby mají mnohem větší genetické předpoklady pro to, aby se staly delikventními než osoby jiné.

Klasickým postupem při studiu genetických vlivů jsou studie dvojčat. Tyto studie porovnávají výskyt určitého znaku mezi skupinou jednovaječných a dvojvaječných

dvojčat. Jednovaječná dvojčata totiž mají největší shodu v genetické výbavě, jakou vůbec dva jedinci mohou mít. Dvojvaječná dvojčata jsou si pak geneticky podobná do té míry jako sourozenci, kteří se narodili jedné matce a jednomu otci v různou dobu.

Při odlišování vlivů genů a vlivů prostředí však nastává jistá potíž. Studie zaměřené na chování rodičů k dvojčatům opakovaně potvrdily, že rodiče se k jednovaječným dvojčatům chovají podobně, kdežto k dvojvaječným dvojčatům se chovají odlišně. Konkrétně takovým způsobem, jako by se chovali k dvěma sourozencům, kteří se narodili po sobě. Jednovaječná dvojčata tudíž zažívají podobnější vlivy prostředí než dvojčata dvojvaječná.

V průběhu času bylo uskutečněno několik studií dvojčat. Tu, kterou ve dvacátých letech 20. století provedl V Německu Lang, ukazovala, že mezi oběma skupinami existují dramatické rozdíly. V jeho vzorku osob vykonávajících trest byla u jednovaječných dvojčat pětikrát vyšší pravděpodobnost než u dvojvaječných dvojčat, že bylo-li usvědčeno z kriminálního činu jedno z dvojčat, trestáno i dvojče druhé. Bohužel však získané výsledky nejsou z dnešního pohledu dostatečně validní, protože:

- studie byla uskutečněna na malém vzorku;
- nebyla prověřena míra genetické shody mezi dvojčaty;
- vzorek nebyl reprezentativní.

Za směrodatné výzkumy jsou pak považovány až výzkumy skandinávské a severoamerické. Výsledky těchto studií pak ukazují následující skutečnosti (Matoušek, Kroftová 2002, s.24):

- shoda v kriminálním chování je dvakrát až třikrát větší u jednovaječných dvojčat než dvojčat dvojvaječných
- čím jemnější je rozlišení stupně závažnosti kriminality, tím menší je rozdíl u obou druhů dvojčat
- čím podobněji byla dvojčata vychovávána, tím menší je rozdíl mezi jednovaječnými a dvojvaječnými dvojčaty v kriminálním chování
- jednovaječná dvojčata jsou všeobecně častěji zavírána do vězení než dvojvaječná dvojčata a taktéž než lidé, kteří nejsou z dvojčat.

Vůbec nejpřekvapivější je pak poslední nález, jenž je interpretován jako souběžné působení sociálních vazeb mezi rodiči a jednovaječnými dvojčaty, mezi jednovaječnými dvojčaty navzájem a vliv stejné genetické dispozice dvojčat.

Další klasickou metodou studia dědičnosti delikventního chování jsou adopční studie. Jako nejznámější a nejvíce citovanou v této oblasti je práce Mednicka (1985) a jeho kolegů, která se opírá o materiál zahrnující 14 427 adoptivních dětí, jejich biologických i náhradních rodin. Jde o adopce k nimž došlo v Dánsku v letech 1927 a 1947. Z výsledků vyplynuly následující skutečnosti:

- V rodinách, kde nebyl ani biologický ani adoptivní rodič usvědčen z trestného činu, mělo záznam v rejstříku trestů 13,5 % synů (analyzována byla jen kriminalita synů, protože kriminalita dcer byla nepatrná)
- V rodinách, kde byl usvědčen jen adoptivní rodič, mělo záznam v trestním rejstříku 14,7% synů.
- V rodinách, kde byl z trestné činnosti usvědčen biologický rodič, mělo záznam v trestním rejstříku 20%
- A konečně, když se kriminality dopouštěl adoptivní i biologický rodič, stoupl procento dokázané kriminality u synů na 24,5%

Dle samotného Mednicka má dědičná biologická dispozice obecnou povahu, jež souvisí se schopností dítěte přizpůsobovat se rodinným a společenským pravidlům. Mednick taktéž zjistil, že adoptování dítěte rodinou s vysokým společenským a ekonomickým statusem poněkud oslabuje projevy dědičné dispozice ke kriminalitě v chování. Děti, které byly adoptovány rodinami, které by se daly nazvat chudými a měly nízké společenské postavení, měly o 40% vyšší pravděpodobnost, že se budou chovat delikventně, než děti adoptované rodinami nacházejícími se na opačném konci společensky-ekonomického žebříčku. Z tohoto poznatku lze odvodit, že lepší sociální podmínky během dětství snižují kriminalitu adoptovaných dětí. Toto zjištění tedy poněkud oslabuje roli genetických předpokladů pro predikci budoucího delikventního chování jedince, nicméně i přes to je nelze přehlížet ani podceňovat.

6.2.1 Úroveň rozumových schopností

K dalším faktorům ovlivňujícím případné delikventní chování jedince je často počítána i snížená úroveň rozumových schopností. Tato snížená úroveň rozumových schopností je opakovaně potvrzována průzkumy na mladých i dospělých lidech ocitajících se ve věznicích a nápravných ústavech. Rozumové schopnosti měřené inteligenčními testy jsou prokazatelně více determinovány dědičností nežli učením.

Podle Koudelkové (1995) bylo provedeno minimálně 600 studií inteligence na kriminálně se chovajících lidech. V těchto studiích je podle jejího přehledu patrný trend pomalého narůstání průměrné úrovně rozumových schopností kriminálně se chovajících lidí. Tento trend souvisí s tím, jak se vylepšují nástroje k měření inteligence.

Z těchto studií vyplývá, že výraznější intelektový deficit mají dívky vykazující delikventní chování než stejný typ chování vykazující chlapci. Pokud srovnáme úroveň rozumových schopností mezi skupinou uvězněných osob a kontrolní skupinou osob stejně starých, stejného pohlaví a pocházejících ze stejného sociálního prostředí, nalezneme statisticky významné rozdíly mezi delikventními a nedelikventními osobami.

V posledních desetiletích se tento deficit pohybuje v průměru 8 bodů oproti kontrolním skupinám, zatímco ve dvacátých letech 20. století činil tento rozdíl 15 až 20 bodů (Quay, 1987).

Pachatelé kriminálních činů prokazují mnohem lepší výsledky v neverbálních testech než ve verbálních, což patrně souvisí s jejich postojem ke škole a učení.

Quay soudí, že celkově snížená úroveň rozumových schopností představuje pro dítě handicap v mnoha životních situacích. Rozumově méně nadané dítě je v útlém věku mnohem více zranitelnější před nepříznivými vlivy ze strany rodičů a současně taktéž snadněji než normálně nadané dítě vyvolává nepříznivé reakce rodičů. Potíže, které pak zažívá v průběhu školní docházky, pak tento handicap jenom znásobí. Takové dítě si ve třídě obtížněji buduje svou pozici, je pro něj velmi nesnadné navázat vztah k učiteli a jeho nevalné školní výsledky pak rodina hodnotí velmi negativně.

Rozumové schopnosti mají taktéž nezanedbatelný vliv při vytváření „vyšších“ sociálních dovedností, jako jsou smysl pro morální hodnoty, empatie, schopnost řešit konflikty, apod.

6.2.2 Pohlaví

Pohlaví jedince je pro nás důležité z toho hlediska, že muži se podle všech dostupných statistik dopouštějí trestných činů mnohem častěji než ženy. Tato skutečnost byla přítomna ve všech dobách, společnostech, nezávisle na příslušnosti k etnické skupině i nezávisle na druhu trestné činnosti.

Ve statistikách stíhaných osob v zemích Evropské Unie je tento poměr mužů k ženám 4:1. Před soudem pak stane šestkrát více mužů než žen. Pokud by nás zajímal poměr uvalených trestních vazeb nebo osob ve výkonu trestu, pak je tento poměr 20:1 ve prospěch mužů u trestních vazeb, respektive 30:1 u výkonu trestu (Čírtková, 1997).

Rozdíl v mírách mužské a ženské kriminality je připisován vrozeně vyšší agresivitě mužů; na mysli zde máme přímou, neslovní agresivitu. Tato agresivita je ovlivňována mužským pohlavním hormonem, testosteronem, který působí nejen na činnost mozku, ale i na utváření tělesné konstituce. Je pozoruhodné, že grafy udávající u mužů výskyt kriminality podle jejich věku dokonale kopírují křivky charakterizující sexuální aktivitu mužů podle věku. V obou těchto případech nacházíme vrchol křivek v období 18. – 22. roku věku jedince.

Vliv na vyšší kriminalitu mužů může mít i rozdílný způsob výchovy u chlapců a u dívek. Dívky jsou vždy pod větší kontrolou ze strany rodičů, učitelů i dalších dospělých a nezáleží na tom, v jaké společnosti se nacházejí. Díky této skutečnosti mají více příležitostí vštípit si zábrany k protispolečenskému chování než chlapci, kteří tak silné kontrole vystaveni nejsou. U chlapců hrají taktéž mnohem důležitější roli vrstevnické vazby na partu. Na druhou stranu jsou zase u dívek mnohem pevnější vazby na rodinu.

Tyto odlišnosti ve způsobu socializace jsou však determinovány kulturou a společností. Příslušnost k pohlaví je pak pouze spouštěčem příslušných sociálních vlivů.

6.3 Teorie Anomie a prudký nárůst kriminality v první polovině 90. let

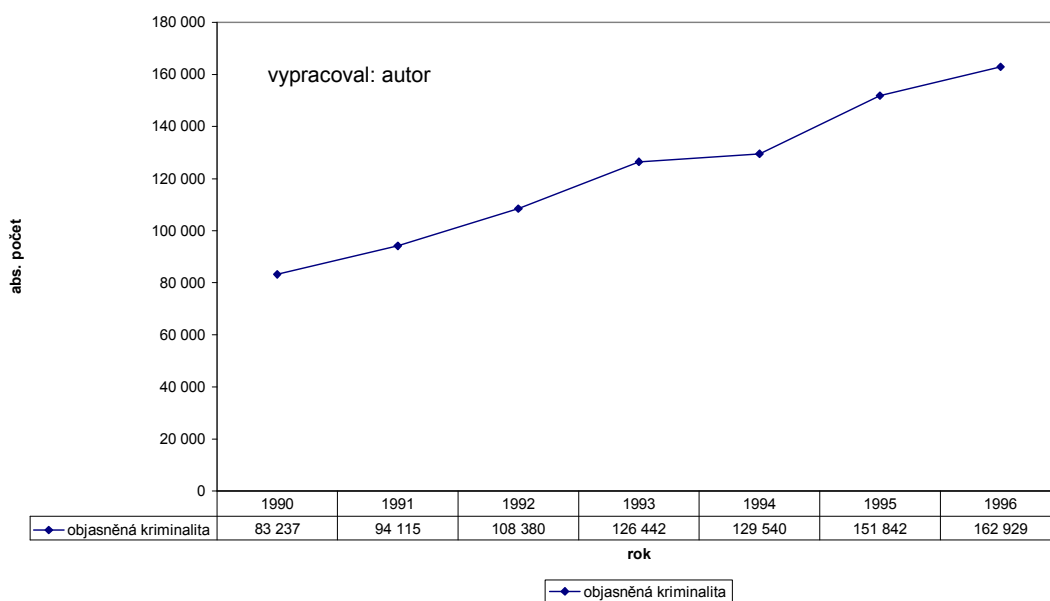
Ještě jednou se musím zastavit u teorie anomie. Ač tato byla z více stran kritizována za svojí přílišnou obecnost, její aplikace se pro případ prudkého nárůstu kriminality po roce 1989 přímo nabízí.

Jak již známe z Durkheimovy a Mertonovy teorie, zjednodušeně řečeno, stav anomie nastává tehdy, když se společnost díky nějaké prudké změně (např. revoluce, válka či proces industrializace a urbanizace) dostane do stavu, kdy přestávají platit stávající normy chování a nové ještě nebyly ustaveny. Tento stav je doprovázen prudkým vzrůstem sociálně patologických jevů, jako jsou sebevraždy nebo právě kriminalita.

Výše popisovanou událost, tedy změnu politického systému, zažila v roce 1989 i Česká republika. Po sametové revoluci se rozpadly téměř veškeré kontrolní mechanismy do té doby fungující a lidé byli téměř opilí svobodou, kterou po více než 45 let nezakusili. Museli si zvykat na to, že již nejsou nikým kontrolováni, mohou si říkat co chtějí a hlavně to, co si i myslí. Bohužel si téměř většina lidí pletla pojem svoboda a demokracie, s pojmem anarchie a bezpráví. Charakteristické pro období první poloviny 90. let byla silná nechuť ke všemu, co jen trochu „zavánělo“ nějakým druhem kontroly. Společnost se nacházela v období téměř právního vakua a i tehdejší vláda, která prosazovala liberálně-demokratický styl vládnutí, nehodlala nějakým výraznějším způsobem kontrolní mechanismy zavádět. Tento její přístup se nejvíc projevil při procesu privatizace, kterou chtěla uskutečnit v co nejkratším čase, aby se mohlo co nejrychleji rozvinout tržní hospodářství. V průběhu tohoto procesu přivírala oči nad některými privatizačními kauzami, které byly provedeny na samé hranici (a někdy i těsně za hranicí) zákona. Dala tak signál všem ostatním lidem, že zde existuje vysoká míra tolerance k činům, které nejsou vždy zákonné. Z pohledu tehdejší doby a nálady ve společnosti je toto počínání pochopitelné a možná i omluvitelné, nicméně taktéž i velmi krátkozraké. Je zřejmé, že lidé takového postoje k zákonu a relativizaci norem chování mohou zneužívat. Tento předpoklad se potvrdil v prudkém nárůstu kriminality v první polovině 90. let, kdy se v průběhu 6 let zvýšil počet spáchaných trestných činů téměř o 100%. Že se tento trend musí projevit i na kriminalitě páchané mládeží je zjevné.

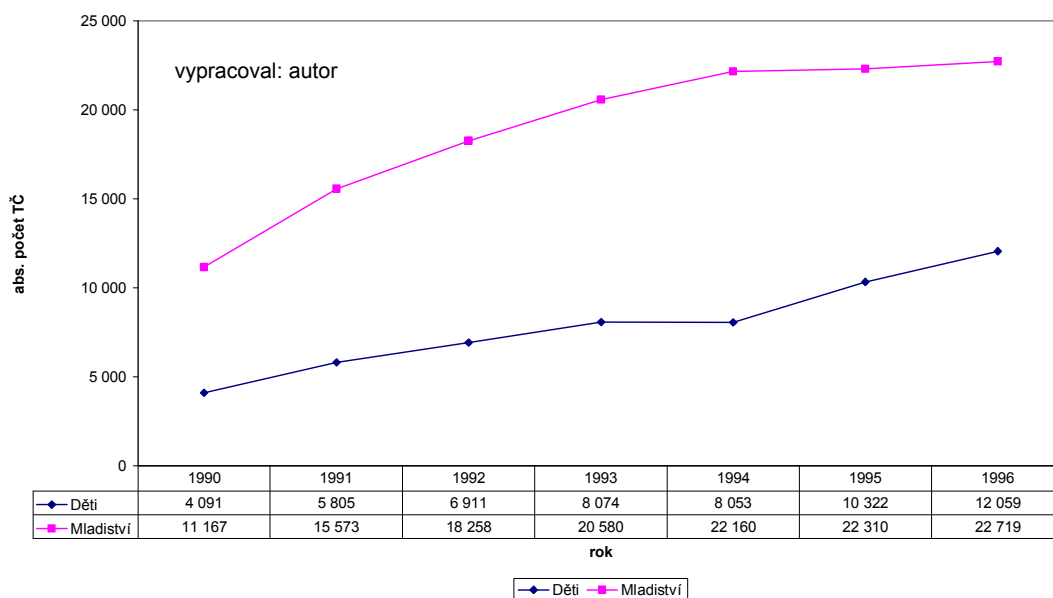

Graf č. 4 - Objasněná kriminalita v ČR 1990 - 1996

Vzrůstající trend kriminality mládeže téměř kopíroval křivku kriminality páchané dospělými, takže i u ní lze pozorovat ve stejném časovém období zvýšení téměř dvojnásobné u trestných činů páchaných mladistvými a téměř trojnásobné u kriminality páchané dětmi.

Graf č. 5 - Počet trestných činů spáchaných mládeží v ČR 1990 - 1996

Tento prudký nárůst kriminality mládeže by se dal mimo jiné vysvětlit přejímáním vzorců chování od svých rodičů či osob jim blízkých (jejich idolů či vzorů), kdy dítě vidí, že jejich delikventní chování zůstává nepotrestáno, a proto se

ho dopouští taky. U dětí a mladistvých je toto chování navíc ještě podpořeno vědomím jejich, relativní, právní nepostižitelnosti.

Důležitou roli v nárůstu kriminality hraje otevření hranic a neomezené možnosti vycestovat do zahraničí. V době vlády komunistické strany byla možnost vycestovat do zahraničí velmi omezena a ve většině případů se omezovala pouze na spřátelené východní státy. Lidí, kterým bylo umožněno vycestovat na západ, bylo poskrovnu a většinu doby, co se nacházeli mimo hranice republiky, byli pod dozorem tvrdých stranických kádrů nebo přímo příslušníků StB. Po sametové revoluci byla možnost vycestovat kamkoliv po celém světě nabídnuta všem. Díky této změně tak docházelo k přejímání kulturních a hodnotových vzorců chování běžných v západních společnostech, které zde přiváželi lidé navráťivší se ze svých cest ze zahraničí. Naskytlo se jim tak srovnání životní úrovně, jaká byla zde a jaká byla v západních zemích. Lidé najednou viděli, jak se žije na západě a pochopitelně tak chtěli žít i zde. Není třeba připomínat, že kulturní a společenské vzorce, hodnoty a normy platné v západních zemích byly odlišné od těch, které před rokem 1989 panovaly na území tehdejšího Československa. Hlavním cílem západní společnosti byl tzv. „american dream“, což se dá definovat jako dosažení toho, co je společností pokládáno za životní úspěch. To, že tímto úspěchem (nebo cílem) bývá shromáždění co největšího majetku, je zřejmé. V konzumní společnosti, která v tu dobu na západě již plně fungovala, je totiž za nejúspěšnějšího člověka považován ten, kdo je nejmajetnější. Majetek se tak stává určitou definiční hodnotou úspěchu člověka.

Nastal ovšem problém, že i když se otevřely hranice a na český trh tak mohly doputovat výrobky zahraničních producentů, ne všichni obyvatelé si mohli tyto výrobky z finančních důvodů dovolit. Nastal tak u nich stav frustrace z nemožnosti dosažení tohoto společností definovaného cíle a někteří z nich zvolili způsob chování, který Merton nazývá inovace. Základ inovativního chování spočívá v přijmutí kulturních cílů společnosti, ale odmítnutí legitimních prostředků k jejich dosažení. Zjednodušeně řečeno, člověk si majetek obstará nelegální cestou.

U dětí je navíc tato frustrace posílena jejich nevyzrálou psychikou, kdy nejsou schopny pochopit, že nemohou mít všechno, což jejich pohnutky k případnému delikventnímu chování jenom násobí.

I když je této teorii vytýkáno, že nepostihuje kriminalitu bílých límečků (střední třídy), ale zaměřuje se na kriminalitu nižších tříd, je dle mého názoru tato teorie pro tehdejší dobu, a v některých případech i pro současnost, plně použitelná.

Na počátku 90. let u nás díky rovnostářskému systému neexistovalo takové členění na společenské třídy, jak tomu bylo na západě. V tehdejší Československu prakticky existovaly pouze dvě třídy. Běžní občané a elity, které byly představovány nejvyššími politickými kádry či vrcholovým managementem státních podniků.

Díky již zmíněnému rovnostářskému systému tedy de facto v tehdejší Československu existovala pouze nižší střední třída. Tato střední třída však neměla stejné množství hmotných prostředků jako jí odpovídající střední třída v západních zemích, což se po otevření hranic a možnosti srovnání nutně muselo projevit na určitém pocitu frustrace.

Teorie anomie je dokonce použitelná i pro současnost. Pokud bereme v potaz, že tato teorie je spojená s pocitem frustrace z nemožnosti dosáhnoutí cílů, které společnost zastává, legitimními prostředky a dovodíme si, že nejčastěji těchto cílů nemohou dosáhnout lidé z nižších tříd, velmi často nezaměstnaní, mělo by nám vyjít, že největší nápad kriminality by měl být v oblastech s nejvyšší mírou nezaměstnanosti. Pokud se podíváme na mapu rozložení kriminality a nezaměstnanosti dle regionů, zjistíme, že se tyto oblasti z větší části skutečně překrývají. (viz. příloha č. 1). Výjimku tvoří města Praha a Brno, která jsou odlišná tím, že to jsou dvě největší města na území ČR a panují zde specifické podmínky pro vznik kriminality ve velkoměstech.

Dalším jevem, díky kterému lze rozpoznat stav anomie, je zvýšený počet sebevražd. Durkheim rozděluje sebevraždy na čtyři typy⁵³ dle příčiny jejich spáchání a jedním z těchto typů je i sebevražda anomická. Právě anomická sebevražda je považována za plod moderní společnosti. Jedinec má pocit, že ztratil svůj stanovený cíl, a to díky nedostatečnému pocitu regulace chování, který je daný absencí hodnot a norem.

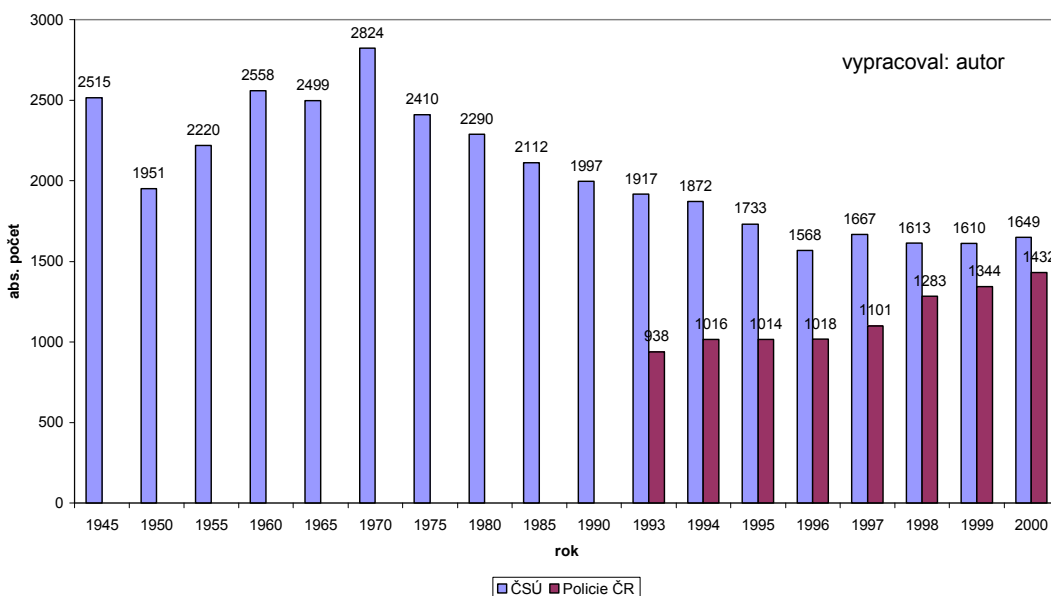
Při pokusu o empirické ověření této teorie ovšem narážíme na problém duality statistik. Statistiku sebevražd spáchaných na území ČR zpracovávají dvě instituce: Ministerstvo vnitra prostřednictvím PČR a ČSÚ. Pokud budeme brát v potaz statistiky zpracovávané Policií ČR zjistíme, že počet sebevražd od roku 1993, kdy začaly být statistiky policií zpracovávány, až do roku 2000 neustále narůstal.

---

⁵³ Sebevražda – egoistická, altruistická, fatalistická a anomická

Na druhou stranu statistiky vedené ČSÚ ukazují přibližně od roku 1970 až do roku 1996 trvalý pokles dokonaných sebevražd. Od té doby počet sebevražd stagnuje a drží se zhruba na stejné úrovni.

Graf č. 6 - Počet sebevražd 1945 - 2000

Čím je rozdílnost těchto statistik dána a kterou z nich si vybrat?

Klíčový rozdíl nalezneme ve zdrojích informací, ze kterých se statistiky zpracovávají. Zatímco policie zachycuje pouze ty sebevraždy, které sama šetřila, ČSÚ čerpá své informace z úmrtních listů a tím postihuje skutečně všechny sebevraždy, jenž se na území ČR v daném čase odehrály. Jsou v ní zahrnuty i ty sebevraždy, které byly tak jednoznačné, že k nim policie ani nemusela být volána.

Lze tedy říci, že statistika vedená ČSÚ je mnohem více vyčerpávající a k jejím údajům by mělo být spíše přihlíženo, než k údajům poskytovaným policií ČR. Z růstu sebevražd vykazovaných policií se dá vyčíst pouze to, že policisté jsou voláni ke stále vyššímu počtu spáchaných sebevražd.

Pokud se ještě vrátíme ke statistikám ČSÚ, narazíme na zajímavou skutečnost. Nejvíce sebevražd za celé období vedení statistik o tomto fenoménu bylo na počátku 70. let. Tehdy na společnost dolehla deprese z roku 1968 a nástupu normalizace. Je velmi pravděpodobné, že velká část tehdy spáchaných sebevražd by se dala definovat jako sebevražda anomická.

„Bohužel“ nám stále zůstává fakt, že v námi sledovaném období (první polovina 90. let) se počet sebevražd nezvýšil, naopak neustále klesal. Toto zjištění nám do

určité míry vyvrací hypotézu o anomii jako příčině zvýšení kriminality v první polovině 90. let.

Jedna z hypotéz vysvětlující absenci zvýšeného počtu sebevražd na počátku 90. let by mohla znít následovně: Změny, které se udály po roce 1989, nevedly ke snížení životního standardu obyvatel či spíše naopak. Došlo sice ke změně systému i morálních a kulturních hodnot, většina společnosti však tyto změny vítala a velmi rychle je přijala za své. Tyto změny tedy nepřinesly nějaké nepřekonatelné problémy či hrozby, které by nešlo vyřešit jiným způsobem než sebevraždou.

6.3.1 Role politického systému

Je pravděpodobné, že na prudký boom kriminality mladistvých na počátku 90. let měl nemalý vliv i politický systém, v našem případě tedy komunismus. Mládež, která v této době dospívala, byla nemálo ovlivněna komunistickým systémem. Přesněji řečeno, největší dopad měl komunistický režim na instituce, které tyto děti vychovávaly, tedy na rodinu a školu.

V komunistickém režimu byl kladen velký důraz na zaměstnanost žen. Těsně po skončení druhé světové války se zaměstnanost žen celosvětově pohybovala kolem 22% z práce schopné ženské populace. O patnáct let později vzrostl podíl na 28,6%. Avšak v Československu se procento zaměstnaných žen vyšplhalo na neuvěřitelnou hodnotu 97%, což znamenalo světový rekord. Jelikož bylo zaměstnáno tak vysoké procento žen, musí být zřejmé, že v tomto podílu jsou zahrnuty i matky s dětmi. Díky svému zaměstnání se tyto nemohly plně věnovat výchově dítěte, což se nutně muselo odrazit v její kvalitě.

Problém byl i ve vnímání otcovství, přesněji řečeno, mužské role v rodině. Tato byla díky silné institucionalizaci citelně oslabena, kdy otcovskou funkci z valné většiny suploval stát. Komunistický systém zastával názor silné „kolektivizace“. Dítě tak bylo již od útlého věku integrováno do nejrůznějších zájmových spolků a uskupení, jako byla Jiskra, Pionýr, apod. Nesmíme zapomenout i na jesličky, mateřské školky a vůbec školský systém jako takový. Děti v těchto institucích trávily většinu dne a byly tedy více náchylné přijmout vzorce chování v nich prosazované. Jelikož byly tyto instituce součástí určitého politického systému, musely nutně fungovat jako jejich „hlásná trouba“. Dětem v nich byly vštěpovány morální a

společenské hodnoty, které vládnoucí režim prosazoval. Někdy tak vznikal rozpor mezi tím, co se dítě učilo ve škole, a tím, co se po něm požadovala doma, což mohlo vést k určité morální rozpolcenosti dítěte, protože nevědělo, které z těchto hodnot jsou ty správné a následováníhodné. Určitou úlohu zde sehrála i tzv. dvojitá morálka, kdy se jiné cíle a hodnoty veřejně proklamovaly, a podle jiných se pak ve skutečnosti žilo. Tohle všechno jenom prohlubovalo hodnotový chaos dítěte.

Dalším problémem tehdejších rodin bylo, že lidé vstupovali do manželského svazku velmi mladí, nedostatečně psychicky vyzrálí a mnohdy i ekonomicky nezajištění. V některých případech se tak mladé rodiny stávaly závislé na svých rodičích, což u nich mohlo vést k pocitu jisté frustrace, který pak mohl vyvrcholit rozpadem manželství.

Mladý věk rodičů pak sehrává určitou roli v případech selhání základních funkcí rodiny, kdy se funkce rodiny omezila pouze na funkci reprodukční a ekonomickou, a nikoliv i funkci socializační, vzdělávací a emocionální. Mladí rodiče zkrátka díky svému věku jednoduše ještě neměli odpovídající mentální kapacity pro správnou výchovu dítěte.

Další instituce, která zásadním způsobem utvářela (a utváří) hodnotový rámec dítěte, je škola. Školský systém v dobách komunismu byl charakteristický znaky jako: odosobnělost učitele, stigmatizace žáků, apod. Výskyt těchto jevů ve škole vedl k tomu, že se žák nebyl schopen identifikovat se školou a jejími hodnotami.

To, že kriminalita mladistvých a i celková kriminalita výrazně nevzrůstala již před rokem 1989, je dáno především silnými kontrolními a sankčními mechanismy, jimiž tehdejší establishment disponoval. Teprve uvolnění poměrů, které nastalo po sametové revoluci, umožnilo prudký boom kriminality.

Pozvolný pokles v kriminalitě (nejen mládeže), který započal v druhé polovině 90. let, by tedy mohl znamenat změnu v hodnotách společnosti, kdy lidé žijí vyrůstají v jiných sociálních a politických podmínkách než v těch, které panovaly do konce 80. let.

Na závěr této kapitoly si tedy troufám tvrdit, že se stav anomie v ČR na počátku 90. let vyskytl, a do jisté míry se ještě vyskytuje dodnes, a alespoň z části byl příčinou prudkého nárůstu kriminality v první polovině 90. let.

6.4 Rodina

Rodina je odjakživa považována za jednoho z hlavních činitelů, který svým chováním ovlivňuje potencionální kriminalitu dětí. Rodina však není rigidní instituce. V průběhu času se významně proměňují její funkce. V posledních letech klesá sňatečnost, porodnost a zvyšuje se věk v němž mladí lidé vstupují do prvního manželství. Dále stoupá počet rodin, nichž o dítě pečuje pouze jeden z rodičů, velikost rodiny se zmenšuje (ubývá rodin, kde žijí pohromadě dvě až tři generace), roste rozvodovost⁵⁴, klesá počet lidí, kteří po rozvodu uzavírají další sňatek, apod.

Tabulka č. 3 - Míra rozvodovosti v ČR (1991 – 2004)

Rok	1991	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Míra rozvodovosti (%)	35	39	42	42	43	32	41	45	46	48	49

Zdroj: statistiky ČSÚ. Zpracoval: autor

Pokud na rodinu pohlédneme jako na společenskou instituci, zjistíme, že i zde došlo v průběhu času ke značným změnám, které se negativně odrážejí na výchově dítěte. Celá západoevropská společnost, a tudíž i rodina jako určitá společenská instituce, přechází z industriálního období do období postindustriálního. Tento pokrok s sebou ovšem nese i určité změny v oblasti chápání tradiční role ženy v rodině. Ženy už nechtějí být pouze hospodyněmi a vychovatelkami dětí, ale chtějí se uplatnit i v oblastech, které byly donedávna pouze doménou mužů. Jsou to oblasti jako politika nebo veřejná sféra jako celek. Toto jejich rozhodnutí, ač se na první pohled zdá být logické a chvályhodné, se dostává do konfliktu s potřebami dítěte a s tradičně nízkou ochotou mužů podílet se na výchově dětí a chodu domácnosti jiným způsobem, než „pouhým“ financováním rodiny. Nelze zde opomíjet ani problematiku antikoncepce, která dala ženám možnost rozhodování v otázce reprodukce, kdy si žena sama zvolí kdy, popřípadě zda chce dítě mít.

Tradiční pojítka rodiny, jako jsou dědičné tituly, pole, louky, domy, rodinné podniky, apod., která rodinu v minulosti stmelovala a dávala členům rodiny pocit sounáležitosti, v dnešním světě ztrácejí na významu. Ten nejcennější vklad, který

⁵⁴ 33 060 rozvodů v roce 2004. V roce 2002 se pohybovala ČR v evropském žebříčku rozvodovosti se 46 rozvody na 100 sňatků na 8.místě

dnes může rodič svému dítěti nabídnout je vzdělání. Není to tedy žádná movitá věc ani privilegium, ale jsou to znalosti a informace. Nejvyšší hodnotu dnes tedy představují takové pojmy, jako jsou individuální svoboda, možnost volby, osobní rozvoj a sebeuplatnění.

Dalším znakem postindustrializace, který je pro funkci rodiny velmi negativním, je slábnoucí vazba mezi rodičovstvím a partnerstvím. V současnosti neustále narůstá počet svobodných matek (mnohem méně častěji pak svobodných otců), přičemž z provedených mezinárodních srovnávacích studií vyplývá, že děti, které jsou vychovávány jen jedním z rodičů, mají ve škole o něco horší výsledky, více zdravotních a psychických problémů a taktéž i více střetů se zákonem než děti ze srovnatelné socioekonomické vrstvy, které však byly vychovávány oběma rodiči. Přítomnost otce v rodině je dnes jasně chápána jako jeden z faktorů, jenž brání delikvenci dítěte. Děti žijící ve společné domácnosti s vlastním otcem mají významně menší sklon přestupovat zákon než děti žijící s otcem nevlastním.

Jak tedy můžeme vyčíst z výše uvedených řádků, tradiční, dvougenerační, rodina odpovídající industriální fázi městské společnosti je dnes již na ústupu. Místo ní vznikají nové typy rodin, které jsou mnohem méně konzistentní, ale které jsou přesto schopny plnit základní funkce rodiny. Těmito funkcemi i nadále zůstávají výchova malých dětí a ekonomická a vztahová solidarita. Je však zřejmé, že v budoucnosti bude přibývat dysfunkčních rodin a zároveň bude taktéž přibývat společenský tlak na to, aby jejich funkce přebíraly orgány státní správy, případně i jiné subjekty, jako jsou občanská sdružení a neziskové organizace. Velkým nedostatkem postindustriální společnosti je totiž její velmi omezená možnost, jak vynutit na rodičích upřednostňujících své zájmy před zájmy dětí řádné plnění rodičovských povinností.

Na problematiku delikvence mládeže je možno pohlížet i z problematiky společenského postavení rodiny. Ještě ve 40. letech 20. století platilo, že drtivá většina delikventně se chovajících mladých lidí pocházela z nejchudších a nejméně vzdělaných rodin. Novinkou poválečného vývoje je markantní zvyšování kriminality mládeže náležející ke středním vrstvám společnosti a jako zvláště překvapivé se pak ukázalo navýšení počtu kriminálních jednající mládeže z nejvyšších sociálních vrstev. I přes tato zjištění i nadále zůstávají nejnižší společenské vrstvy „nejúrodnější půdou“ pro vznik delikventního chování mládeže. Tyto společenské vrstvy jsou charakteristické nízkým vzděláním a kvalifikací a naopak vysokou mírou chudoby a

nezaměstnanosti. Novodobé přelévání kriminality i do společensky lépe situovaných rodin se dá charakterizovat jako následek klesajícího vlivu rodiny na chování dospívajících dětí ve všech společenských vrstvách. Dokonce i v dobře situovaných rodinách se můžeme setkat s případy vysloveného nezájmu a nepřátelství rodičů proti dítěti.

V současné době se promítají do života rodiny i obtíže ekonomického rázu, které se negativně projevují v klimatu téměř všech rodin

Těžkosti, se kterými se současná rodina potýká při plnění svých výchovných funkcí, jsou spojeny s celou řadou dalších faktorů (málo dětí v rodině, oslabení kontroly učení a trávení volného času, rozdíly mezi psychickou, fyzickou a sociální zralostí, apod.) Životní standart dnešních dětí je relativně vysoký. Bývá to zpravidla tam, kde se rodiče snaží v materiální oblasti vynahradiť to, o co je ochuzují, když na ně nemají čas. Přesto tyto děti po citové stránce strádají.

Této problematice se v obecné rovině věnuje Fromm (Fromm, 1992), který kritizuje soudobou konzumní společnost, v níž je člověk definován tím, co má, ale nikoliv tím, co je. Hlavním motorem veškerého lidského snažení je nahromadit co nejvíce hmotných statků, podle kterých je pak člověk hodnocen a není brán dostatečný zřetel na jeho duševní a morální kvality.

Kvalita vazby mezi dítětem a rodiči eventuálně i ostatními členy rodiny je klíčovým momentem jeho osobnostního vývoje, jeho socializace. Rizikovým faktorem pro dítě je nepřítomnost jednoho z rodičů (častěji je to otec), jakož i rodič, který se chová delikventně, nadměrně pije, bere drogy či je často nezaměstnaný. Značnou roli hraje i způsob interakce v rodině mezi rodiči, k dítěti případně i širší rodinné vztahy.

Velmi důležitou roli hraje i způsob řešení konfliktu v rodině. Podle toho, jakým způsobem jsou v rodině řešeny konflikty, se dá ovlivnit míra delikventního chování mladého člověka. Řadou výzkumů je potvrzeno, že děti vyrůstající v rodinách, kde je mnoho otevřených konfliktů mezi rodiči, mají větší sklon ke kriminálnímu chování, než děti vyrůstající v klidném, rodinném prostředí. Vyšší riziko delikvence signalizují taktéž časté konflikty jedince se sourozenci. Z takového prostředí má jednak dítě tendenci co nejdříve a co nejčastěji unikat, jednak se v něm učí konfrontačnímu způsobu řešení těžkostí. V interakcích rodin s delikventním

potomkem můžeme nalézt mnoho obviňování, nevěcné a emoční diskuse o problémech, mnoho agresivních obran vlastní osoby, nepřesnější definice problémů, méně přijímání zodpovědnosti, méně přátelských sdělení, méně snahy zhodnotit, jak se zkušenoé řešení problému prakticky osvědčuje (viz. Snyder a Patterson, 1987)

Zvláštní kategorií jsou děti vychovávané v ústavech. Tyto děti mají oslabenou schopnost navazovat vztahy, mají nízký smysl pro „mimoústavní realitu“ Jejich delikventní jednání může být následkem jejich adaptace na život v ústavu a menší schopnost adaptace na „život za zdí“

Rodinné prostředí přestupníků zákona bývá charakterizováno jako chladné, s minimem rodičovského zájmu o děti. Rodiče jsou charakterizováni jako pasivní či odmítaví, nejeví zájem o potřeby dítěte. V rodinách delikventně se chovajících adolescentů se rodiče též málo starají o vytvoření zábran v asociálním chování dětí. Taky tvrdá disciplína zahrnující agresivní chování rodičů k dítěti je častější v rodinách, kde se děti chovají delikventně. Důležitý je i dohled. Rodiče by měli mít informace o tom, co jejich dítě dělá ve volném čase.

6.5 Škola

Ve většině našich škol převládá vyučování, které počítá jen s předáváním poznatků směrem od učitele k dítěti. Děti soutěží ve schopnosti reprodukovat znalosti, nesoutěží však ve schopnosti spolupracovat ani ve schopnosti nalézat řešení reálných problémů ve společnosti.

Není u nás dostatečně rozvíjena tvořivost dětí a ani prosociální dovednosti, které jsou základním předpokladem k životu v demokratické společnosti. Školní programy, nejčastěji používané na našich školách, jen velmi mlhavě (např. jako rozvoj vhodných vztahů ke spolužákům, učitelům, k jiným lidem, apod.) popisují mimokurikulární cíle vzdělávání. Na prvním stupni není tato látka výslovně obsažena v žádném předmětu a dotýkají se jí pouze některé z používaných učebnic. Taktéž i na druhém stupni je věnováno mnohem více pozornosti formálním stránkám fungování společnosti a státu než principům práva, demokratické diskuse, konceptům odpovědnosti, přijatelným a nepřijatelným způsobům řešení konfliktů, asertivnímu obhajování vlastních zájmů, toleranci k odlišnosti, apod. Největším problémem je

pak to, že je zcela zanedbávána praktická aplikace těchto principů na reálné životní situace dětí.

Jak jsme uvedli výše; žáci jsou sice ve škole vedeni ke kázni, ale zároveň i k nesamostatnosti a závislosti na učiteli. Svět se ale neustále globalizuje, propojuje a souběžně s tím se stále důležitějšími stávají místní kulturní a subkulturní specifika daného regionu a země. Od vzdělávacího systému se proto očekává, že bude vychovávat tzv. „světoobčany“, kteří budou mít dostatečný smysl pro to, aby dokázali pochopit a přijmout odlišnosti pocházející z jiných kultur, anebo aby je alespoň dokázali tolerovat. Soudobé materiály světových organizací (OSN, UNESCO, OECD) kladou velký důraz na to, aby vzdělávací systém působil jako určitý integrátor, či chcete-li, sjednotitel společnosti. Kromě výchovy budoucích vysoce specializovaných odborníků v nejrůznějších oblastech je třeba posilovat základní občanské ctnosti, jako je ochota lidí participovat na řízení společnosti (třeba účastí ve volbách), pěstovat kritičnost vůči politickým demagogiím, schopnost samostatného uvažování, apod.

Průcha (1997) ve svém výzkumu dokázal, že se v českých školách vyskytuje specifický jev, kdy se do vyučování aktivně zapojuje pouze určitá, malá, skupina žáků, kdežto většina na vyučování participuje málo nebo vůbec ne. Právě u těchto žáků, kteří se do výuky málo aktivně zapojují, existuje větší pravděpodobnost budoucího sociálního selhání. Již dnes ovšem pedagogický výzkum začíná potvrzovat závislost mezi neautoritativním angažovaným vyučováním a nepřítomností šikany a jiných destruktivních způsobů chování žáka ve škole.

Faktor, který výrazně ovlivňuje budoucí směřování žáka a jeho postoj ke škole, je nepochybně školní prostředí.

Příchodem do školy dítě ztrácí veškeré své výhody a výlučné postavení, které do té doby mělo v rodině. Najednou se musí přizpůsobit novému životnímu rytmu; vstávání každý den ve stejnou dobu, vyučovacím hodinám či večerní přípravě na další vyučovací den. Žák není pro školu ničím výjimečným, je pouze jedním z mnoha a vyžaduje se po něm aby byl ukázněný a stejný jako ostatní děti.

Nejvýznamnější osobou, na kterou zprvu dítě ve škole narazí, je učitel. Postupně však nabývají na významu vztahy ke spolužákům a solidarita s nimi. Učitel se stává autoritou, která konkuruje autoritě rodičů a později také svým vrstevníkům.

Učitel je tou autoritou, které dítě hodnotí za jeho znalosti a chování. Pro dítě je v prvních letech docházky toto hodnocení velmi důležité, protože si z něho odvozuje pocit vlastní hodnoty. Později tento pocit koriguje taky tím, jak je vnímáno vlastními spolužáky.

Děti si ve škole velmi záhy začínají vytvářet vlastní subkulturu vyznačující se zvláštním jazykem, zvyklostmi a rituály. Pravidelné a přirozené je pak dělení třídy na subkultury dívek a chlapců.

V některých případech mohou být tyto subkultury již zárodky asociálních part, a to už na prvním stupni základní školy. Jejich vzniku napomáhá neangažovanost učitele, respektive jeho protěžování nebo naopak přehlížení některých dětí. Segregace málo nadaných, a tím pádem i rizikovějších dětí, na sebe může brát různé podoby; od těch zřetelných jako jsou známky, poznámky, hodnocení dítěte při setkání s rodiči, apod., až po ty méně zřetelné vtělené do poznámek utroušených během vyučování, přehlížení iniciativ dítěte, přehnaných reakcí na neznalost učiva, atd. Nepříznivé podmínky ve škole, konflikty mezi dítětem a učitelem, nepřizpůsobení se kolektivu dětí, mohou vést ke školnímu selhání a k nechuti ke škole.

Učitelův nezájem či agresivita mohou být také živnou půdou pro šikanování ve třídě. Není nikterak výjimečné, že učitel svým chování agresorům označí jedince, který v nějakém ohledu zaostává a jehož se pak ostatní děti cítí být oprávněni beztrestně napadat. Vyšší riziko sociálního selhání pak mají děti, které ve škole špatně prospívají, mají vyšší potenciál agresivity, s vlastní subkulturou napojenou na potencionální asociální vlivy, apod.

Dle Jahnové (2006) se téměř 70% pedagogů setkává s agresivitou mezi žáky, a to zejména na základních školách. Z provedeného dotazníkové šetření vyplynulo, že za nejvýznamnější příčiny vzniku šikany mezi žáky považují pedagogové ekonomické a sociální rozdíly mezi žáky. Pokud tento poznatek aplikujeme na současný stav, kdy se sociální rozdíly mezi společenskými vrstvami neustále prohlubují, lze předpokládat, že k výskytu šikany na školách bude v budoucnu docházet mnohem častěji.

K tomu, aby nedocházelo ve školním kolektivu k takovému vývoji, by měl učitel posilovat vzájemný vztah a podporovat vstřícnou, kooperativní atmosféru ve třídě. Karnsová (1995) popisuje předpoklady pro takovou interakci na straně učitele termíny jako přitažlivost, svolení, souhlas, aktivita, ochota nechat se zranit,

sebedůvěra, apod. Tento postoj učitele je nakažlivý do té míry, že třída, která na tento styl vedení přistoupí a začne s učitelem spolupracovat, již dále nebude „zlobit“.

Vývoji směrem ke kriminalitě může bránit, respektive mu může napomáhat, i reakce školy na zjištěné delikventní chování jednotlivého či více žáků. To, jakým způsobem je vyšetřován žákův přestupek a zejména pak jakým způsobem jsou udíleny sankce, jsou pro všechny děti významnou správou o tom, jak sama škola dbá na důstojnost jednotlivce, jestli jsou deklarovaná pravidla opravdu dodržována, a zda se na všechny žáky pohlíží jak na sobě rovné, tedy zda se všem „měří stejným metrem“.

Pokud jsou přehlíženy zcela očividné přestupky, pravidla ohledně žádoucího chování žáků jsou nejasná, uplatňování disciplíny je nekonzistentní, dokonce pokud jsou rodiče obviňováni za něco, co nezpůsobili, pak všechny tyto události podkopávají představu dětí o tom, že jejich chování má za všech okolností jasné hranice a že dodržování těchto hranic se řídí pravidly fair play.

Velmi rizikovým faktorem ve vývoji dítěte je taktéž i puberta. V pubertě se obvykle všechny povahové rysy a odchylky v chování zvýrazňují. Dochází ke konfliktům s rodiči i se spolužáky. Tito žáci nadhodnocují pocit kamarádství, chtějí vyniknout nad okolí, upozorňují na sebe. Tak vznikají různé poruchy chování jako lži, krádeže, opouštění domova a záškoláctví, sebepoškozování, sebevraždy, zneužívání alkoholu a jiných drog, apod.

Úvahy o sociálním selhání mohou začít jak u rodiny, tak u vzdělávacího systému. Dítě, které má lepší sociální kapitál⁵⁵, má po dokončení základní školy možnost volit si prestižnější školy a obory, které jsou lépe placené, a má taktéž větší možnost uplatnit se lépe na trhu práce. Méně vzdělání jedinci pak mnohem častěji žádají o podporu v nezaměstnanosti. Nezaměstnaná mládež se pak dělí na dvě skupiny. První z nich je nezaměstnaná z důvodu vysoké nezaměstnanosti v regionu, v profesní způsobilosti apod., druhou skupinu pak tvoří ti, kteří zaměstnání nepovažují za zdroj obživy a získávání finančních prostředků. Často se pak při zabezpečení své existence uchylují k nelegálním prostředkům.

---

⁵⁵ Zájem rodiny o jeho osud

V současné době je škola viděna jako málem jediné prostředí schopné garantovat „optimální“ působení na děti. Od socializačního působení školy se dnes očekává více, než je reálné. Díky překotnému vývoji v oblasti vědy, ale i ve společnosti samotné, a taktéž i díky nesnadnému odhadu budoucího vývoje, školy stále méně ví, jak mají žáky připravovat, a je pro ně nemožné s tímto vývojem udržet krok.

Velmi důležitý je taktéž vztah mezi školou a rodinou. Aby mohly obě dvě instituce na dítě optimálně působit, je třeba jejich velmi úzká spolupráce. Bohužel jsme však svědky téměř opačného přístupu, kdy jedna instituce doslova sabotuje veškeré úsilí té druhé. Často jsme svědky, že za neúspěch dítěte ve vzdělávacím procesu je viněna škola, konkrétně pak ten, který učitel. Členové rodiny pak nezřídka kdy ignorují jakékoliv snahy o komunikaci mezi školským ústavem a rodiči dítěte. Rodiče, především ti z majetnějších vrstev, často na učitele pohlížejí s despektem a v tomto smyslu taky o nic před dětmi hovoří. Učitel tímto ztrácí u dítěte autoritu, která je pro výkon jeho povolání nezbytná, a slova jím vyřčená zákonitě ztrácí svou váhu. Dítě je pak na učitele drzé a má pocit, že si může cokoli dovolit. Pro to je nezbytně nutné, aby se mezi oběma institucemi zlepšila komunikace a ty mezi sebou začaly více spolupracovat.

6.6 Volný čas, skupiny mládeže

Party vrstevníků jsou pro rizikovou mládež daleko důležitější než pro mládež vyrůstající v „normálním“ prostředí.

Vrstevnická supina však není pro nikoho pouze bezproblémovým zázemím. I pro dítě vychovávané funkční rodinou představuje účast v každé takové skupině více či méně stresující úkol a to: obstát v očích vrstevníků jako někdo, kdo je v pořádku a kdo plně sdílí její hodnoty.

Nároky na konformitu ve vrstevnické skupině mládeže jsou obvykle vyšší než ve všech jiných skupinách. Zahrnují nejen způsob vyjadřování, ale i úpravu zevnějšku, druh preferované hudby, způsob chování k opačnému pohlaví, postoj k rodině, škole, práci, penězům, sexualitě, alkoholu, drogám apod.

U dětí, které doma nemají odpovídající rodinné zázemí, je velmi pravděpodobné, že jejich potřeba být kladně přijat vrstevnickou skupinou bude mnohem vyšší než u dětí s dobrým rodinným zázemím. Na tyto děti má pak značný vliv vůdce party, a ten taky tohoto vlivu hojně využívá. V některých západních státech je dokonce vstupním rituálem do delikventní vrstevnické skupiny spáchání závažného trestného činu. Jakmile tento čin adept spáchá, překročí pomyslnou hranici běžných tabu a může být, v případě potřeby vydírán hrozbou, že jeho čin bude oznámen policii. Tuto hrozbu může vyřknout buď vůdce gangu nebo taky jeho řadoví členové.

Některé party jsou k delikventnímu chování přiváděny tím, že tráví svůj volný čas například v hernách nebo diskotékách a přestane se jim dostávat finančních prostředků. Začnou si je tedy obstarávat drobnými krádežemi, které mohou přecházet (a často i přechází) v organizované akce napojené na překupníky.

Již vzniklé delikventní gangy jsou téměř neovlivnitelné zvenčí. Organizátoři všech forem intervencí a všech typů preventivních programů by si měli dát pozor na to, aby vznik delikventního gangu nebyl nezamýšleným vedlejším účinkem programu, jehož cíl byl naprosto opačný

Jiné party vede ke kriminalitě nuda. Nebezpečným důsledkem nedostatečně kompenzované nudy je násilí a destruktivita. Většinou se projevuje pouze pasivně prostřednictvím zvýšeného zájmu o zprávy týkající se různých zločinů, smrtelných nehod a jiných krvavých a krutých scén, jimiž jsme ze strany médií denně vystavováni. Lidí na tyto zprávy reagují dychtivě, protože se tímto způsobem nejrychleji vzruší a zbaví se tak nudy bez nejmenší námahy. Od pasivního vychutnávání násilností a krutostí je pak už jen krůček k podobám aktivního vyhledávání podobných „kratochvílí“. Jako odstrašující příklad nám může posloužit případ jednoho šestnáctiletého studenta z Bisbee v Arizoně.

Tento žák střední školy s vynikajícím prospěchem byl dopraven do polepšovny potom, co se sám udal na policii, že zastřelil své rodiče, protože chtěl zjistit, jaké to je někoho zabít (Fromm, 1997).

Motivem podobných vražd zřejmě není nenávisť, ale nesnesitelný pocit nudy a bezmocnosti a potřeba zakusit nějakou opravdovou reakci. Zkrátka udělat něco důležitého, co poruší monotónnost obyčejného života.

6.6.1 Subkultury mládeže

Pro mladé lidi, žijící v nefunkčních rodinách, a kteří mají velké problémy uplatnit se v současné postindustriální společnosti, je typické, že si vytvářejí svoje vlastní na první pohled nezávislé ideologie, jež mohou být živnou půdou pro delikventní chování. Jiné skupiny pak tyto ideologie zkopírují, čímž vzniknou celé sítě podobně zaměřených skupin, které přesahují hranice státu.

Svou příslušnost k dané skupině, případně určité ideologii, demonstruje mládež způsobem úpravy zevnějšku (účesem, oděvem, druhem bot, doplňků,...), zvláštním jazykem, uctíváním určitých symbolů i druhem preferované hudby, hudební skupiny nebo zpěváka. Ideologie subkultury mládeže se obvykle inspiruje aktualizovanými ideologiemi z minulosti.

Společnost, v níž žijeme, není podle některých sociologů koherentní společností. Mezi jejím jednotlivými vrstvami existují bariéry, které mohou překonat jen zdatní jedinci. Pro jinou část dospívajících jsou však cíle středních a vyšších vrstev prakticky nedosažitelné.

Historickou novinkou je, že cíle bohatších skupin jsou dnes vnucovány mladým i dospělým lidem všech vrstev pomocí médií a reklamy. V dřívějších, například agrárních, společnostech neexistovaly univerzální cíle, tak jako je tomu dnes. Každá vrstva měla svoje specifické cíle a téměř nikoho nenapadlo volit jiné. Bylo to dáno především tím, že kdo se narodil do jedné vrstvy společnosti, skoro vždy zůstal jejím účastníkem až do své smrti. Ti, kdo se pokoušeli společenské bariéry překročit, uspěli je zřídka.

Univerzální cíle a hodnoty se objevily až s příchodem novověkého rovnostářství a demokracie. Cesta za bohatstvím je tedy otevřena všem, ale je velmi obtížná a namáhavá. Ovšem ne pro všechny lidi stejně. Ti, kdo se narodili do rodiny disponující dostatečným finančním, ale i sociálním kapitálem, mají cestu „na vrchol“ znatelně ulehčenou. Cesta vzhůru po společenském žebříčku totiž vyžaduje kvalitní vzdělání, náležitou posloupnost pozic v zaměstnání, vhodný okruh přátel a známých, apod.

Společensky handicapovaní dospívající, kteří potřebným finančním ani sociálním kapitálem nedisponují, si hledají náhradní cesty, které zdánlivě vedou ke stejnému cíli, a tím je společenský úspěch. Společnost se jim však zmenšuje na okruh

nejbližších známých a společenský úspěch redukuje se redukuje jen na jeho symboly (oblečení, auta, peníze, známosti s atraktivními dívkami, apod.).

Vzhledem k tomu, do jaké míry se společensky handicapovaní mladiství organizují, mohou vznikat stabilní a integrované skupiny, kde jsou obvykle delikventní formy akceptovány i dospělými a kde dospělí mohou sloužit, jako učitelé mládeže (např. gangy kapsářů)

Někdy se ještě rozlišují skupiny pokoutní, které jsou složeny z těch, kteří neuspěli ani dle měřítek společnosti ani dle měřítek delikventních skupin. Jsou to vlastně úplní vydeděnci společnosti, ale tím, že se spojují do skupin se navzájem posilují. Typické pro tyto skupiny je holdování drogám, alkoholu, promiskuitě, prodej drog, apod. Někdy se o těchto skupinách hovoří jako o drogové subkultuře.

Ještě existuje takzvaná rasistická subkultura. Tato má propracovanou ideologii a svoji historii. K této skupině patří hnutí skinheads. Tyto skupiny jsou velmi soudržné, ostražitě vůči neznámým lidem, mají hierarchickou vojenskou strukturu v jejímž čele stojí inteligentní vůdce. Jejich činnosti jsou plánované. Mají propracovaný systém náboru nových členů, vlastní kodex správného a nesprávného chování, vlastní příručky pro pouliční boj, pro chování při zadržení policií, atd. Na rozdíl od jiných druhů trestné činnosti chybí u kriminálních akcí skinheads motiv majetkového zisku. Oběť většinou bývá útočníkům neznámá, jejich útok provokuje pouze barvou pleti, oblečením, popřípadě suverénním vystupováním. Napadení je velmi brutální a téměř vždy jsou při něm použity zbraně, následky na zdraví obětí mohou být fatální.

6.7 Masmedia

O vlivu médií, zejména televize, na socializaci dnešní mládeže nemůže být pochyb. Čas který věnují děti sledování televize je v průměru větší než všechny mimoškolní činnosti⁵⁶. Sledování televize dětmi má stále vzrůstající trend, významně u nich klesá zájem o četbu novin, knih, o návštěvy výstav, divadel, galerií a také o aktivní sportování.

---

⁵⁶ Například v Německu se v roce 1995 dívalo dítě na televizi v průměru 102 minut denně. Není nezajímavé, že dospělí zde věnovali televizi ve stejném roce pozornost 168 minut denně.

Televize je jako nejsilnější medium velice nebezpečné díky zobrazování násilí a jeho zlehčování, vulgárnímu zobrazování sexu, agresivitě vůči jiným náboženstvím či etnickým skupinám, atd.

Uvedené údaje z výzkumů konzumace televize vypadají na první pohled velmi znepokojivě, ale dá se proti nim namítnout, že také antropologové studující společnosti žijící na úrovni lovecko-sběračské shledávají, že zhruba jen čtvrtinu všeho času bdělého života věnují tito lidé obstarávání potravy a její přípravu. Problém tedy není v kvantu času které je věnováno zdánlivě málo užitečným činnostem, ale v obsahu těchto činností a v míře sociální kontroly mladých lidí.

Zlo a násilí tedy nemusí mít destruktivní účinky, je-li dětem prezentováno jako v kontextu, jenž těmto jevům dává smysl v přijatém kulturním rámci. Dítě, které na takový rámec není dostatečně napojeno a o které se nikdo dospělý nezajímá, pak může násilí považovat za legitimní způsob prosazování lidských potřeb. Až násilí vytržené z kontextu (ať již kulturního nebo vztahového) představuje pro společnost skutečnou hrozbu.

Stanice Nova, která je nejsledovanější televizní stanicí na území ČR, je dle Sakova (1996) šetření (z pohledu socializačního působení) hodnocena jako nejméně škodlivější. Mezi čtyřmi celostátními stanicemi se umístila nejvýše v následujících negativních jevech:

- samoučelné zobrazování násilí a jeho zlehčování
- vulgární zobrazování sexu a lidského těla snižujícího důstojnost
- agresivita zaměřená proti některým náboženským, politickým, sociálním, etnickým či jiným skupinám
- špatný příklad pro děti a mladistvé ohrožující jejich psychický, morální a sociální vývoj.

Velkým problémem je stírání žánrových hranic mezi zpravodajstvím a zábavou a tzv. reality TV, využívající záznamů z přepadení bank, z křížovatek, na nichž často dochází k nehodám, apod. Tyto drastické záběry jsou ještě pro zesílení účinku často zpomaleně. Méně závažná kriminalita (nenásilná, kriminalita bílých límečků) není pro média tak atraktivní. Tyto druhy kriminality jsou málo dramatické, a tedy nudné. Média si tak sama podle nejkřiklavějších případů mohou konstruovat „vlny kriminality“, jenž vůbec nemusí odpovídat standardním ukazatelům úrovně a rozsahu kriminality. O negativním vlivu těchto stanic svědčí i tzv. „pondělní

syndrom“, který označuje zvýšenou agresivitu dětí ve školkách a školách, kdy se děti odreagovávají od agresivity, kterou se „nabily“ během víkendu při sledování televize.

Televizní násilí oslabuje citlivost na násilí, se kterým se člověk setkává v reálném světě. Řada akcí mladistvých pachatelů je přímo ovlivněna televizní produkcí. Negativní účinky televizního násilí se především projevují u dětí, jenž jsou k násilnému jednání disponovány dědičnými a konstitučními faktory, rodičovským nezájmem či nepřátelstvím, příslušností ke skupinám, které sdílejí deviantní normy.

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že při prevenci škodlivých účinků televizního násilí je třeba začít s mediální výchovou, která učí děti využívat média ke svému prospěchu. Nejlepším způsobem není jen teoretické poučování o médiích, jejich škodlivosti, ale i výroba televizních programů, rozhlasových pořadů, případně novin samotnými dětmi. Výsledkem tohoto vzdělávání by měla být mediální gramotnost, je dnes již srovnávána s gramotností literární.

Stále častěji se poukazuje na nebezpečí hraní počítačových her. Mezinárodní zdravotnická terminologie prozatím problém závislosti na počítačových hrách nezná, přestože se vyskytují příznaky silné závislosti na hráčství. V psychice těchto osob se vyskytují závažné poruchy. Místo toho, aby dítě navazovalo kontakty se svými vrstevníky, učilo se sociálním dovednostem, tráví svůj čas ve virtuálním světě, kde panují naprosto odlišné principy. Kontakt s realitou potom může pro takové dítě být velmi krutý a dítě svoji situaci řeší útekem zpět ke hrám. V tomto světě se veškeré konflikty řeší prostým stisknutím tlačítka, a pokud se mu nepodaří konflikt vyřešit k jeho naprosté spokojenosti, má přece ještě mnoho pokusů, aby tuto situaci napravil.

Nebezpečí ve výchově k agresivitě je při provozování videoher mnohem vyšší než v případě sledování televize nebo filmů, které zobrazují násilí (může to být dáno tím, že při sledování filmů jste pouhý konzument, divák, sledující předem nesnímané situace, ale při hraní hry jste sám aktérem a tvůrcem následujícího děje). Hráč se vlastně identifikuje s osobou na obrazovce a vše závisí na tom, jak se zachová v následující situaci (že většinou tuto situaci musí řešit agresivně, jinak prohraje, není třeba dodávat)

Hry ovšem mohou mít na mládež i pozitivní vliv. Jsou to především hry, které tříbí logiku. Tyto hry mohou výrazně snižovat stres, vést k seberealizaci a

kompenzovat některé somatické i psychické nedostatky. Některé hry podporují fantazii, vedou k soustředěnosti a snaze překonat sama sebe.

6.8 Etnický původ

Etnické skupiny žijí prakticky ve všech zemích, mají jiné kulturní zvyklosti než většinové společnosti, jiné náboženství, jiné hodnotové preference, jiný životní styl. Skoro všude žijí odděleně od většinové společnosti vlivem horšího společenského postavení, profesemi s nižší společenskou prestiží apod.

U nás jsou nejvýznamnější etnicky odlišnou skupinou, která vzbuzuje velmi polarizované postoje Romové. Většina společnosti je vnímá negativně, málo je zná, trpí vůči nim předsudky. Romové mají ztíženou vzdělávací dráhu, ale i pracovní uplatnění. Jejich nezaměstnanost je živnou půdou pro ilegální obstarávání prostředků k životu. Sociální dávky jsou pro Romy mnohdy výhodnější než velmi nízká mzda, kterou by jako nekvalifikovaní dělníci dostávali. I proto je racionalita vede spíše ke schůdnější cestě obživy prostřednictvím sociálních dávek než k trnitější cestě hledání práce.

Odhaduje se, že zastoupení Romů mezi stíhanými osobami je mnohonásobně vyšší, než odpovídá jejich početnosti v populaci. Jako příčina stoupající romské kriminality (zejména pak u mládeže) je nejčastěji uváděno slábnutí vazeb rizikových jedinců na romskou komunitu, napodobování skupin, které se chovají asociálně, vliv urbanizace a industrializace, na který se Romové nedokázali rychle adaptovat.

Nedojde-li k výrazné změně společenského klimatu a oslabení bariér mezi většinou a menšinou, není příliš těžké předpovědět rizika hrozící v budoucnu romské mládeži. Rasismus většinové společnosti, izolace romského etnika, nezaměstnanost, útoky na Romy, apod. může vést k tomu, že se některé skupiny romské mládeže budou radikalizovat po způsobu amerických panterů⁵⁷. Takovéto vzniklé ideologie můžeme nazvat „rasismus naruby“. Jiná část romské mládeže bude rezignovat na svůj společenský vzestup, budou se živit kriminalitou, prostitucí, stane se obětí drog

---

⁵⁷ The Black Panthers – militantní černošská organizace působící v 60. letech v USA na bázi domobrany vzniklá jako reakce na vzrůstající vlnu násilí proti černé populaci.

a alkoholu, násilí. Menší část lidí se pokusí získat si respekt majoritní společnosti podnikáním a posilováním společenských pozic.

Budoucnost budou mít Romové, kteří se budou hlásit ke svému původu a získají uznání majoritní společnosti. Nejdůležitějším předpokladem takového uznání je získané vzdělání. Proto je jednou z priorit řešení „romské otázky“, včetně kriminality, je organizace vzdělávacího systému.

6.9 Shrnutí

V této kapitole jsme se pokusili analyzovat ty faktory, které mohou být klíčové pro rozvoj delikventního chování jedince, a tudíž v důsledku i pro potencionální kriminální chování mladých lidí. Ze všech uvedených faktorů jsou dle mého názoru nejpodstatnější instituce rodiny a školy, protože právě ty mají za úkol předávat dítěti morální a kulturní hodnoty a připravují tak člověka na budoucí život. Tyto instituce mohou svým správným fungováním vyrovnat účinky dalších negativních faktorů jako je vliv médií nebo vrstevnických part. Bohužel se ukazuje, že ani jedna z těchto institucí nefunguje ideálně a i když by měly mezi sebou komunikovat, protože jedna instituce doplňuje druhou, ve skutečnosti tomu tak není a v některých případech mezi nimi dokonce existuje i jistý antagonismus.

Dalším faktorem, jenž je taktéž velmi důležitý jsou osobní predispozice jedince. U tohoto faktoru je největším problémem právě základ delikventního chování jedince, který spočívá na biologickém základě. Delikventní chování jedince je pak běžnou socializací jen velmi těžko ovlivnitelné

ZÁVĚR

Tato diplomová práce si na základě analýzy faktorů ovlivňujících kriminalitu mládeže kladla za úkol zjistit, zda stav kriminality mládeže v ČR udávaný statistikami PČR těmto statistikám odpovídá, či zda jsou tyto statistiky mylné. Zároveň si kladla za cíl definovat a analyzovat ty faktory, jenž mohou tyto statistiky ovlivnit.

V první kapitole jsem zkoumal teoretické přístupy, které si kladou za cíl vysvětlit delikventní chování. Zaměřili jsme se na ty teorie, které jsou z hlediska kriminality mládeže nejlépe použitelné a které jsou i v dnešním stavu společnosti aplikovatelné. Jako ty teorie, které mají největší potenciál vysvětlit současný stav kriminality mládeže na území ČR jsem zvolil teorie anomie E. Durkheima a R.K. Mertona a teorie sociálních vazeb T. Hirschiho.

Druhá kapitola se věnuje rozboru sociálně patologických jevů, protože tyto jsou důležitým faktorem pro vznik delikventního chování mládeže a fungují jako jejich určitý katalyzátor. Zjistil jsem zde, že za dva nejnebezpečnější sociálně patologické jevy můžeme považovat alkoholové i nealkoholové drogy, které v posledních několika letech zažívají na území republiky nebývalý rozmach a jsou mezi mládeží čím dál tím více populární. Jejich největší nebezpečnost spočívá v tom, že na sebe nabalují další sociální patologické jevy jako jsou prostituce, apod.

Ve třetí kapitole jsem se zaměřil na strukturu kriminality mládeže v ČR a analýzu časových řad tuto kriminalitu sledujících. Časové řady jsme zkoumali od roku 1993, tedy od vzniku samostatné ČR, až do roku 2005. Pro vysvětlení některých jevů jsme museli sáhnout po statistikách starších, ale i mladších. Zjistili jsme, že počet trestných činů (nejen) mládeže, ale i počet pachatelů dosáhl svého vrcholu v roce 1996 a od té doby, podle statistik, vytrvale klesal. Od roku 2003 je tento pokles velmi výrazný. Co se týká struktury, tak kriminalita mládeže je složena z největší části (asi 60%) majetkovými trestnými činy. Co je však alarmujícím trendem, je neustálé zvyšování podílu násilné kriminality mládeže a zejména pak loupeží. Tento stav vypovídá o zvyšující se brutalitě trestných činů páchaných mládeží.

Poslední dvě kapitoly jsou pro cíl této práce klíčové. Pokoušejí se totiž analyzovat ty faktory, které mohou být pro případný růst či pokles kriminality

životně důležité. Čtvrtá kapitola se věnuje specifickým faktorů, které mohou ovlivnit policejní statistiky, a tudíž pak vést k dezinformaci obyvatel ČR a mohou taktéž vyústit v přijetí neúčinných preventivních opatření omezujících kriminalitu mládeže. Faktor, který v této oblasti hraje nejdůležitější úlohu představují legislativní změny, konkrétně pak zvýšení hranice hmotné škody ze dvou na pět tisíc Kč. Spousta trestných činů z tohoto důvodu přešla do oblasti přestupků, pro které však již neexistuje centrální evidence. Z analýzy těchto faktorů vyplynulo, že tyto skutečně mohou zkreslovat a patrně i statistiky PČR zkreslují. Pátá, a poslední kapitola se pak věnuje těm faktorům, které mají vliv na vznik delikventního chování jako takového a mohou nám tudíž o skutečném stavu kriminality mládeže v české společnosti leccos napovědět. Analyzovaly se zde proto faktory jako rodina, škola, média, apod. Z analýzy těchto faktorů (či institucí) vyplynulo, že řada z nich je v současné době do jisté míry dysfunkční a mohou proto při formování kriminality hrát negativní úlohu. Faktory, které mohou stav kriminality nejvíce ovlivnit, jsou pak rodina, škola a do jisté míry i genetické faktory. První dva zmíněné faktory byly vybrány proto, že hrají klíčovou úlohu při tvorbě morálních a etických hodnot dítěte, které si pak dítě odnáší do života. Pokud jsou tyto faktory dysfunkční, produkují pokroucené morální hodnoty, které pak mohou vést k delikventnímu chování. V této kapitole byl rozebírán ještě jeden specifický faktor, a to anomie. Tento faktor hrál klíčovou úlohu při růstu kriminality na počátku 90. let a na území ČR je pozorovatelný až do dnešních dnů.

Rád bych upozornil, že stav kriminality mládeže na našem území nemůže ovlivnit pouze jeden faktor, ale do jisté míry ho ovlivňují všechny faktory v práci uvedené a ještě mnoho dalších faktorů, o nichž jsem se zde nezmínil. Je to dáno tím, že kriminalita odráží stav společnosti v mnoha oblastech a její struktura a dynamika může být ovlivňována nikoliv jen vnitrostátními, ale i mezinárodními faktory, jakým je v posledních letech třeba fenomén globalizace. Nicméně jsem se snažil vybrat ty faktory, které jsou z mého pohledu klíčové.

Na závěr si tedy dovoluji tvrdit, že hypotéza („reálný“ stav kriminality na území ČR je vyšší než ukazují statistiky PČR) byla potvrzena ať již faktory, které prokázaly, že statistiky PČR mohou být zkresleny nebo faktory, které upozorňují na jisté dysfunkce v institucích klíčových pro řádnou socializaci jedince. Kriminalita mládeže na území ČR tedy podle mého názoru neklesla, jak ukazují statistiky PČR a

ministerstva spravedlnosti, ale pouze se dostala do pásma latentní (tedy neregistrované kriminality), což je stav, který by se dal označit jako velmi negativní.

Tato práce si nekladla za cíl najít řešení dané problematiky, protože je příliš komplexní a její řešení by představovala vzájemnou spolupráci mnoha státních institucí (jmenujme např. ministerstvo vnitra, ministerstvo spravedlnosti, MŠMT, MPSV, apod.), ale i občanských sdružení. Kladla za cíl poukázat na ty faktory, jejichž zlepšená funkčnost by hrála pozitivní roli i ve vývoji nejen kriminality mládeže, ale i kriminality jako takové, a mohla by sloužit jako jakýsi odrazový můstek pro další práci, která by se zlepšení funkčnosti alespoň jednoho z těchto faktorů věnovala.

RESUMÉ

Autor se ve své práci věnuje problematice kriminality mládeže. Jeho zájem je soustředěn na analýzu faktorů, které tuto kriminalitu mohou ovlivňovat, a zabývá se taktéž problematikou statistik vedených ministerstvem vnitra a ministerstvem spravedlnosti. Práce je rozdělena na čtyř části. V první části se autor věnuje rozboru teoretických přístupů, které mají dostatečný potenciál pro objasnění problematiky kriminality mládeže. Druhá je zaměřena na analýzu sociálně patologických jevů, které mohou vést k delikventnímu chování mládeže. Statistika a struktura kriminality mládeže na území ČR jsou obsahem třetí části. Čtvrtá, a tedy poslední část, je pak analýzou faktorů, jejichž dysfunkce může mít za následek zvýšení kriminality mládeže ve společnosti, či zkreslení již výše zmíněných statistik.

ABSTRACT

In his work the author is dealing with the problem of juvenile delinquency. The main interest is focused on the analysis of the factors that can influence this kind of criminality and the author is also concerned with the problems of the statistics that are managed by the ministry of internal affairs and the ministry of justice. The work is divided into four parts. The first part is devoted to the analysis of the theoretical approaches that show enough potential to clarify the problems of the juvenile delinquency. The second part focuses on the analysis of the socio-pathological phenomenon, which can lead to the delinquent behaviour of juveniles. Statistics and the structure of the juvenile delinquency in the Czech Republic are included in the third part. The fourth and at the same time the last part of the work contains the analysis of such factors, whose dysfunction can result in the increase of the juvenile delinquency in society or the distortion of the statistics that have been mentioned above.

POUŽITÁ LITERATURA

- Adler, F., Mueller, G.O.W., Laufer, W.S. *Criminology*. McGraw-Hill, New York, 1991.
- Ambrózová, A., *Riziková mládež:možnost potencionálních zmien*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001
- Bílek, M., *Kriminalita v řadách policie*. Praha: Univerzita Karlova, 2001. Diplomová práce na FSV UK, katedra VSP. Vedoucí diplomové práce PhDr. Martin Cejp, CSc.
- Bruno, F., *Drogy – drogová závislost* 1. vyd. Olomouc: Sananim, 1996
- Cloward, R., Ohlin, L. E. *Delinquency and oportunity. A Theory of Deliquent Gangs*. New York, 1960
- Čírtková, L. *Forenzní psychologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o, 2004
- Čírtková, L. K problematice zvláštností sociálně patologického vývoje u dívek. In: *Diagnóza, prognóza a resocializace skupin mládeže ohrožených sociálně negativním vývojem*. Policejní akademie, Praha, 1997
- Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách*. Praha: Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky ČR, 2003
- Fromm, E., *Anatomie lidské destruktivity*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997
- Fromm, E., *Mít nebo být*. Praha: Naše vojsko, 1992
- Garland, D. *Crimes and criminals: the development of criminology in Britain*. In: *The Oxford Handbook of Kriminology*. Third edition. Edit. Maguire, M., Morgan, R., Reiner, R. Oxford University Press, 2002
- Glaser, D. *Crime In Changing Society*. New York: Holt, Reinhart and Winston, 1978
- Glueck, S., Glueck, E. *Unraveling Juvenile Delinquency*. Cambridge: Harvard University Press, 1950
- Hassan, S. *Jak čelit psychické manipulaci zhoubných kultů*. Praha: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1994
- Havrdová, E., *Juvenile delinquency prevention in the Czech Republic and Lithuania : designing an efficient strategy of social intervention*. Praha: Univerzita Karlova, 2004 Fakulta sociálních věd. Institut sociologických studií. Katedra veřejné a sociální politiky ; školitel PhDr. Martin Cejp, Csc.

- Hirschi, T. *Causes of Delinquency*, Berkeley: University of California Press, 1969
- Hrčka, M., *Sociální deviace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001
- Chmelík, J. *Trestná činnost mládeže a páchaná na mládeži*. MV ČR. Praha, 1998
- Jahnová, P. *Postoje a zkušenosti pedagogů s agresivitou žáků na školách*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. Diplomová práce na PdF UPOL, katedra společenských věd. Vedoucí diplomové práce Doc. PhDr. Jitka Skopalová, Ph.D.
- Kaiser, G. *Kriminologie*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 1994
- Kalina, K., *Konopné drogy – stručně*, [online] c2003, [cit. 2006-04-02]. Dostupné z: <http://www.drogyinfo.cz/index.php/info/illegalni_drogy/konopne_drogy/konopne_drogy_strucne>.
- Karnsová, M. *Jak budovat dobrý vztah mezi učitelem a žákem*. Portál, Praha, 1995
- Katz, R. "Building the Foundation for a Side-by-Side Explanatory Model: A General Theory of Crime, the Age-Graded Life-Course Theory, and Attachment Theory." *Western Criminology Review* 1(2). [Online] c1999, [cit.2006-05-03] Dostupné z: <<http://wcr.sonoma.edu/v1n2/katz.html>>.
- Kohlberg, H., *Stages in the Development of Moral Thought and Action*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1969
- Koudelková, A., *Psychologické otázky delikvence*. Victoria Publishing, Praha, 1995
- Koukolík, F., Drtinová, J. *Vzpouza deprivantů*. Praha: Makropulos, 1996
- Kubů, M., Škatulová, K., Csémy, L. *Tanec a drogy 2000 a 2003 výsledky dotazníkové studie s příznivci elektronické taneční hudby v České republice*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2006
- Kuchta, J., Válková, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2005
- Marešová, A. a kol. *Kriminalita v roce 1999* (Sborník statí pracovníků IKSP a časové řady vybraných ukazatelů kriminality). Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000
- Marešová, A. a kol. *Kriminalita v roce 2000*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2001
- Marešová, A. a kol. *Kriminalita v roce 2001*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2002
- Marešová, A. a kol. *Kriminalita v roce 2002*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003

- Marešová, A. a kol. *Kriminalita v roce 2003*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004
- Marešová, A. a kol. *Kriminalita v roce 2004*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2006
- Marešová, A. a kol. *Sociálně patologické jevy u mládeže a návrh opatření k omezení jejich vzniku*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1997
- Marešová, A., *Etiologie násilných projevů organizované kriminality*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1995
- Matoušek, O. a kol. *Práce s rizikovou mládeží*. Praha: Portál, 1996
- Matoušek, O., Kroftová, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003
- Mednick, S. *Crime in the Family Tree*. Psychology Today, 1985, no. 19 In: Matoušek, O., Kroftová, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003
- Merton, R., K. *Social Tudory and Social Structure*. New York: Free Press, 1968
- Mitáček, A, Dlouhý, E., Kunčík, V., Chotěborský, B. *Rasismus a rasově motivovaná trestná činnost*. Výukový manuál Střední policejní školy MV v Praze [online] [cit. 2005-12-5]. Dostupné z: <<http://www.skolamv.cz/publikace/rasismus.doc>>
- Munková, G., *Sociální deviace*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2001
- Netík, K., Večerka K., Neumann, J., Válková, H., *Mladistvý pachatel násilné trestné činnosti*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1987
- Novotný, O., Zapletal, J., *Kriminologie*. Praha: ASPI, 2004
- Novotný, T., Vojtíšek, Z. *Základní orientace v nových náboženských směrech*. Praha: Oliva, 1995
- Osmančík, O., a kol., *Násilná kriminalita*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1992
- Peto, R., Polez, A.D., Boreham, J., Thun, M., *Smoking in Developed Countries 1950–2000 [online]*, 2nd edition, data updated 9 December 2005 [cit.2006-03-21] Dostupné z: <<http://www.ctsu.ox.ac.uk/~tobacco/C4045.pdf>>
- Piaget, J., Inhelder, B., *The psychology of the child*. New York: Basic Books, 1969
- Průcha, J., *Moderní pedagogika*. Portál, Praha, 1997
- Přikrylová, M., *Kriminalita mládeže a způsoby zacházení s jejími pachateli v rámci trestní politiky v ČR*. Praha, 2005. Diplomová práce na FSV UK na katedře veřejné a sociální politiky. Vedoucí diplomové práce PhDr. Martin Cejp, CSc.
- Quay, H.C. Intelligence. In: *Handbook of Juvenile Delinquency*. John Wiley and Sons, New York, 1987

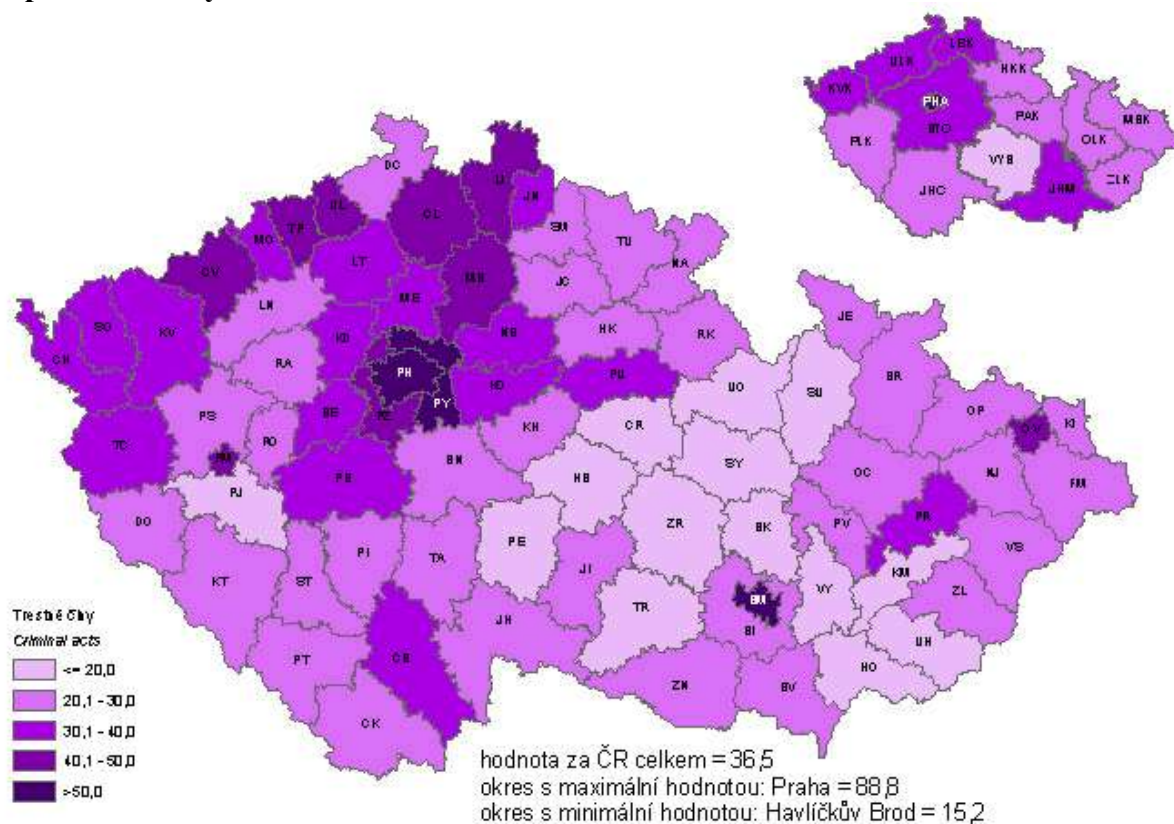
- Sak, P. *Vliv televizního vysílání na děti a mládež*. Výzkumná zpráva MŠMT, Praha, 1996
- Snyder, J., Patterson, G. Family interaction and delinquent behaviour. In: *Handbook of Juvenile Delinquency*. John Wiley and Sons, New York, 1987
- Sovinová, H., Csémy, L. *Kouření cigaret a pití alkoholu v České republice*. Praha: Státní zdravotní ústav, 2003
- Sutherland, E. Die Theorie der differenziellen Kontakte. In: Kuchta, J., Válková, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2005, str. 79
- Sutherland, E., Cressey, D. R. *Criminology*. 10. vyd. Philadelphia, 1978
- Štípek, J. *Úvod do sociální patologie I (kriminalita mládeže)*, Praha: Univerzita Karlova, 1985
- Večerka, K., Holas, J., Štěchová, M., Diblíková, S., Neumann, J., *Mladistvý pachatelé na prahu tisíciletí*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004
- Večerka, K., Holas, J., Štěchová, M., Diblíková, S., *Sociálně patologické jevy u dětí*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000
- Veselý, A. *Metody a metodologie vymezení problému* (Strukturace, definice, modelování a formulace problému v policy analysis). Praha: UK FSV CESES, 2005
- Zaostřeno na drogy* (leden 2005). Praha Úřad vlády České republiky, 2005. Vychází nejméně 6x ročně.
- Zoubková, I., Nikl, J., Černíková V. *Kriminalita mládeže*. Praha: Policejní Akademie ČR, 2001
- Zvolský, P. a kol. *Speciální psychiatrie*. Praha: Vydavatelství Karolinum, 1996

Internetové zdroje

- <http://www.mvcr.cz>
- <http://www.justice.cz>
- <http://www.ok.cz/iksp/>
- <http://www.czso.cz/>
- <http://www.drogy-info.cz/>
- <http://www.biotox.cz/enpsyro/>

PŘÍLOHY

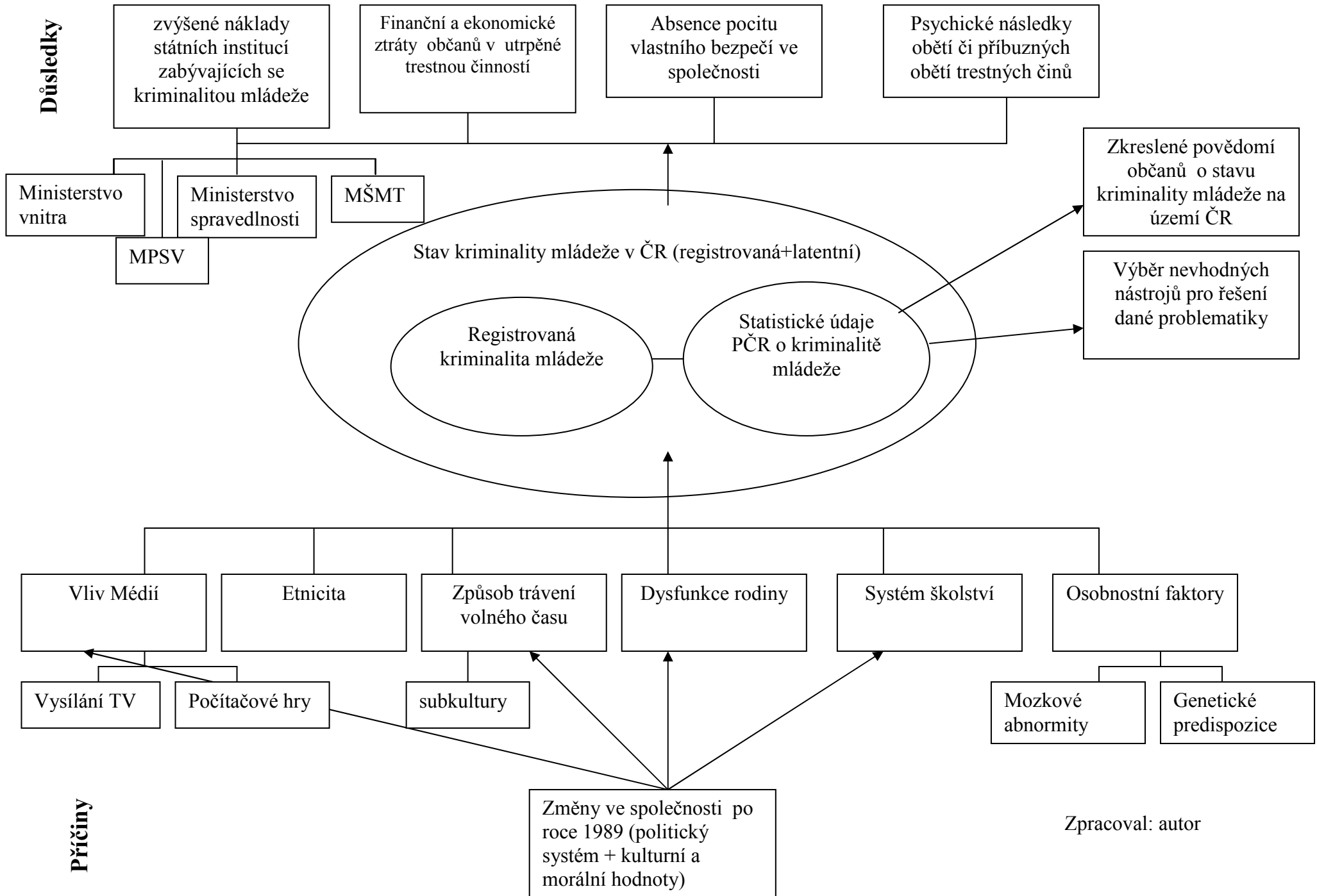
Příloha č. 1
Mapa kriminality v ČR

Mapa nezaměstnanosti v ČR

**Příloha č. 2
Strom problémů**

Zpracoval: autor

Příloha č. 3

Údaje o nahlášených útěcích a kriminalitě páchané dětmi umístěnými v zařízeních za období 2000 - 2003

		2000	2001	2002	2003
Počet zařízení		191	193	196	199
Počet dětí	Celkem	7333	7222	7270	7250
	Chlapci	4462	4376	4349	4341
	Dívky	2871	2846	2921	2909
Počet útěků (osoby)		2803	2716	3086	Údaj není k dispozici
Počet útěků (skutky)		3774	3781	4150	Údaj není k dispozici
Zjištěná trestná činnost					
Násilné TČ		245	254	323	461
Loupeže		87	110	176	313
Vydírání		68	37	44	37
Úmyslné ublížení na zdraví		36	51	41	46
Porušování domovní svobody		29	37	32	41
Vraždy		0	3	2	0
Mravnostní TČ		56	30	44	38
Majetkové TČ		3188	3213	2626	2072
Krádeže vloupáním		895	1097	877	828
Krádeže prosté		2200	1984	1698	1196
Další majetková TČ		93	132	51	48
Ostatní kriminalita		227	279	239	311
Zbývající kriminalita		30	50	33	31
Kriminalita umístěných dětí celkem		3746	3829	3267	2936